



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΙΣ

ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: ΧΑΡΡΥ ΠΑΠΑΠΑΝΑΓΟΣ, ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

Διπλωματική Εργασία

"ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΠΟΡΕΙΑΣ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ ΑΠΟ ΚΕΝΤΡΙΚΑ

ΚΑΤΕΘΥΝΟΜΕΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΕ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ"

"EVALUATION OF RUSSIA'S TRANSITION FROM CENTRAL DIRECTIVE

ECONOMY TO MARKET ECONOMY "

ΤΟΥ

ΛΑΠΠΑ ΛΑΖΑΡΟΥ

Νοέμβριος 2020

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου».

Λάζαρος Λάππας

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εξετάσει την οικονομία της Ρωσίας από το 1990 και εξής, θέτοντας ένα κεντρικό ερώτημα που αφορά τη μετάβαση της οικονομίας της εν λόγω χώρας από μία κεντρικά σχεδιασμένη οικονομία σε μία οικονομία της αγοράς. Εκτός από την ανάλυση δευτερογενών πηγών, η εργασία αυτή στηρίζεται και στη στατιστική ανάλυση πρωτογενών πηγών και πιο συγκεκριμένα: διαφθορά, ανταγωνιστικότητα, επιχειρηματικότητα, πληθωρισμός, ανεργία, επενδύσεις, ΑΕΠ. Διαπιστώθηκε σημαντική αύξηση του δείκτη ανταγωνιστικότητας για τη Ρωσία την περίοδο 2006-2019, βελτίωση του δείκτη ευκολίας επιχειρηματικής δραστηριότητας για την περίοδο 2008-2019, αλλά διακυμάνσεις σε όλες τις άλλες μεταβλητές. Επίσης, η διαφθορά, ο πληθωρισμός, η ανεργία, καθώς και οι εισερχόμενες και εξερχόμενες ΑΞΕ δεν επηρεάζουν την πορεία ανάπτυξης του ΑΕΠ κατά την περίοδο 1990-2019. Εκτός των παραπάνω, διαπιστώθηκε πως στη Ρωσία υπάρχει αυξημένη διαφθορά, αλλά και εμπλοκή του κράτους στην οικονομία. Τα ανωτέρω, όμως, θα πρέπει να ερμηνευθούν υπό το πρίσμα ιδεολογικών καταλοίπων, κοινωνικών και πολιτικών μετασχηματισμών και ιστορικο-πολιτισμικών συγκυριών. Επίσης, γεωπολιτικές επιδιώξεις και συσχετισμοί ισχύος επίσης μπορούν να ερμηνεύσουν αυτά τα αποτελέσματα. Σε κάθε περίπτωση, η Ρωσία θα πρέπει να εφαρμόσει σημαντικές μεταρρυθμίσεις σε πολιτικό κυρίως επίπεδο, προκειμένου να καταστεί μία οικονομία της αγοράς.

ABSTRACT

The purpose of this research is to examine the Russian economy from 1990 onwards, posing a central question concerning the transition of this country's economy from a centrally planned economy to a market economy. In addition to the analysis of secondary sources, this study is based on the statistical analysis of primary sources and more specifically: corruption, competitiveness, entrepreneurship, inflation, unemployment, investment, GDP. There was a significant increase in the competitiveness index for Russia during the period 2006-2019, an improvement in the ease of doing business index during the period 2008-2019, but fluctuations in all other variables. Furthermore, corruption, inflation, unemployment, as well as incoming and outgoing Foreign Direct Investment do not affect the course of GDP growth during the period 1990-2019. In addition, it was established that Russia is characterised by increased corruption, as well as state involvement in the economy. The above, however, should be interpreted in the light of ideological remnants, social and political transformations and historical-cultural conjunctures. Moreover, geopolitical aspirations and power correlations can also explain these results. In any case, Russia will have to implement significant reforms, mainly at the political level, in order to constitute a market economy.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ.....	4
2.1 Κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο	4
2.2 Η εξέλιξη της ρωσικής οικονομίας από το 1989 έως σήμερα	13
2.2.1 Η εξέλιξη της οικονομία της Ρωσίας τη δεκαετία του 1990.....	13
2.2.2 Η οικονομία της Ρωσίας από το 2000 και εξής	24
2.3 Συμπεράσματα	38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	42
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΣΥΖΗΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ	43
4.1 Δείκτης ανταγωνιστικότητας.....	43
4.4 Δείκτης διαφθοράς	52
4.5 Δείκτης επιχειρηματικότητας	57
4.6 Επενδύσεις	58
4.7 ΑΕΠ	61
4.8 Πληθωρισμός.....	63
4.9 Ποσοστό ανεργίας.....	65
4.10 Στατιστική ανάλυση.....	66
4.11 Συζήτηση των αποτελεσμάτων	68
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	75
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	81
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	83

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 4.1 Δείκτης ανταγωνιστικότητας, 2006-2019	44
Πίνακας 4.2 Πυλώνες δείκτη ανταγωνιστικότητας, 2006-2019	46
Πίνακας 4.3 Στοιχεία ανταγωνιστικότητας βιομηχανικής απόδοσης, 1990-2014...48	
Πίνακας 4.4 Δείκτης διαφθοράς, 1996-2019.....	53
Πίνακας 4.5 Δείκτης διαφθοράς στη Ρωσία σε σύγκριση με την Ευρώπη και παγκοσμίως, 2003-2019	55
Πίνακας 4.6 Δείκτης ευκολίας επιχειρηματικής δραστηριότητας, 2008-2019.....	57
Πίνακας 4.7 Ροές ΑΞΕ ως ποσοστό του ΑΕΠ, 2005-2019	59
Πίνακας 4.8 Ποσοστό ετήσιας αύξησης ΑΕΠ, 1990-2019	61
Πίνακας 4.9 Πληθωρισμός, 1993-2019	63
Πίνακας 4.10 Ποσοστό ανεργίας και ετήσια μεταβολή, 1991-2019	65
Πίνακας 4.11 Μέσος όρος μεταβλητών	67

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

Γράφημα 4.1 Δείκτης ανταγωνιστικότητας, 2006-2019.....	45
Γράφημα 4.2 Σκορ ανταγωνιστικότητας βιομηχανικής απόδοσης, 1990-2014	52
Γράφημα 4.3 Δείκτης διαφθοράς, 1996-2019.....	54
Γράφημα 4.4 Δείκτης διαφθοράς στη Ρωσία σε σύγκριση με την Ευρώπη και παγκοσμίως, 2003-2019	56
Γράφημα 4.5 Δείκτης ευκολίας επιχειρηματικής δραστηριότητας, 2008-2019	58
Γράφημα 4.6 Εξερχόμενες ροές ΑΞΕ ως ποσοστό του ΑΕΠ, 2005-2019	60
Γράφημα 4.7 Εισερχόμενες ροές ΑΞΕ ως ποσοστό του ΑΕΠ, 2005-2019	60
Γράφημα 4.8 Ποσοστό ετήσιας αύξησης ΑΕΠ, 1990-2019.....	62
Γράφημα 4.9 Πληθωρισμός, 1993-2019.....	64
Γράφημα 4.10 Ποσοστό ανεργίας 1991-2019	66

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Σοβιετική Ένωση, γνωστή ως Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών (ΕΣΣΔ), ιδρύθηκε στις 30 Δεκεμβρίου 1922 και κατέρρευσε επίσημα στις 26 Δεκεμβρίου 1991 (Rodī, 2019, σελ. 1). Η οικονομία της ΕΣΣΔ καθορίστηκε από σημαντικές πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις κατά τον 19^ο και ιδιαίτερα τον 20^ο αιώνα. Ο αιώνας αυτός έκλεισε με την κατάρρευση του Κομμουνιστικού καθεστώτος και τον μετασχηματισμό της οικονομίας, με έναν περισσότερο καπιταλιστικό προσανατολισμό.

Όταν ο Gorbachev ανέλαβε την εξουσία, το πρώτιστο μέλημά του ήταν η σοβιετική οικονομία, καθώς βρισκόταν σε κατάσταση αποσύνθεσης έπειτα από την περίοδο στασιμότητας, όπως χαρακτήρισε τα έτη διακυβέρνησης του Brezhnev (1964-1982). Στις αρχές της δεκαετίας του 1980, ο ρυθμός ανάπτυξης ήταν μηδενικός (Clarke, 1990, σελ. 22) Το πακέτο εσωτερικής οικονομικής μεταρρύθμισης του Gorbachev αποτελείτο από έξι γενικές κατηγορίες: γενική αποκέντρωση, αυτοχρηματοδότηση, χονδρικό εμπόριο, κίνητρα και ευέλικτη απασχόληση, ιδιωτικοποίηση και τραπεζικό και χρηματοπιστωτικό σύστημα (Clarke, 1990, σελ. 23). Ωστόσο, η αποτυχία του Gorbachev να συμφιλιώσει τις αντιφατικές επιταγές της ελευθερίας και του ελέγχου στα οικονομικά και την πολιτική οδήγησε σε μια συντηρητική αντίδραση, η οποία κατέρρευσε κυρίως λόγω της εξάρτησης της σοβιετικής οικονομίας από την ξένη χρηματοδότηση και τις προμήθειες (Tikhomirov, 1992, σελ. 99).

Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και στις αρχές της δεκαετίας του 1990 η οικονομία της Ρωσίας απέχει σε σημαντικό βαθμό από την ολοκλήρωσή της, τόσο περιφερειακά, όσο και με τις σχέσεις της με άλλες χώρες, κομμουνιστικές και μη. Στο πλαίσιο αυτό η Ρωσία ξεκίνησε στα τέλη του προηγούμενου αιώνα μία διαδικασία αναδιάρθρωσης και αλλαγής της φύσης των σχέσεων των εμπλεκομένων στην οικονομία μερών, σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης δομών περισσότερο κατάλληλων για τις εγχώριες επιταγές της και για το πέρασμά της σε μία νέα εποχή (Clarke, 1990, σελ. 28). Στα τέλη της δεκαετίας του 1990 η Ρωσική οικονομία χαρακτηρίζεται από σημαντική απορρύθμιση και από σημαντική επιρροή και έλεγχο του κράτους στην

οικονομική δραστηριότητα της χώρας (Zhavoronkov et al., 2002, σελ. 5). Μετά από μια δεκαετία σχεδόν συνεχούς οικονομικής ύφεσης που ακολούθησε η οικονομική κατάρρευση του 1998, η Ρωσία γνώρισε μια εντυπωσιακή ανάκαμψη που χαρακτηρίζεται από υγιή βιομηχανική ανάπτυξη, αν και αυτή η ανάκαμψη δεν πρέπει να θεωρηθεί ως ότι η χώρα όδευε προς μία αυτοσυντηρούμενη και σταθερή ανάπτυξη. Η άνοδος του Vladimir Putin στην εξουσία παρείχε την ευκαιρία για μεταρρυθμίσεις για την οικοδόμηση της αγοράς (Sapir, 2001, σελ. 1).

Κατά τη διάρκεια της χρηματοοικονομικής κρίσης η ρωσική οικονομία χαρακτηρίζεται από ένα παράδοξο που δεν επικρατεί σε άλλες χώρες: οπουδήποτε αλλού, η κάμψη της παραγωγής συνοδεύεται από τον αποπληθωρισμό, αλλά στη Ρωσία συνοδεύεται από τον πληθωρισμό (Pospelon, 2010, σελ. 88). Επιπρόσθετα, τα διετία 2014-2015 παρατηρείται σημαντική οικονομική κρίση στη χώρα (Sherstnev, 2016, σελ. 362). Το μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης από την πλευρά της ζήτησης που βασιζόταν σε τεράστια έσοδα από εξαγωγές πετρελαίου και φυσικού αερίου από τη δεκαετία του 2000 εξαντλήθηκε και η χώρα έπρεπε να στραφεί σε ένα νέο μοντέλο ανάπτυξης από την πλευρά της προσφοράς (Mau, 2016, σελ. 350). Επιπρόσθετα, η επίδραση των ευρωπαϊκών κυρώσεων στη Ρωσία τη δεκαετία του 2010 στις αγορές πιστώσεων και καταθέσεων ήταν ασύμμετρη. Συγκεκριμένα, η αύξηση των επιτοκίων των καταθέσεων ήταν πιο μέτρια, λόγω της ουσιαστικής αποδυνάμωσης της λιανικής χρηματοδότησης από το 2013 και της αυξανόμενης εξάρτησης των τραπεζών από την υποστήριξη της Κεντρικής Τράπεζας της Ρωσίας. Ο τραπεζικός τομέας άρχισε να δείχνει σημάδια αυξανόμενης εξάρτησης από κυβερνητικές τράπεζες, το οποίο μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο την ποιότητα της οικονομικής ανάπτυξης (Orlova, 2016, σελ. 203). Σε αυτά θα πρέπει να προστεθούν και οι οικονομικοί περιορισμοί που δεν ευνοούν τις επενδύσεις στη χώρα, οδηγώντας στη ανάγκη για αναδιάρθρωση του χρηματοπιστωτικού συστήματος (Connolly, 2011, σελ. 428).

Η κατάρρευση της ΕΣΣΔ και των δορυφόρων της την περίοδο 1989-1991 είχε ένα ιδιαίτερο αντίκτυπο στη φύση του παγκόσμιου καπιταλισμού στο σύνολό

του (Haynes, 2017, σελ. 135). Αυτό καθιστά το πεδίο διερεύνησης της Ρωσικής οικονομίας από εκείνη την ιστορική στιγμή ιδιαίτερα ενδιαφέρον. Παράλληλα, αρκετά στοιχεία υπάρχουν για την κομμουνιστική περίοδο της Ρωσίας σε επίπεδο οικονομίας, ενώ ταυτόχρονα μελέτες για την μετα-κομμουνιστική εποχή έχουν επικεντρωθεί κυρίως μετά το 2010 εστιάζοντας στην οικονομική πολιτική του Ρώσου Προέδρου Putin. Ωστόσο, παρουσιάζεται έλλειψη μελετών όσον αφορά τη συνολική περίοδο της Ρωσικής οικονομίας από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα. Σε αυτό το κενό απαντά η παρούσα έρευνα.

Πιο συγκεκριμένα, σκοπός αυτής της έρευνας είναι να εξετάσει την οικονομία της Ρωσίας από το 1989 και έπειτα, δηλαδή μετά την κατάρρευση του κομμουνιστικού καθεστώτος και έως σήμερα. Ο στόχος αυτός θα επιτευχθεί μέσα από πρωτογενή έρευνα και έρευνα μετά-ανάλυσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Στο κεφάλαιο αυτό περιγράφονται συνοπτικά οι παράγοντες που διαμόρφωσαν τη Ρωσική οικονομία κατά τον 20^ο αιώνα σε επίπεδο πολιτικό και κοινωνικό. Η συγκεκριμένη ιστορική εξέλιξη είναι αναγκαία για να κατανοηθεί το πλαίσιο διαμόρφωσης της Ρωσικής οικονομίας έπειτα από την κατάρρευση του κομμουνιστικού καθεστώτος έως και σήμερα.

2.1 Κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο

Ο καπιταλισμός εισήχθη στη Ρωσία στο υψηλό επίπεδο οργάνωσης και τεχνικής που επιτεύχθηκε στη Δυτική και Κεντρική Ευρώπη και στις Ηνωμένες Πολιτείες κατά το τελευταίο τρίτο του 19^{ου} αιώνα. Η πρόοδος του ξεκίνησε αμέσως με την κατασκευή καλά σχεδιασμένων και άριστα εξοπλισμένων σύγχρονων εγκαταστάσεων, πολλά από αυτά με τεράστιο μέγεθος. Τα ρωσικά εργοστάσια ήταν συχνά μεγαλύτερα και πιο εξελιγμένα από τα αντίστοιχα στην Αγγλία και τη Γαλλία, ή ακόμη και στη Γερμανία. Σύμφωνα με τον Τσάρο Αλέξανδρο Β η Ρωσία, με εξαίρεση ορισμένες περιοχές στην Πολωνία, δεν διέθετε ούτε ένα σύγχρονο βιομηχανικό σύστημα, ούτε βιομηχάνους επιχειρηματίες. Έτσι, όχι μόνο μηχανήματα, τεχνικές διαδικασίες και πρώτες ύλες, αλλά και κεφάλαιο και καπιταλιστές έπρεπε να εισαχθούν από το εξωτερικό. Το ποσό ξένου κεφαλαίου που επενδύθηκε στην προπολεμική Ρωσία ήταν το υψηλότερο στην Ευρώπη και ένα από τα υψηλότερα στον κόσμο. Κατά τη διάρκεια των πέντε δεκαετιών μεταξύ της απελευθέρωσης των δουλοπάροικων και του ξεσπάσματος του Μεγάλου Πολέμου του 1914 μια αναπτυσσόμενη βιομηχανική και εμπορική μεσαία τάξη δημιουργήθηκε από γηγενείς εμπόρους και κατασκευαστές. Αλλά αυτή η αστική τάξη παρέμενε ακόμη αριθμητικά αδύναμη, κοινωνικά εξαρτημένη και πολιτικά ανίσχυρη ενάντια στη φεουδαρχική αριστοκρατία και το τσαρικό κράτος. Οι βιομηχανικοί εργάτες, από την άλλη πλευρά, παρέμειναν για μεγάλο χρονικό διάστημα μια κοινωνική υβριδική τάξη διατηρώντας πολύ στενές σχέσεις με τους χωρικούς. Διαφέρει σημαντικά από τη βιομηχανική εργατική τάξη της Μεγάλης Βρετανίας ή της Γερμανίας, όπου το εργατικό κίνημα είχε σημαντικές παραχωρήσεις από τους εργοδότες, και ένα μεγάλο μέρος των Ρώσων εργατών ζούσε κάτω από το όριο της φτώχειας. Οι

απαράδεκτες συνθήκες διαβίωσής τους τούς ώθησαν σε ενέργειες διαμαρτυρίας. Η καταστολή ενός ελεύθερου εργατικού κινήματος από το τσαρικό κράτος τους οδήγησε σε πολιτικές μαζικές απεργίες και επαναστατικές μεθόδους. Έτσι, στη Ρωσία τα δόγματα του σύγχρονου σοσιαλισμού βρήκαν το πιο ευνοϊκό έδαφος για τη διάδοσή τους και με τον καιρό την πιο τολμηρή εφαρμογή τους (Strauss, 1941).

Στο πλαίσιο αυτό, ενδιαφέρον παρουσιάζει αρχικά η μετάβαση της Σοβιετικής Ένωσης σε ένα νέο μοντέλο ανάπτυξης μετά το 1917, βάσει των αρχών του μαρξισμού. Σύμφωνα με έκθεση του Soviet Union Information Bureau (1929), η Ρωσία μετά την περίοδο 1917-1928 βρίσκεται σε τροχιά ενός νέου μοντέλου ανάπτυξης. Τα χαρακτηριστικά που επισημαίνονται για την περίοδο αυτή, βάσει αυτών των στοιχείων, παρουσιάζονται αμέσως παρακάτω.

Η Επανάσταση έθεσε τις παραγωγικές δυνάμεις της χώρας απευθείας στον έλεγχο του πληθυσμού. Η κοινωνική και πολιτική δομή της χώρας διαμορφώνεται έτσι ώστε να διασφαλίζει αυτόν τον έλεγχο και να οδηγεί κάθε πολίτη να είναι ενεργός και συνειδητός συμμετέχων στην εθνική ζωή, με ισότητα απέναντι στον νόμο, χωρίς διακρίσεις. Δεν υπάρχει ιδιωτική ιδιοκτησία σε γη ή φυσικούς πόρους ή σε οποιοδήποτε βασικό παράγοντα ζωτικής σημασίας για την οικονομία της χώρας. Η νέα οικονομική δομή που ιδρύθηκε στη Σοβιετική Ένωση βασίζεται στις κατευθυντήριες γραμμές ενός προσεκτικού επιστημονικού σχεδιασμού, με σκοπό την επίτευξη μιας ισορροπημένης οικονομίας. Ο άκρως κοινωνικοποιημένος χαρακτήρας της δομής αυτής προσφέρεται σε αυτό το σύστημα οικονομικού σχεδιασμού, που διευθύνεται από μια επιτροπή κρατικού σχεδιασμού (Gosplan). Σχεδόν το 90% της βιομηχανικής παραγωγής προέρχεται από οργανισμούς που εργάζονται στο πλαίσιο ενός ομοσπονδιακού αναπτυξιακού σχεδίου, υπεύθυνοι προς το κράτος μέσω του Ανώτατου Οικονομικού Συμβουλίου για την αποτελεσματικότητα, την ποιότητα του προϊόντος και την κερδοφόρα λειτουργία, αλλά απολαμβάνουν εντός των δικών τους σφαιρών ένα μεγάλο μέρος διοικητικής αυτονομίας. Οι τράπεζες και το πιστωτικό σύστημα βρίσκονται υπό τον έλεγχο του κράτους. Οι μεταφορές και οι επικοινωνίες διευθύνονται απευθείας από κυβερνητικές υπηρεσίες. Στο χονδρικό εμπόριο

τα κρατικά όργανα διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο. Πολλά από τα μεγαλύτερα κρατικά καταπιστεύματα ή κοινοπραξίες διαθέτουν τα δικά τους προϊόντα απευθείας σε αυτόν τον τομέα. Στο λιανικό εμπόριο οι συνεταιρισμοί έχουν το μεγαλύτερο μερίδιο, με τους ιδιώτες εμπόρους να αντιπροσωπεύουν μόνο το ένα τέταρτο του κύκλου εργασιών, και τους κρατικούς οργανισμούς περίπου το 10%.

Το μερίδιο των συνεταιρισμών αυξάνεται ραγδαία και το μερίδιο των ιδιωτικών εμπόρων μειώνεται. Η διανομή καταστημάτων αλυσίδων από τους συνεταιρισμούς είναι όλο και πιο αποτελεσματική. Το εξωτερικό εμπόριο είναι κρατικό μονοπώλιο. Στη γεωργία, το 98% της παραγωγής είναι προϊόν μεμονωμένων αγροτών, αλλά οι αγρότες εμπορεύονται το μεγαλύτερο μέρος των προϊόντων τους μέσω συνεταιριστικών ή κρατικών υπηρεσιών και αγοράζουν τους σπόρους και τα εργαλεία τους μέσω των δικών τους συνεταιριστικών οργανισμών. Πάνω από το ένα τρίτο των αγροτικών εκμεταλλεύσεων εκπροσωπούνται στις γεωργικές συνεταιριστικές εταιρείες. Ένα σημαντικό κίνημα για την περαιτέρω κοινωνικοποίηση της γεωργίας έχει πλέον θεσπιστεί. Το σύστημα των συνεταιριστικών εκμεταλλεύσεων επεκτείνεται ταχύτατα και εγκαινιάζεται μια αλυσίδα μεγάλων περιοχών παραγωγής σιτηρών που λειτουργούν απευθείας από το κράτος με τις πιο σύγχρονες γεωργικές μεθόδους, επεκτείνοντας σε μεγάλο βαθμό το παρόν σύστημα των σοβιετικών αγροκτημάτων υπό κρατική λειτουργία. Η οικονομική ανάκαμψη επέτρεψε στη Σοβιετική Κυβέρνηση να αναλάβει τρία σημαντικά έργα που έχουν σχεδιαστεί για να δώσουν μεγάλη ώθηση στις παραγωγικές δυνάμεις της χώρας: 1. Η υδροηλεκτρική ανάπτυξη Dniestrostroy, το μεγαλύτερο υδροηλεκτρικό έργο στην Ευρώπη, το οποίο θα παρέχει φθηνή ενέργεια σε ένα μεγάλο τμήμα της Νότιας Ουκρανίας στην Ουκρανία και θα επεκτείνει την πλοήγηση στον ποταμό Δνείπερο για εκατοντάδες μίλια. Συνολικό κόστος περίπου 113.500.000 \$. Η κατασκευή βρίσκεται σε εξέλιξη. 2. Ο σιδηρόδρομος Σιβηρίας-Τουρκεσταν, 950 μίλια, ο οποίος θα μεταφέρει σιβηρικά σιτηρά, ξυλεία και μέταλλα στη σοβιετική ζώνη στην Κεντρική Ασία. Συνολικό κόστος περίπου 100.000.000 \$. Η κατασκευή βρίσκεται σε εξέλιξη. 3. Το κανάλι του Βόλγα-Ντον, το οποίο θα δώσει στο Βόλγα, την κύρια διαδρομή θαλάσσιων μεταφορών της Σοβιετικής Ένωσης, μια άμεση διέξοδο

για εξαγωγές και εισαγωγές στη Μαύρη Θάλασσα. Συνολικό κόστος, 85.000.000 \$. Τα τελικά σχέδια εγκρίθηκαν από το Κρατικό Συμβούλιο Εμπειρογνομών τον Σεπτέμβριο του 1928.

Η άνοδος του συνεταιριστικού κινήματος ήταν ένα φυσικό χαρακτηριστικό του σοσιαλιστικού κράτους. Οι διάφοροι συνεταιρισμοί αριθμούν περίπου 3.000.000 μέλη και διαδραματίζουν αυξανόμενο ρόλο στο οικονομικό σύστημα, ιδίως στις φάσεις διανομής του. Η άνοδος των εργατικών οργανώσεων ήταν εξίσου θεαματική και με μεγάλη σημασία: τα συνδικάτα αριθμούν περισσότερα από 11.000.000 μέλη. Έχουν αναλάβει ηγετικό ρόλο, σε συνεργασία με τους κυβερνητικούς οργανισμούς, στην ανάπτυξη της βιομηχανίας και στη δημιουργία μεθόδων καλύτερης απόδοσης, όπως και στην καταπολέμηση του αναλφαβητισμού και στην επίλυση άλλων κοινωνικών προβλημάτων. Η Σοβιετική Ένωση εισήλθε στη δεύτερη δεκαετία σε μια υγιή οικονομική κατάσταση, με τις παραγωγικές δυνάμεις της να αναβαθμίζονται σε σημαντικό βαθμό. Εξακολουθεί να παρεμποδίζεται από την έλλειψη βασικού κεφαλαίου, που προκαλείται από την τεράστια καταστροφή των χρόνιων πολέμων και εμφύλιων συγκρούσεων, από τη γραφειοκρατία και τη συγκεντρωτική διοίκηση.

Κατά τη δεύτερη δεκαετία του, το Σοβιετικό Κράτος προσβλέπει σε μια πολύ αυξημένη εκβιομηχάνιση μαζί με την ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου σχεδίου επέκτασης ηλεκτρικής ενέργειας. Ο βιομηχανικός σχεδιασμός προβλέπει το διπλασιασμό της παραγωγής εργοστασίων και ορυχείων έως το 1932. Κατά την πενταετή περίοδο (από τις αρχές Οκτωβρίου 1927) περίπου 3.650.000.000 \$ θα δαπανηθούν, σύμφωνα με το σχέδιο, για επεκτάσεις κεφαλαίου στη βιομηχανία, συμπεριλαμβανομένων 1.500.000.000 \$ για νέες εγκαταστάσεις. Η γεωργική παραγωγή αναμένεται να αυξηθεί κατά 23% κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Παράλληλα με την επέκταση της βιομηχανίας, επεκτάθηκε το σύστημα χορήγησης παραχωρήσεων σε ξένα συμφέροντα υπό περιορισμένους μισθωτές. Η σταθερότητα της χώρας και οι μεγάλοι ανεπτυγμένοι φυσικοί της πόροι συμβάλλουν στις δυνατότητες της χώρας να υλοποιήσει τα παραπάνω. Η σταθερή αύξηση της εκπαίδευσης αναμένεται να καταδειχθεί ως εξέχων παράγοντας στην αυξημένη

παραγωγικότητα και στην καθιέρωση υψηλότερων επιπέδων ζωής. Επίσης έχει σημειωθεί πρόοδος τόσο στην καθαρή όσο και στην εφαρμοσμένη επιστήμη. Έφτασαν εφευρέσεις μεγάλης αξίας. Πολλά νέα επιστημονικά ινστιτούτα έχουν ανοίξει και ο εργαστηριακός εξοπλισμός βελτιώθηκε σημαντικά. Υπάρχει εμπιστοσύνη ότι το τέλος της δεύτερης δεκαετίας θα οδηγήσει τη χώρα σε προχωρημένη πορεία προς μια πλήρη και ολοκληρωμένη χρήση των φυσικών της πόρων και ένα υψηλό βαθμό βιομηχανικών επιτευγμάτων σύμφωνα με προηγμένες τεχνικές γραμμές.

Αυτό που έχει ενδιαφέρον, ύστερα από την παράθεση των παραπάνω στοιχείων για την οικονομική και κοινωνική ζωή στη Σοβιετική Ένωση είναι η σύνδεση οικονομίας και ιδεολογίας, ή αλλιώς η σύνδεση του μαρξισμού και της οικονομικής πολιτικής στην ΕΣΣΔ που υπήρξε αντικείμενο αρκετής συζήτησης. Για παράδειγμα, μετά τη Ρωσική Επανάσταση το 1917, στόχος της κυβέρνησης των Μπολσεβίκων ήταν η εκβιομηχάνιση της χώρας (Ustyuzhanina et al., 2017, σελ. 201). Από την εποχή του Stalin και έπειτα υπήρξε σημαντική εκβιομηχάνιση με κεντρικό σχεδιασμό, αλλά χωρίς εμφανή σύνδεση με τη μαρξιστική ιδεολογία (Roberts, 1971, σελ. 97). Υπάρχουν αρκετοί λόγοι βάσει των οποίων θα μπορούσε κανείς να αμφισβητήσει εκ των προτέρων εάν η μαρξιστική οικονομική θεωρία θα μπορούσε να ασκήσει μεγάλη επιρροή στη σοβιετική οικονομία. Πρώτον, η μαρξιστική θεωρία υποτίθεται ότι είναι ένα σύνολο αντικειμενικών κοινωνικών νόμων που λειτουργούν ανεξάρτητα από την ανθρώπινη βούληση και έτσι δύσκολα μπορεί να χρησιμεύσει ως βάση για ένα πολιτικό κόμμα ή κυβέρνηση ώστε να λάβει συγκεκριμένες αποφάσεις για την οικονομική πολιτική. Δεύτερον, η μαρξιστική θεωρία προϋποθέτει σχετικά υψηλό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης. Τρίτον, οι οικονομικές θεωρίες του Μαρξ και του Ένγκελς επιδιώκουν κυρίως να εξηγήσουν (στα μέσα του 19ου αιώνα) τον καπιταλισμό και ως εκ τούτου, θα μπορούσαν να παρέχουν λίγη συγκεκριμένη καθοδήγηση στους διαχειριστές της σοβιετικής οικονομίας. Συγκεκριμένα, οι Marx και Engels δεν παρέχουν συμβουλές για τόσο σημαντικά ζητήματα όπως η εσωτερική οργάνωση των μονάδων παραγωγής και ο συντονισμός τους σε εθνική (και διεθνή) κλίμακα ή οι μέθοδοι κατανομής σπάνιων πόρων για την επίτευξη της κοινωνικά βέλτιστης παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών.

Έτσι, η συμβολή του μαρξισμού στη σοβιετική οικονομική πολιτική και πρακτική ήταν πολύ περιορισμένη. Επομένως, τα κύρια χαρακτηριστικά της σοβιετικής οικονομικής ανάπτυξης μπορούν εύκολα να εξηγηθούν χωρίς αναφορά στην μαρξιστική ιδεολογία. Αντίθετα, αρκεί απλώς να επισημανθεί η επιθυμία ενός ολοκληρωτικού καθεστώτος να κινητοποιήσει την οικονομία για ταχεία ανάπτυξη και να διατηρήσει και να ενισχύσει την εσωτερική και εξωτερική της δύναμη (Bornstein, 1966, 74-75).

Πάντως, επισημαίνει ο Bornstein (1966, σελ. 75), η μαρξιστική ιδεολογία ενδέχεται να έχει επηρεάσει αρνητικά τη σοβιετική οικονομία, παρεμποδίζοντας την ανάπτυξή της. Ίσως το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα μιας τέτοιας αρνητικής επιρροής είναι η ιδεολογική δέσμευση στην εργασιακή θεωρία της αξίας. Με βάση αυτήν τη θεωρία, παραμελήθηκε η συμβολή στην παραγωγή μη εργατικών παραγόντων όπως το κεφάλαιο και η γη, αλλά και αγνοήθηκε ο ρόλος της ζήτησης και της έλλειψης στον καθορισμό της αξίας. Ως αποτέλεσμα, οι τιμές βιομηχανικής μεταφοράς βάσει του μέσου κόστους εργασίας (συν μια ονομαστική σήμανση «πλεονασματικού προϊόντος») δεν μπόρεσαν να διαδραματίσουν ρόλο στον κρατικό τομέα. Το δόγμα της εργασίας ως ο μοναδικός παράγοντας διαμόρφωσης της αξίας είναι η βάση της θεωρίας της υπεραξίας και επομένως της μαρξιστικής κριτικής του καπιταλισμού τόσο από ηθικής πλευράς, όσο και από την άποψη της αποτελεσματικότητας ενός ατομικού μηχανισμού αγοράς ελεύθερων επιχειρήσεων. Η επιβεβαίωση του δόγματος, στην πραγματικότητα, καθυστέρησε τις μακροχρόνιες βελτιώσεις στον σοβιετικό οικονομικό σχεδιασμό. Συνοπτικά, η μαρξιστική ιδεολογία φαίνεται ότι είχε μικρή θετική επίδραση στη διαμόρφωση της σοβιετικής οικονομίας, ενώ παρεμπόδισε την αναζήτηση πιο αποτελεσματικών τρόπων διάθεσης σπάνιων πόρων για την επίτευξη των στόχων της ηγεσίας του κόμματος.

Όπως επισημαίνει ο Hösle (1993, σελ. 363), οι σχέσεις μεταξύ της διανοήσης και της κυβέρνησης στην πρώην ΕΣΣΔ ήταν πιο στενές από ό, τι στις δυτικές δημοκρατίες. Ο Yuri Karyakin, σύμβουλος του Yel'tsin και φίλος του Gorbachev, παρουσίασε τον εαυτό του όχι ως πολιτικό ή πολιτικό επιστήμονα, αλλά ως γνώστη του Dostoyevsky και του Goya. Η διάλεξή του

«Ο δρόμος προς τη μετάνοια» αντιμετώπισε το πρόβλημα του συμβιβασμού με το κομμουνιστικό πείραμα. Σύμφωνα με τον ίδιο, μια ριζοσπαστική μετάνοια για το «συλλογικό λάθος» δεν είναι δυνατή έως ότου τελικά οι Ρώσοι διαταράξουν τις σχέσεις τους με τον κομμουνισμό, μια ιδεολογία στην οποία οι αρχές του κολεκτιβισμού και του αθεϊσμού εμποδίζουν τον μετασχηματισμό του ατόμου. Υποστήριζε την επιστροφή στις παλιές ρωσικές αξίες και ειδικά τη θρησκευτική ανανέωση. Κατηγόρησε τον Gorbachev, παρά όλες τις μεταρρυθμίσεις, ότι είναι ανίκανος να αποστασιοποιηθεί από τον Μαρξισμό και ως εκ τούτου ότι είναι ανίκανος να «μετανοήσει» (Hösle, 1993, σελ. 363).

Γενικά, η αξιολόγηση της σχέσης μεταξύ μαρξιστικής ιδεολογίας και σοβιετικής οικονομίας υποδηλώνει τα ακόλουθα (Bornstein, 1966,, σελ. 79): α) η εξάρτηση του κόμματος από την ιδεολογία στην οικονομική σφαίρα ήταν μάλλον αδύναμη και στο βαθμό που η ιδεολογία έχει επηρεάσει τη σοβιετική οικονομία, αποτελεί εμπόδιο παρά βοήθεια, β) η ιδεολογική ευελιξία στον οικονομικό τομέα αυξήθηκε σταδιακά από τον Stalin στον Khrushchev, υπό την πίεση μεταβαλλόμενων αντικειμενικών συνθηκών και ως αποτέλεσμα των διαφορών στην προσωπικότητα και το υπόβαθρο αυτών των ηγετών, γ) στην οικονομική σφαίρα, το κόμμα έχει χρησιμοποιήσει την ιδεολογία πολύ περισσότερο για να «πιστοποιήσει» και να «καλύψει» τις ενέργειές του παρά να τις καθοδηγήσει. Τη δεκαετία 1950-1960 η επιρροή της ιδεολογίας στην οικονομία έχει αποδυναμωθεί υπό τις πιέσεις για οικονομικές μεταρρυθμίσεις που συνεπάγονται σοβαρές προκλήσεις όχι μόνο για τα ιδεολογικά δόγματα, αλλά και για το ρόλο του κόμματος και της γραφειοκρατίας στη διεξαγωγή οικονομικών υποθέσεων.

Πάντως, ένα τελευταίο στοιχείο που αξίζει να αναφερθεί σχετικά με αυτήν την ιδεολογία, πριν προχωρήσουμε στην κατάρρευση του καθεστώτος, είναι το πώς χρησιμοποιήθηκε από τη Δύση. Ο Lorimer (n.d., σελ. 3-4) αναφέρει χαρακτηριστικά ότι, οι καπιταλιστές ηγεμόνες στη Δύση ανέκαθεν ισχυρίζονταν ότι το ολοκληρωτικό καθεστώς που δημιούργησε ο Stalin και διατηρήθηκε από τους κληρονόμους του ήταν η αναπόφευκτη συνέπεια της Μπολσεβίκικης Επανάστασης του 1917. Οι καπιταλιστές βοήθησαν πολύ σε αυτό το έργο από τον ισχυρισμό των Σταλινικών ότι εκπροσωπούν την

παράδοση του μαρξισμού / λενινισμού. Οι καπιταλιστές αποδέχτηκαν κυνικά την περιγραφή των σταλινικών για τα φρικτά αστυνομικά καθεστώτα ως εκπροσώπηση του «σοσιαλισμού» προκειμένου να προκαλέσουν προκατάληψη στους εργαζόμενους της Δύσης ενάντια στο σοσιαλισμό, ταυτίζοντας τον με την άρνηση των δημοκρατικών ελευθεριών, αλλά και να προωθήσουν την ιδέα ότι η αστική κοινοβουλευτική δημοκρατία είναι η υψηλότερη ενσωμάτωση της ανθρώπινης ελευθερίας. Ενώ αυτή η αστική προπαγανδιστική εκστρατεία κατάφερε να δυσφημίσει τον μαρξισμό και τον λενινισμό μεταξύ μεγάλων τμημάτων εργατικών τάξεων στις ιμπεριαλιστικές δημοκρατίες κατά τη διάρκεια της μακράς καπιταλιστικής άνθησης και του Ψυχρού Πολέμου, παρέμεινε ένα αρκετά σημαντικό συστατικό της εργατικής τάξης και της κατώτερης μεσαίας τάξης σε πολλούς ιμπεριαλιστές χώρες που αντιστάθηκαν σε αυτήν την ιδεολογική εκστρατεία.

Τον Ιούνιο του 1991, ο Boris Yeltsin έγινε ο πρώτος εκλεγμένος πρόεδρος της Ρωσίας. Τον Δεκέμβριο, μετά από ένα αποτυχημένο πραξικόπημα από σκληροπυρηνικούς κομμουνιστές τον Αύγουστο, ο Yeltsin συμφώνησε με τους ηγέτες της Ουκρανίας και της Λευκορωσίας να διαλύσουν τη Σοβιετική Ένωση, αφήνοντας τη Ρωσία ανεξάρτητη (Shleifer & Treisman, 2005, σελ. 153).

Όσον αφορά στην κατάρρευση του κομμουνιστικού συστήματος, διάφοροι παράγοντες θεωρήθηκαν ότι διαδραμάτισαν ρόλο. Εκτός από τα οικονομικά προβλήματα και τη διάβρωση της κοινωνικής συναίνεσης, υπήρξε η ενεργητική εξωτερική πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών τη δεκαετία του 1980. Οι μεταρρυθμίσεις του Gorbachev επιβεβαίωσαν τη βαθιά αντίληψη του de Tocqueville ότι για μια κακή κυβέρνηση η πιο επικίνδυνη στιγμή έρχεται όταν αρχίζουν οι μεταρρυθμίσεις. Έχει αναφερθεί επίσης η σημασία των εξελίξεων στην Πολωνία. Για παράδειγμα, ο Πολωνός συγγραφέας Marek Skwarnicki κατηγόρησε τους Ρώσους συναδέλφους του ότι επικεντρώθηκαν πάρα πολύ στον εαυτό τους, στην κριτική για τη δική τους ιστορία, ξεχνώντας τα δεινά που είχαν προκαλέσει σε άλλους λαούς (Hösle, 1993, σελ. 364).

Ο Rodi (2019, σελ. 1) αναφέρει παρόμοιους λόγους για την κατάρρευση του κομμουνιστικού καθεστώτος: η δυτική προσπάθεια για εκδημοκρατισμό σε

όλο τον κόσμο, η ακραία διαφθορά και η βαθιά ριζωμένη οικονομική κρίση μέσα στο ίδιο το κομμουνιστικό σύστημα και η μετακίνηση των σοβιετικών δημοκρατιών από τον κομμουνισμό στη δυτική δημοκρατίες. Συγκεκριμένα, οι εγγενείς αντιφάσεις της σοβιετικής οικονομίας διαδραμάτισαν θεμελιώδη ρόλο στη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης. Επιπλέον, η συστηματική διαφθορά, η αυξανόμενη διαστρωμάτωση της κοινωνίας, οι συγκρούσεις αולי εσωτερικές ελίτ και η πρόσβαση στον «έξω κόσμο» κατέστησαν την κατάρρευση μάλλον αναπόφευκτη. Εξίσου σημαντική ήταν και η πολιτική του Ronald Reagan' για την κατάρρευση των κομμουνιστών, καθώς η «ηθική σαφήνεια» και οι «μαζικές αμυντικές δαπάνες» του είχαν ως αποτέλεσμα την πτώχευση της Ευρασίας τόσο οικονομικά, όσο και ιδεολογικά.

Ένα άλλο επίσης σημαντικό σημείο που τονίζει ο Rodi (2019, σελ. 1) είναι το διαφορετικό όραμα των σοβιετικών μαζών και της ελίτ που κυβερνούσε το κομμουνιστικό σύστημα. Στην μετά-σταλινικής εποχή, τόσο οι οικονομίες των συνδικάτων όσο και το βιοτικό επίπεδο σε ολόκληρη την περιοχή ενισχύθηκαν σημαντικά, που είχαν σταθεροποιήσει το σύστημα για μερικές δεκαετίες. Ωστόσο, από την άλλη πλευρά, λόγω της εκβιομηχάνισης, η μεσαία τάξη αυτής της εποχής αποκτά ένα υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο και συνείδηση για τον παραλογισμό της κυβέρνησης και κατά συνέπεια οι υψηλά μορφωμένοι επέκριναν το καθεστώς. Η εμφάνιση μιας τόσο καλά μορφωμένης μεσαίας τάξης σε όλη την περιοχή απελευθέρωσε ιδεολογικά τη «σοβιετική πολιτεία». Επιπλέον, η κοινωνία των πολιτών είχε επιτύχει να αυτονομηθεί από την ελίτ που κυβερνούσε το κόμμα. Υπό αυτές τις συνθήκες, υπάρχει η άποψη ότι η εκβιομηχάνιση, η αστικοποίηση και η αυξανόμενη εξειδίκευση της οικονομίας είχαν σημαντική επίδραση στις αξίες και τις στάσεις μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού. Στη βάση όλων αυτών των αλλαγών, η τάξη των αγροτών διαδραμάτισε θεμελιώδη ρόλο στην αποσύνθεση της «σοβιετικής πολιτείας», αντιτάσσοντας τις απαιτήσεις της στα κριτήρια του κόμματος.

2.2 Η εξέλιξη της ρωσικής οικονομίας από το 1989 έως σήμερα

2.2.1 Η εξέλιξη της οικονομία της Ρωσίας τη δεκαετία του 1990

Όταν ανέλαβε την εξουσία ο Yeltsin εισήγαγε ριζικές οικονομικές μεταρρυθμίσεις. Τον Ιανουάριο του 1992 έγινε απελευθέρωση των τιμών των περισσότερων αγαθών/υπηρεσιών, οι ουρές εξαφανίστηκαν και τα αγαθά επανεμφανίστηκαν στα καταστήματα. Ένα πρόγραμμα μαζικής ιδιωτικοποίησης, που εφαρμόστηκε κατά την περίοδο 1993-1994, μετέφερε μετοχές στις περισσότερες επιχειρήσεις από την κυβέρνηση στους διαχειριστές, τους εργαζομένους και το κοινό τους. Στα μέσα του 1994, σχεδόν το 70% της ρωσικής οικονομίας βρισκόταν σε ιδιώτες. Το 1995, με τη βοήθεια του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, η Ρωσία σταθεροποίησε το ρούβλι. Η εφαρμογή αυτών των μεταρρυθμίσεων αποδείχθηκε εξαιρετικά δύσκολη, δεδομένου ότι το κοινοβούλιο, το μη μεταρρυθμισμένο και καλά οργανωμένο Κομμουνιστικό Κόμμα και τα παγιωμένα βιομηχανικά συμφέροντα αντιστάθηκαν σχεδόν σε κάθε μέτρο. Το 1995, ο Yeltsin προσπάθησε να διευρύνει την υποστήριξή του πριν από τις προεδρικές εκλογές του 1996, στις οποίες αναμενόταν να κερδίσει ο αρχηγός του Κομμουνιστικού Κόμματος, Gennady Zyuganov. Στο πλαίσιο αυτής της πολιτικής εκστρατείας, και σε μια προσπάθεια εξισορρόπησης του προϋπολογισμού, ο Yeltsin συμφώνησε σε ένα πρόγραμμα «δάνεια για μετοχές», όπου ορισμένες επιχειρήσεις φυσικών πόρων μετατράπηκαν σε μεγάλους επιχειρηματίες με αντάλλαγμα δάνεια προς την κυβέρνηση. Αυτό το αμφιλεγόμενο πρόγραμμα επιτάχυνε την ενοποίηση μερικών μεγάλων χρηματοοικονομικών ομάδων, με επικεφαλής τους λεγόμενους «ολιγάρχες», οι οποίοι είχαν μεγάλη πολιτική και οικονομική επιρροή. Οι ολιγάρχες βοήθησαν τον Yeltsin με κάλυψη στα τηλεοπτικά δίκτυα και στις εφημερίδες που κατείχαν (Shleifer & Treisman, 2005, σελ. 153).

Παράλληλα, η πολιτική διάλυση της ΕΣΣΔ προκάλεσε απότομη μείωση της ζήτησης για βασικά επενδυτικά αγαθά ρωσικών επιχειρήσεων που, μαζί με την εκκαθάριση σημαντικού τμήματος του στρατιωτικού-βιομηχανικού συγκροτήματος, οδήγησαν την οικονομία σε κατάρρευση, με αποτέλεσμα την απώλεια ενός μεγάλου αριθμού βιομηχανιών, συμπεριλαμβανομένων

στρατηγικών όπως η μηχανική πολιτικών αεροσκαφών, τα πολιτικά ηλεκτρονικά και η ελαφριά βιομηχανία. Καθώς η οικονομία άνοιξε και άρθθηκαν οι περιορισμοί από τις επιχειρηματικές δραστηριότητες τόσο για τις επιχειρήσεις όσο και για τους ιδιώτες, η έλλειψη καταναλωτικών αγαθών και υπηρεσιών αυξήθηκε, υποτιμώντας έτσι το εισόδημα προερχόμενο από την εργασία και, σε μεγαλύτερο βαθμό, την αποταμίευση από μέρους των νοικοκυριών. Αυτό δημιούργησε ένα αρνητικό κοινωνικό και πολιτικό σκηνικό, το οποίο εμπόδισε την εφαρμογή των απαραίτητων μεταρρυθμίσεων. Το σχέδιο ιδιωτικοποιήσεων που υλοποιήθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1990 γρήγορα οδήγησε σε μια κατηγορία «νέων ιδιοκτητών», αλλά είχε ως αποτέλεσμα μια αρνητική σχέση μεταξύ του πληθυσμού και των σταθερών στερεοτύπων κατά της αγοράς εντός μεγάλων κοινωνικών ομάδων. Ο καπιταλισμός και η οικονομία της αγοράς στο σύνολό της απέτυχαν να εξομοιωθούν με την έννοια της δικαιοσύνης. Ο οικονομικός και κοινωνικός δυϊσμός εμφανίστηκε στη Ρωσία με μια οικονομία αγοράς που βασίζεται αφενός στην ιδιωτική ιδιοκτησία και αφετέρου σε κρατικές εγγυήσεις και πρόσβαση σε κοινωνικές υπηρεσίες που παρέχονται από κρατικούς και δημοτικούς οργανισμούς (Akindinova et al., 2016, σελ. 224-225).

Συνολικά, σύμφωνα με τον Gil'mundinon (2011, σελ. 52), η δεκαετία αυτή χαρακτηρίζεται από τα εξής:

- Περίοδος 1992-1994: Υψηλά πραγματικά επιτόκια δανείων, ταχεία μείωση των μισθών και σημαντική ανατίμηση της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας, ειδικά το 1993. Και οι τρεις αυτοί παράγοντες είχαν εξαιρετικά αρνητική επίδραση σε σημαντικό αριθμό ρωσικών οικονομικών τομέων. Ωστόσο, η μεγαλύτερη συμβολή στη μείωση της παραγωγής οφειλόταν στα υψηλά επιτόκια και τη μείωση των μισθών, από την οποία οι τομείς των επενδυτικών αγαθών υπέστησαν περισσότερες απώλειες. Η σημαντική ανατίμηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας οδήγησε σε σημαντική μείωση της χημικής παραγωγής. Μόνο τομείς με σχετικά υψηλή τομεακή ανταγωνιστικότητα παρουσίασαν σχετική σταθερότητα: λιανικό εμπόριο, ηλεκτρική ενέργεια και βιομηχανία φυσικού αερίου.

- Περίοδος 1995: Σημαντική μείωση των επιτοκίων και προσωρινή σταθεροποίηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας (λαμβανομένης υπόψη της καθυστέρησης των επιπτώσεών της κατά τέσσερα τρίμηνα). Ωστόσο, οι μισθοί συνέχισαν να μειώνονται γρήγορα. Ως αποτέλεσμα, οι περισσότεροι τομείς συνέχισαν την αρνητική τους τάση. Οι μόνες εξαιρέσεις ήταν τομείς καυσίμων και ενέργειας και της χημικής βιομηχανίας.
- Περίοδος από το τέλος του 1995 - πρώτο εξάμηνο του 1998: Απότομη ανατίμηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας τη διετία 1995-1996 και σημαντική αύξηση των επιτοκίων ως αποτέλεσμα της επιθετικής αντιπληθωριστικής πολιτικής της κυβέρνησης. Ταυτόχρονα, μια θετική τάση των μισθών εμφανίστηκε κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, η οποία περιορίζει κάπως την αρνητική επίδραση των δύο πρώτων παραγόντων στην οικονομία. Το λιανικό εμπόριο και οι τομείς καυσίμων και ενέργειας ήταν σχετικά ανθεκτικοί στις αρνητικές επιπτώσεις.
- Περίοδος 1998-1999: Η αντιπληθωριστική πολιτική της κυβέρνησης των προηγούμενων ετών, η εξάντληση των διεθνών αποθεματικών, η ραγδαία αύξηση του δημόσιου χρέους και η μείωση των τιμών του πετρελαίου οδήγησαν στην κρίση του 1998. Παρατηρήθηκε σημαντική μείωση των μισθών. Ωστόσο, η δραστική υποτίμηση του εθνικού νομίσματος που πραγματοποιήθηκε και η σχετική ταχεία αύξηση του πληθωρισμού οδήγησαν σε σημαντική μείωση της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας και των επιτοκίων του ρουβλιού, δημιουργώντας έτσι γόνιμο έδαφος για την αντιμετώπιση της κρίσης.

Πιο αναλυτικά, μία από τις πιο αρνητικές τάσεις στην ανάπτυξη της ρωσικής οικονομίας κατά τη δεκαετία του 1990 ήταν η συνεχιζόμενη μείωση των επενδύσεων. Κατά την περίοδο 1990-1995 οι επενδύσεις μειώθηκαν κατά 86%. Την περίοδο αυτή υπήρξε σημαντική αλλαγή στη δομή του κλάδου των επενδύσεων, με το σχετικό μερίδιο των δαπανών για την ανάπτυξη της κοινωνικής σφαίρας να έχει αυξηθεί. Αυτή η τάση συνοδεύεται από μείωση του πραγματικού όγκου των επενδύσεων στη μη παραγωγική σφαίρα. Το

ομοσπονδιακό επενδυτικό πρόγραμμα του 1995 ήταν μια αποτυχία, κυρίως λόγω της ατελούς κατανομής των χρηματοοικονομικών πόρων και της έλλειψης ιδίων κεφαλαίων. Παράλληλα, ο χρόνος που απαιτείτο για την αξιοποίηση των επενδύσεων συνέχισε να αυξάνεται. Δεδομένου του αρκετά υψηλού ποσοστού πληθωρισμού, αυτό είχε ως αποτέλεσμα η επενδυτική διαδικασία να καταστεί αναποτελεσματική και μη ελκυστική. Η επενδυτική δραστηριότητα ήταν χαμηλή σε κλάδους του πραγματικού τομέα, από την οποία εξαρτιόταν η διαρθρωτική αναδιοργάνωση της οικονομίας - ειδικά στην κατασκευή μηχανών, βιομηχανίες κατασκευών και δομικών υλικών, καθώς και τη σφαίρα σχεδιασμού. Το ποσοστό των επενδύσεων το 1995 συνέχισε να μειώνεται ταχύτερα από την παραγωγή. Ως αποτέλεσμα, η συσσώρευση παγίου κεφαλαίου μειώθηκε κατά δύο ποσοστιαίες μονάδες, ενώ το μερίδιο της ακαθάριστης συσσώρευσης στο ΑΕΠ παρέμεινε σταθερό. Υπήρξαν επίσης αρνητικές αλλαγές στη λειτουργική δομή των επενδύσεων: το σχετικό μερίδιο των καθαρών επενδύσεων μειώθηκε την ίδια στιγμή που το μερίδιο των αποσβέσεων αυξήθηκε σημαντικά (Plakin, 1997, σελ. 31-32).

Τα αποτελέσματα της περιόδου 1996-1998, η μείωση του πληθωρισμού και η συνολική σταθεροποίηση των συνθηκών των χρηματοπιστωτικών αγορών δεν ενίσχυσαν την επενδυτική δραστηριότητα στη Ρωσία, παρ' όλο που έδωσαν κάποια ώθηση στην ανάπτυξη της βιομηχανικής παραγωγής. Αυτό οφειλόταν στο ότι υπήρχε μία έντονη χρονική «περιοδικοποίηση» (periodization) της εν λόγω παραγωγής μετά την κρίση αναβίωσης διαφόρων τομέων αυτής. Πιο συγκεκριμένα, υπήρξαν κυκλικές διακυμάνσεις στην παραγωγή καταναλωτικών αγαθών που ακολούθησε την παραγωγή ενδιάμεσων αγαθών, αλλά υπήρχε παράλληλα και σημαντική μη χρησιμοποιούμενη παραγωγική ικανότητα (κατά 40% ή περισσότερο) (Shakkum, 2001, σελ. 27). Το βιοτικό επίπεδο στο σύνολό του έχει μειωθεί απότομα, ενώ η εισοδηματική ανισότητα είναι πολύ οξεία και αυξάνεται επίσης (Birman, 1996, σελ. 746). Παράλληλα, οι επενδύσεις μειώθηκαν στη Ρωσία στα μέσα της δεκαετίας του 1990 λόγω της ιδιαίτερα έντονης αύξησης των τιμών των επενδυτικών αγαθών, αλλά τόσο οι συνολικές ξένες επενδύσεις όσο και οι άμεσες ξένες επενδύσεις αυξήθηκαν δραματικά μεταξύ 1995-1997 (Treisman, 2000, σελ. 251).

Συνολικά, τα χαρακτηριστικά του τομέα των επενδύσεων κατά το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1990 ήταν: (1) μια απότομη πτώση των επενδύσεων και (2) η εισροή επενδύσεων σε παραγωγή πρώτων υλών προσανατολισμένων στις εξαγωγές. Αυτό προκάλεσε επιδείνωση της οικονομικής δομής, διαιώνιζε τις υπάρχουσες δυσανάλογες διαστάσεις και απειλεί την εθνική και οικονομική ασφάλεια της χώρας. Το 1995, το 38,2% των συνολικών παραγωγικών επενδύσεων πραγματοποιήθηκε στη βιομηχανία καυσίμων και στην ενέργεια (το 1994, ήταν 31,5%). Η επενδυτική δραστηριότητα κατά τη διάρκεια των ετών μεταρρύθμισης περιορίστηκε σε σημαντικό βαθμό από την έλλειψη ιδίων κεφαλαίων από τις επιχειρήσεις, από τα υψηλά επιτόκια που πρέπει να πληρώσουν για πίστωση, από τη χαμηλή ανταγωνιστικότητα των εταιρικών τίτλων στις χρηματοπιστωτικές αγορές, από τη μείωση στις συγκεντρωτικές επενδύσεις κεφαλαίου, από την ελλιπή και σποραδική χρηματοδότησή τους, και από την ασυμβατότητα του ίδιου του επενδυτικού συγκροτήματος στους τομείς του εξοπλισμού κατασκευής και παραγωγής (Plakin, 1997, σελ. 32).

Η ανάλυση της χρηματοοικονομικής δραστηριότητας των μεμονωμένων επιχειρηματιών και των μικρών επιχειρήσεων τη δεκαετία του 1990 καταδεικνύει ότι η ύπαρξη σημαντικού αριθμού φόρων, πολύπλοκης λογοδοσίας ωθεί στη φοροδιαφυγή (Panskov, 1997, σελ. 18). Ωστόσο, το βασικό χρηματοοικονομικό πρόβλημα στη σταθεροποίηση της ρωσικής οικονομίας είναι να καταστήσει την κρατική πολιτική τιμών πιο αποτελεσματική. Τα φυσικά μονοπώλια είναι στην πραγματικότητα ο μόνος τομέας στον οποίο παραμένουν οι έλεγχοι των τιμών. Ο μη αποτελεσματικός έλεγχος των τιμών οδήγησε σε αύξηση των τιμών (ποσοστά) των επιμέρους τύπων των προϊόντων τους (υπηρεσιών) υψηλότερα από το επίπεδο του πληθωρισμού και στην αντίστοιχη αναδιανομή των εισοδημάτων (Panskov, 1997, σελ. 19). Παράλληλα, η καθυστέρηση στην εφαρμογή της μεταρρυθμιστικής πολιτικής, ιδίως στις θεσμικές μεταρρυθμίσεις και στους φορολογικούς και επενδυτικούς τομείς, εμποδίζει σοβαρά την εμφάνιση της οικονομίας από την κρίση και την επίλυση μεσοπρόθεσμων προβλημάτων. Ωστόσο, η Ρωσία είχε σημαντικά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα που θα μπορούσαν να βελτιώσουν την οικονομική δυναμική: η αποτελεσματικότητα της χρήσης του υπάρχοντος δυναμικού και η εξάλειψη των υπαρχόντων

περιορισμών που καθορίζουν το μελλοντικό ρυθμό της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης της χώρας (Panskov, 1997, σελ. 20).

Επιπρόσθετα, στις αρχές της δεκαετίας του 1990, το σύστημα διαχείρισης της ρωσικής οικονομίας υπέστη βαθιά μεταμόρφωση. Ενώ οι ανεπτυγμένες χώρες ακολούθησαν τον τρόπο συγχωνεύσεων και εξαγορών, στη Ρωσία παρατηρήθηκε η αντίθετη τάση: επικρατούσαν οι ιδέες του φονταμενταλισμού της αγοράς. Η αρχή της μετατροπής των υπάρχοντων νομικών οντοτήτων σε μετοχικές εταιρείες με την επακόλουθη πώληση μετοχών αποτέλεσε τη βάση της ιδιωτικοποίησης (Ustyuzhanina et al., 2017, σελ. 205). Παράλληλα, κατά τη δεκαετία του 1990, οι βασικοί δείκτες κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης της χώρας μειώθηκαν σημαντικά. Από το 1990 έως το 1999 ο αριθμός των απασχολούμενων μειώθηκε κατά 15% και η παραγωγή χάλυβα (ο δείκτης ανάπτυξης της βαριάς βιομηχανίας) μειώθηκε κατά 42,5%. Το 1990 απασχολούνταν 23,1 εκατομμύρια εργαζόμενοι στον βιομηχανικό τομέα, ιδίως στους τομείς της κατασκευής εργαλειομηχανών, της παραγωγής ντίζελ, ελκυστήρων καθώς και της πολιτικής αεροπορίας (Ustyuzhanina et al., 2017, σελ. 205).

Στη βάση των εξελίξεων της οικονομίας της δεκαετίας του 1990 - σε συνδυασμό με τις δημογραφικές αλλαγές και τις μεταρρυθμίσεις οικονομιών σε φάση μετάβασης - ο Shakkum (2001, σελ. 26) πρότεινε πως η μετάβαση της ρωσικής οικονομίας στην πορεία της σταθερής ανάπτυξης απαιτούσε τη δημιουργία μιας εθνικής οικονομίας ενός νέου τύπου, προσανατολισμένη προς τη διατήρηση μιας δυναμικής ισορροπίας κοινωνικοοικονομικών, οικολογικών και δημογραφικών δεικτών, υψηλή απόδοση παραγωγής και την ανάπτυξη προτεραιότητας της επιστημονικής και τεχνικής σφαίρα. Προς αυτόν τον σκοπό, ο συγγραφέας πρότεινε αύξηση της παραγωγής και αναβίωση του χρηματοπιστωτικού τομέα, αποκατάσταση της σταθερότητας της αναπαραγωγικής διαδικασίας, προκειμένου αυξηθούν οι επενδύσεις, καθώς και καθορισμός παραγωγής προϊόντων με υψηλό βαθμό επεξεργασίας που είναι ανταγωνιστικά στις παγκόσμιες αγορές και σταθεροποίηση τη θέση της ρωσικής οικονομίας στο σύστημα των παγκόσμιων οικονομικών σχέσεων.

Έμφαση στις επενδύσεις δόθηκε και από τον Plakin (1997, σελ. 33), ο οποίος σημείωνε πως η αναβίωση της επενδυτικής δραστηριότητας ήταν ο μόνος δυνατός τρόπος για τη ρωσική οικονομία να απαλλαγεί από την παρατεταμένη κρίση της. Η δημιουργία ενός ευνοϊκού επενδυτικού κλίματος και η ενεργοποίηση του μηχανισμού σταθερών κινήτρων για μακροπρόθεσμες επενδύσεις συνδέονταν με πολιτικές στον τομέα της αγοράς (ανάπτυξη ανταγωνισμού, περιορισμός του μονοπωλίου, εξασφάλιση της δυνατότητας επικερδούς επένδυσης στην παραγωγή, και της ελεύθερης μεταφοράς κεφαλαίων μεταξύ υποκαταστημάτων και περιφερειών), καθώς και μέτρα που σχετίζονταν με την κρατική ρύθμιση της επενδυτικής δραστηριότητας (άμεση συμμετοχή του κράτους σε επενδύσεις κεφαλαίου, δημιουργία ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος για την ανάπτυξη της επενδυτικής δραστηριότητας, παροχή υποστήριξης για εγκαταστάσεις παραγωγής και οντότητες στην υποδομή και κοινωνική σφαίρα και ενθάρρυνση των ιδιωτικών επενδύσεων στους τομείς προτεραιότητας της ανάπτυξης της παραγωγής). Επίσης, ήταν απαραίτητο να γίνει ευρύτερη χρήση των κρατικών εγγυήσεων και της κρατικής ασφάλισης των επενδύσεων, η οποία θα διασφάλιζε στον επενδυτή ότι το κεφάλαιο θα επενδυθεί αποτελεσματικά και ότι ο κίνδυνος θα είναι χαμηλότερος.

Ο Plakin (1997, σελ. 34) πρόσθεσε πως, δεδομένων των περιορισμένων επενδυτικών πόρων, στην πολιτική του το κράτος πρέπει να δώσει προτεραιότητα στην ενθάρρυνση των επενδύσεων (συμπεριλαμβανομένων των ιδιωτικών εταιρειών). Αυτό αναφέρεται σε κατευθύνσεις προτεραιότητας της οικονομικής ανάπτυξης που διασφαλίζουν την εθνική ασφάλεια της χώρας και την κρατική στρατηγική επιλεκτικών και σκόπιμων επενδύσεων, η οποία παράγει μια σημαντική κοινωνικοοικονομική επίδραση στο μέλλον. Οι επενδυτικοί τομείς προτεραιότητας είναι εκείνοι στους οποίους είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί πρόωρη απόδοση της επένδυσης και, ταυτόχρονα, να ικανοποιηθεί η ανάγκη για ανάπτυξη σχετικών εγκαταστάσεων παραγωγής (παραγωγή δομικών υλικών, μεταλλικών εξαρτημάτων και εξοπλισμός παραγωγής). Μεταξύ των τομέων προτεραιότητας είναι η κατασκευή κατοικιών, οι επιχειρήσεις που αποθηκεύουν και επεξεργάζονται γεωργικές πρώτες ύλες και εγκαταστάσεις που ανήκουν στην υποδομή. Η προτεραιότητα των επενδύσεων στον «άνθρωπο» (υγεία, εκπαίδευση,

κοινωνική ασφάλιση, ασφάλιση, επιστήμη και κατάρτιση προσωπικού), σε μεμονωμένους τομείς της παραγωγικής υποδομής και στους πιο σημαντικούς τύπους παραγωγής υψηλής τεχνολογίας και στρατηγικής πρέπει να γίνει το διακριτικό χαρακτηριστικό της κρατικής επενδυτικής στρατηγικής.

Η βασική αρχή της κρατικής πολιτικής έναντι των ιδιωτών επενδυτών είναι να προωθήσει τη δημιουργία της απαραίτητης νομοθετικής βάσης για την αύξηση της επενδυτικής τους δραστηριότητας και για τη διασφάλιση της αξιόπιστης προστασίας των επενδύσεων χωρίς να παρεμβαίνει στη δραστηριότητά τους (π.χ. μερική επιδότηση τόκων από ομοσπονδιακούς και τοπικούς προϋπολογισμούς σε πίστωση που χορηγείται για επενδυτικά έργα σε κλάδους και περιοχές προτεραιότητας, μείωση του υποχρεωτικού δείκτη αποθεματικών για εξειδικευμένες τράπεζες επενδύσεων, φοροαπαλλαγή για εμβάσματα επιχειρήσεων σε ομοσπονδιακά και περιφερειακά επενδυτικά ταμεία, καθώς και για κεφάλαια που χρησιμοποιούνται για την αγορά μετοχών στο χρηματιστήριο, χορήγηση μικρών πιστώσεων στους πολίτες για την κατασκευή κατοικιών για τη συμπλήρωση των δικών τους αποταμιεύσεων που έχουν συσσωρευτεί σε ειδικούς επενδυτικούς λογαριασμούς που δεν φορολογούνται). Η μείωση του πληθωρισμού αποτελούσε κατά τον Plakin (1997, σελ. 37) βασική προϋπόθεση για την αύξηση της επενδυτικής δραστηριότητας, όπως και η ανάπτυξη του χρηματοπιστωτικού τομέα, η μείωση της φορολογικής επιβάρυνσης και η τροποποίηση της φορολογικής διάρθρωσης (π.χ. μείωση του μεριδίου των φόρων συναλλαγών και του φόρου επί των κερδών, απλοποίηση του φορολογικού συστήματος, καθολική εφαρμογή κυρώσεων για τη μη καταβολή φόρων, ενίσχυση της φορολογικής υπηρεσίας). Οι δυνητικοί οικονομικοί πόροι θα έπρεπε να κινητοποιηθούν μέσα της εξάλειψης των στρεβλώσεων στην οικονομία (αποκατάσταση του ρόλου της απόσβεσης ως πηγή συσσώρευσης, προσέλκυση της νομισματικής αποταμίευσης του πληθυσμού, δημιουργία κινήτρων για τη χρήση επιχειρηματικών κερδών και τραπεζικού κεφαλαίου για επενδυτικούς σκοπούς), όπως και η συμμετοχή του κοινού στην επενδυτική σφαίρα, η προσέλκυση ξένων κεφαλαίων, ιδίως με τη μορφή άμεσων επενδύσεων σε τομείς προτεραιότητας της εθνικής οικονομίας, ο επαναπατρισμός

χρηματοοικονομικών περιουσιακών στοιχείων που βρίσκονται σε ξένες χώρες (Plakin, 1997, σελ. 42).

Παρά την κοινή πεποίθηση ότι η σοβιετική οικονομία είναι αναποτελεσματική σε κάθε διάσταση, υπήρχε μία πληθώρα στατιστικών και οικονομετρικών στοιχείων που δείχνουν ότι ορισμένες πτυχές της σοβιετικής οικονομίας μπορεί να είναι αποδοτικές σε σχέση με τις οικονομίες της αγοράς κατά την έναρξη της δεκαετίας του 1990. Έχει υποστηριχθεί ότι τα θεωρητικά μοντέλα της συσχέτισης μεταξύ των δυναμικών και στατικών ιδιοτήτων τόσο των σοβιετικών τύπου όσο και των οικονομιών της αγοράς συνεπάγονται θετική συσχέτιση μεταξύ του ρυθμού οικονομικής ανάπτυξης και της τεχνολογικής καινοτομίας και του μεγέθους της στατικής κατανομής αναποτελεσματικότητας (Whitesell, 1990, σελ. 259). Επομένως, θα περίμενε κανείς τη σοβιετική οικονομία να είναι αποτελεσματική με τη στατική κατανομή σε σχέση με τις οικονομίες της αγοράς λόγω της τεχνολογικής της στασιμότητας, η οποία δίνει στους προγραμματιστές και τις επιχειρήσεις πολύ χρόνο να προσαρμόσουν τις εισροές ώστε να συγκλίνουν σε μια αποτελεσματική κατανομή. Ο Whitesell (1990) εξέτασε αυτόν τον ισχυρισμό και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, η κατανομή της αποτελεσματικότητας δε συνεπάγεται καλή σοβιετική οικονομική απόδοση, αλλά αντιθέτως προκύπτει από την κακή δυναμική οικονομική απόδοση. Η κατανομή της αποδοτικότητας είναι μια άμεση αιτιώδης συνέπεια της δυναμικής τεχνολογικής στασιμότητας της οικονομίας. Επιπλέον, ο Whitesell (1990, σελ. 266) τονίζει ότι, το μοντέλο στατικής αποτελεσματικότητας δεν καταδεικνύει τις σημαντικότερες αδυναμίες της σοβιετικής οικονομίας, αλλά αντίθετα, οι σημαντικές αδυναμίες της σοβιετικής οικονομίας εντοπίζονται στο ότι παρέχει ισχυρά αντικίνητρα για την τεχνολογική καινοτομία.

Άλλωστε, ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του μοντέλου που υιοθετήθηκε στη Ρωσία τη δεκαετία του 1990, που αναφέρεται ως πατερναλιστικό, ήταν η λεγόμενη “multi-shot” προσέγγιση, δηλαδή η παροχή κοινωνικών αγαθών ανεξάρτητα από την ανάγκη των ατόμων. Αυτό, όμως, συνδυάστηκε με τη μέτρια ποιότητα των κοινωνικών αγαθών (ανεπαρκής υποστήριξη για τους άγαμους, άνεργους συνταξιούχους και οικογένειες με παιδιά, χαμηλή ποιότητα

των περισσότερων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων κ.λπ.). Το κράτος, αναγκασμένο να κινητοποιεί διαρκώς αναπτυσσόμενα κεφάλαια για την κοινωνική σφαίρα, αύξησε τους φόρους και τους δασμούς, καθώς και την «αναγκαστική φιλανθρωπία». Αυτό ώθησε ένα σημαντικό μέρος των επιχειρηματιών στην άτυπη εργασία, αυξάνοντας το μερίδιο των άτυπων συμβάσεων και των εργασιακών σχέσεων καθώς η οικονομία συνέχισε να αναπτύσσεται. Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1990, σχεδόν ολόκληρη η οικονομία βασίστηκε στις αρχές της ιδιωτικής επιχειρηματικότητας. Ωστόσο, τα πρώτα δέκα χρόνια του ρωσικού καπιταλισμού χαρακτηρίστηκαν από κερδοσκοπικές και offshore επιχειρήσεις (Akindinova et al., 2016, σελ. 225).

Πιο συγκεκριμένα, το μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματος των επιχειρήσεων δεν προήλθε από τεχνολογικές καινοτομίες ή από νέες επενδύσεις στην τεχνολογία. Οι πηγές του ήταν είτε τεχνητό μονοπώλιο ή μεταπώληση φθηνών αγορασθέντων περιουσιακών στοιχείων. Η ανικανότητα του συστήματος επιβολής του νόμου έθεσε αυξημένους επιχειρηματικούς κινδύνους κατά τη δεκαετία του 1990. Αυτή η κατάσταση οδήγησε σε offshore δραστηριότητες, όπου οι νέοι ιδιοκτήτες μετακινούσαν συχνά τόσο νόμιμους τίτλους όσο και συναλλαγές σε ξένες δικαιοδοσίες. Με εξαιρετικά περιορισμένους πόρους στη διάθεσή του, η κυβέρνηση του Yeltsin ανέλαβε τον ρόλο ενός φιλελεύθερου παράγοντα που είχε το δικαίωμα μόνο να θεσπίσει τους «κανόνες του παιχνιδιού», αλλά αναγκάστηκε να συμμετάσχει σε συνασπισμούς με ιδιώτες για την εφαρμογή των πολιτικών του. Τόσο η ομοσπονδιακή όσο και η τοπική αυτοδιοίκηση παρουσίασαν παραδείγματα ολιγαρχικού ελέγχου σε μεμονωμένους τομείς των εκτελεστικών και νομοθετικών κλάδων. Η ολιγαρχία της δεκαετίας του 1990 στη Ρωσία χαρακτηρίστηκε από δύο χαρακτηριστικά. Πρώτον, τα συμφέροντά της είχαν βραχυπρόθεσμο χαρακτήρα και ο έλεγχος που ασκήθηκε επί των «κρατικών στοιχείων» είχε ως στόχο την απόκτηση ή την προστασία ορισμένων περιουσιακών στοιχείων ή την απόκτηση ειδικής νομικής μεταχείρισης για μια συγκεκριμένη επιχείρηση. Δεύτερον, ένα σημαντικό μέρος της ολιγαρχικής επιχείρησης αφαιρέθηκε από τη Ρωσία. Αυτό εμπόδισε τους ολιγάρχες να αναλάβουν ρόλο στην τομέα της πολιτικής ή να εξασφαλίσουν σταθερή κοινωνική υποστήριξη, ακόμη και από την αναδυόμενη μεσαία τάξη και ακόμη

περισσότερο από τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Ως εκ τούτου, οι ολιγάρχες οδηγήθηκαν σε συνασπισμούς με μεμονωμένους κυβερνητικούς αξιωματούχους (Akindinova et al., 2016, σελ. 226).

Τέλος, σε μία ενδιαφέρουσα μελέτη, ο Maurseth (2003, σελ. 1166) εξετάζει την περιφερειακή οικονομική ανάπτυξη κατά την περίοδο El'tsin στη βάση της γεωγραφίας. Η ανάλυση κατέδειξε ότι η Ρωσία έχει ένα γεωγραφικά συγκεντρωμένο οικονομικό τοπίο. Η οικονομική ευημερία συγκεντρώνεται έτσι ώστε οι πλούσιες περιοχές να τείνουν να βρίσκονται κοντά σε άλλες πλούσιες περιοχές. Οι συστάδες σχετικά πλούσιων περιοχών βρίσκονται στις περιφέρειες και όχι στο οικονομικό κέντρο της χώρας. Αυτό μπορεί να είναι μια μεταβατική φάση. Κατά τη δεκαετία του 1990, η αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος ήταν υψηλότερη στις κεντρικές περιοχές από ότι στις περιφερειακές. Ομοίως, η αύξηση του πληθυσμού ήταν υψηλότερη στις κεντρικές περιοχές παρά στις περιφέρειες. Όπως ισχυρίζεται ο Maurseth (2003, σελ. 1182), ενώ ο ρυθμός μεταρρύθμισης ήταν πολύ υψηλός κατά τα πρώτα χρόνια της μετάβασης, συμπεριλαμβανομένων των ιδιωτικοποιήσεων, της μεταρρύθμισης των τιμών, της απορρύθμισης και των θεσμικών μεταρρυθμίσεων με προσανατολισμό στην αγορά, η εφαρμογή ήταν αδύναμη, εν μέρει και αυθαίρετη. Συγκεκριμένα, οι περιφερειακές-ομοσπονδιακές σχέσεις διαμορφώθηκαν από διαπραγματεύσεις μεταξύ των επιμέρους περιφερειών και των ομοσπονδιακών αρχών, όπως μαρτυρούν οι πολλές διμερείς συμφωνίες μεταξύ περιφερειών και των ομοσπονδιακών αρχών. Υπό τον Putin, οι προσπάθειες μεταρρύθμισης ήταν πιο σκόπιμες στην ουσιαστική επιβολή κανονισμών και κανόνων. Αυτό που εμφανίζεται στις αρχές της δεκαετίας στη Ρωσία είναι ένα κανονικό ομοσπονδιακό κράτος στο οποίο οι δυνάμεις της αγοράς θα τείνουν να σχηματίζουν την οικονομική γεωγραφία της χώρας συνολικά. Αυτό ισχύει για τη δημοσιονομική πολιτική, αλλά λιγότερο για διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις όπως κανονισμοί για την εξόρυξη πρώτων υλών. Η σοβιετική οικονομική γεωγραφία διασκορπίστηκε σε μεγάλο βαθμό με μονο-βιομηχανικές πόλεις διάσπαρτες σε όλη τη χώρα σύμφωνα με πολιτικά και ιδεολογικά ζητήματα και καθοδηγούταν από εξαιρετικά διαφορετικές οικονομικές συνθήκες. Στα τέλη της δεκαετίας του 1990 και στις αρχές της επόμενης, οι οικονομικές δραστηριότητες φαίνεται να έχουν

ξεκινήσει μια διαδικασία μετεγκατάστασης προς τις οικονομικά κεντρικές περιοχές. Αυτό καταδεικνύεται και από το ότι η αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος και του πληθυσμού είναι υψηλότερη στις κεντρικές περιοχές από ότι στις περιφέρειες.

2.2.2 Η οικονομία της Ρωσίας από το 2000 και εξής

Το 2000 ο Putin και η κυβέρνησή του έπρεπε να αντιμετωπίσουν όλα τα αρνητικά φαινόμενα της οικονομίας της προηγούμενης δεκαετίας. Από τη μία πλευρά, έλαβαν μέτρα για να ενθαρρύνουν τις ιδιωτικές προσπάθειες τόσο των επιχειρηματιών όσο και των μισθωτών εργαζομένων απλοποιώντας τις τελωνειακές διαδικασίες και εισάγοντας έναν χαμηλό, σταθερό συντελεστή φόρου εισοδήματος. Η νομική προστασία για συναλλαγές και ακίνητα επίσης βελτιώθηκε. Από την άλλη πλευρά, για να εδραιωθεί ο ρόλος του κράτους, οι πόροι έπρεπε να συγκεντρωθούν στα χέρια του αφού ληφθούν από ιδιωτικούς παράγοντες που ανταγωνίστηκαν με το κράτος. Οι ολιγάρχες στερήθηκαν πρώτα την πολιτική εξουσία, έπειτα τα ηλεκτρονικά μέσα μαζικής ενημέρωσης ως το βασικό κανάλι στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης και, τέλος, περιουσιακά στοιχεία που βασίζονται στο δικαίωμα διαχείρισης του φυσικού μισθώματος. Κατά το πρώτο εξάμηνο της δεκαετίας του 2000, έγινε μια επιλογή υπέρ της πραγματικής επαν-εθνικοποίησης του ενεργειακού πυρήνα και των ενεργειακών πόρων. Οι πόροι και τα έσοδα στον τομέα ανακατευθύνθηκαν στο κράτος (στον ομοσπονδιακό προϋπολογισμό και στις κρατικές εταιρείες). Αυτό χρησίμευσε για την επίτευξη τριών στόχων (Akindinova et al., 2016, σελ. 226): α) αποκατάσταση της λειτουργίας των εκτελεστικών οργάνων, κυρίως της επιβολής του νόμου. Μέχρι το τέλος της πρώτης προεδρίας του Putin, η ομοσπονδιακή κυβέρνηση δεν αναγκάστηκε να προβεί σε διακανονισμούς με κανέναν σχετικά με εσωτερικά θέματα, χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει ότι οι αρχές διέκοψαν τις διαβουλεύσεις με αντίστοιχα όργανα του κράτους, β) αύξηση της χρηματοδότησης για κοινωνικά προγράμματα και μισθούς υπαλλήλων του δημόσιου τομέα στο απαιτούμενο ελάχιστο, γ) δημιουργία κρατικών αποθεματικών έναντι της πιθανότητας μείωσης εσόδων ή / και πόρων για την εξασφάλιση του εκσυγχρονισμού της οικονομίας και άλλων «εθνικών έργων». Η περίοδος μεταξύ 1999 και 2012

ονομάζεται συχνά περίοδος ανάκαμψης. Ωστόσο, την ίδια στιγμή ορισμένες διαρθρωτικές αδυναμίες στο κοινωνικό και οικονομικό σύστημα της δεκαετίας του 1990 διατηρήθηκαν και μάλιστα διαμορφώθηκαν ως μόνιμοι θεσμοί κατά τη δεκαετία του 2000 (Akindinova et al., 2016, σελ. 228):

α) Ο πατερναλισμός του κράτους στη διαχείριση της κοινωνικής σφαίρας παρέμεινε και μάλιστα αναβίωσε. Οι μηχανισμοί προσωπικής ευθύνης και προσωπικής χρηματοδότησης, αν και υπάρχουν, είναι οργανωμένοι με τέτοιο τρόπο ώστε οι υποψήφιοι αποδέκτες κοινωνικών αγαθών να μην λαμβάνουν αποφάσεις. Όλες οι εισφορές στα ταμεία κοινωνικής ασφάλισης συνδέονται με τους εργαζομένους, αλλά πραγματοποιούνται από τον εργοδότη και θεωρούνται από τους παραλήπτες ως αγαθά που παρέχονται δωρεάν από το κράτος. Τα νοικοκυριά αναμένουν από το κράτος να εγγυηθεί και να βελτιώσει την ποιότητα των κοινωνικών αγαθών τους. Αυτές οι προσδοκίες αποτελούν τη βάση για τις εκλογικές απαιτήσεις των κοινωνικών ομάδων. Τυχόν προσπάθειες για μεταρρυθμίσεις που προβλέπουν υψηλότερο επίπεδο ευθύνης από τον πληθυσμό υπονομεύονται μέσω πολιτικών μηχανισμών. Εκτός από τα επίσημα εγγυημένα κοινωνικά αγαθά, το κράτος και οι τοπικές κυβερνήσεις άρχισαν να συγχρηματοδοτούν τη συντήρηση και την επισκευή κατοικιών. Η μεσαία τάξη επίσης ενδιαφέρθηκε για την πρόσφατα αποκατασταθείσα υποχρεωτική οικονομική ασφάλεια των κοινωνικών αγαθών καθώς ο προϋπολογισμός αυξήθηκε. Η εκτεταμένη αναπαραγωγή του «κοινωνικού πατερναλισμού του κράτους» έχει αρνητικές κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις, καθώς η Ρωσία εξακολουθεί να στερείται ενός μηχανισμού κινητοποίησης ιδιωτικών κεφαλαίων για τη χρηματοδότηση κοινωνικών αγαθών, πόσο μάλλον την κεφαλαιοποίηση των αντίστοιχων αποταμιεύσεων νοικοκυριών.

β) Οι offshore δραστηριότητες διατηρήθηκαν. Ενώ σε άλλες χώρες, οι απόπειρες μετακίνησης σε ξένες δικαιοδοσίες χαρακτηρίζονται φορολογικά προβλήματα, οι υψηλοί επιχειρηματικοί κίνδυνοι εξακολουθούν να αποτελούν πρωταρχικό μοχλό στη Ρωσία. Τα περιουσιακά στοιχεία συχνά αφαιρούνται ως μορφή ασφάλισης. Ταυτόχρονα, οι επιχειρηματίες που αφαιρούν χρήματα από τη χώρα αναζητούν φορολογικούς παραδείσους και χώρες που

προσφέρουν απλούστερους κανόνες για την εγγραφή μιας επιχείρησης. Η χρήση αλλοδαπών δικαιοδοσιών για την ελαχιστοποίηση των κινδύνων είναι χαρακτηριστικό των λιγότερο ανεπτυγμένων οικονομιών και πολιτικών συστημάτων. Καθώς ο κίνδυνος απώλειας ακινήτων παραμένει υψηλός, οι Ρώσοι επιχειρηματίες έχουν υιοθετήσει την πρακτική της επιλογής έργων και συναλλαγών που προσφέρουν αποδόσεις με υψηλό ρίσκο.

γ) Ο πληθωρισμός παραμένει σε υψηλά επίπεδα.

Ο οικονομικός μετασχηματισμός της Ρωσίας υπό τον Putin κατά την πρώτη του θητεία περιγράφεται με γλαφυρό τρόπο από τον Åslund (2004), ο οποίος αναφέρεται μεταξύ άλλων πολύ θετικά για τις μεταρρυθμίσεις, ιδίως τις φορολογικές, του Putin, που ήταν ότι χρειαζόταν η ρωσική οικονομία εκείνη τη χρονική στιγμή. Από το 1989 έως το 1998, το ρωσικό ΑΕγχΠ μειώθηκε τουλάχιστον κατά 44%. Κατά την περίοδο 1999-2004, όμως, η Ρωσία έχει επιτύχει μέση αύξηση του ΑΕΠ 6,5%, καθώς και βελτιώσεις σε άλλους τομείς, όπως το ισοζύγιο του προϋπολογισμού, τον πληθωρισμό, το εμπορικό ισοζύγιο και το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Πέντε ερμηνείες έχουν δοθεί για αυτήν την ανάκαμψη της ρωσικής οικονομίας (Åslund, 2004, σελ. 397-398): α) η αύξηση της τιμής του αργού πετρελαίου, σε συνδυασμό με την αύξηση των τιμών του φυσικού αερίου και των μετάλλων και την υποτίμηση του νομίσματος, β) ταυτόχρονη ανάκαμψη των περισσότερων νέων οικονομιών της αγοράς που περιλαμβάνουν την πρώην Σοβιετική Ένωση λόγω εμπορευματοποίησης, χρηματοοικονομικής σταθεροποίησης και ιδιωτικοποιήσεων, γ) η ίδια η κρίση δημιούργησε ευκαιρίες για την πολιτική επίλυση των υποκείμενων οικονομικών προβλημάτων (κοινωνική συνειδητοποίηση), δ) η Ρωσία είχε φτάσει στο τέλος της επανάστασής της και ήταν έτοιμη για τη μετα-επαναστατική σταθεροποίησή της οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις από τον Πρόεδρο Vladimir Putin. Ο Åslund (2004) δίνει πολύ μεγάλη έμφαση στον τελευταίο παράγοντα, αναφερόμενος στις εξής μεταρρυθμίσεις:

Φορολογική μεταρρύθμιση: Η ριζοσπαστική φορολογική μεταρρύθμιση κατέστη δυνατή μετά την εξισορρόπηση των δημόσιων οικονομικών στα τέλη του 1999. Το προηγούμενο φορολογικό σύστημα ήταν δυσκίνητο, αυθαίρετο,

αναποτελεσματικό και δύσκολο να εφαρμοστεί. Υπήρχαν πάνω από 200 διαφορετικοί φόροι, ενώ παράλληλα τα υψηλά ποσοστά φορολογίας ενθάρρυναν τη φοροδιαφυγή. Μία από τις θεμελιώδεις αρχές περιελάμβανε δραστική μείωση του αριθμού των φόρων, έτσι ώστε το 2000 παρέμειναν μόνο 33, καθώς καταργήθηκαν σχετικά μικροί και αναποτελεσματικοί φόροι (π.χ. κατάργηση του προοδευτικού φόρου εισοδήματος) και μειώθηκαν άλλοι (π.χ. φόρος εταιρικών κερδών). Οι αυξήσεις των φορολογικών εσόδων ως μερίδιο του ΑΕγχΠ επέτρεψαν στην κυβέρνηση να μειώσει ακόμη περισσότερο τους φόρους. Σχετικά μικρές φορολογικές παραβιάσεις αποποινικοποιήθηκαν και παραπέμπονταν σε αστικά δικαστήρια με μέτρια πρόστιμα, ενώ οι μεγάλες παραβιάσεις των φορολογικών νόμων αντιμετωπίζονται από τα ποινικά δικαστήρια εντός του νομικού πλαισίου του ρωσικού Ποινικού Κώδικα. Τέλος, καταργήθηκε με προεδρικό διάταγμα του Μαρτίου 2003 η φορολογική αστυνομία. Σε αντίθεση με τις προσδοκίες, οι χαμηλότεροι φορολογικοί συντελεστές δεν προκάλεσαν έλλειμμα, αλλά μάλλον απέδωσαν υψηλότερα δημόσια έσοδα ως μερίδιο του ΑΕΠ.

Έλεγχος προϋπολογισμού: Μια άλλη σημαντική αλλαγή στη χρηματοοικονομική πολιτική της Ρωσίας είναι η ενίσχυση του ελέγχου του προϋπολογισμού. Τα μέτρα περιλάμβαναν την εξάλειψη της ανταλλαγής και των αντισταθμίσεων, τον αυξημένο δημοσιονομικό έλεγχο των περιφερειακών κυβερνήσεων και των εξω-επιχειρησιακών κονδυλίων, την έμφαση στην ομαλή εκπλήρωση των κυβερνητικών υποχρεώσεων, τη μείωση της κατάχρησης κρατικών πόρων και την εικονική εξαφάνιση των καθυστερήσεων στις κρατικές συντάξεις και πληρωμές μισθών. Υπήρχαν δύο σημαντικά προβλήματα με το δημοσιονομικό σύστημα της Ρωσίας: α) το κράτος εξακολουθούσε να υπόσχεται να δαπανήσει περισσότερα από ό,τι σκόπευε να πληρώσει, β) η ρωσική κυβέρνηση συνέχιζε να σχεδιάζει τον προϋπολογισμό με πολύ λεπτομερή τρόπο για συγκεκριμένα κονδύλια αντί να χρησιμοποιεί προϋπολογισμούς προγραμμάτων. Ως αποτέλεσμα, οι κυβερνητικοί οργανισμοί δεν επιτρεπόταν να ανακατανέμουν κεφάλαια σε εντολές που δεν έχουν χρηματοδοτηθεί, ακόμη και αν υπάρχουν διαθέσιμα πλεονάζοντα κεφάλαια σε άλλους λογαριασμούς. Ο νέος Κώδικας Προϋπολογισμού βελτίωσε τη διαχείριση των κρατικών οικονομικών με αποτέλεσμα

περισσότερες από τις προγραμματισμένες κρατικές δαπάνες να πληρώνονται και εκταμιεύονται εγκαίρως, αλλά και μείωση διαφθοράς.

Λειτουργία της κυβέρνησης: Ένα τυπικό χαρακτηριστικό του δεύτερου κύματος οικονομικών μεταρρυθμίσεων που ξεκίνησε υπό τον Πρόεδρο Putin ήταν η μεγαλύτερη προσοχή στις λεπτομέρειες που αφορούν τη λειτουργία της κυβέρνησης, με τα στοιχεία του σοβιετικού γραφειοκρατικού συστήματος να πρέπει να τεθούν υπό έλεγχο, περιορίζοντας τις αυθαίρετες εξουσίες των κρατικών αξιωματούχων, μειώνοντας την κρατική παρέμβαση και απλοποιώντας διάφορες διαδικασίες. Τα περισσότερα από αυτά τα μέτρα δεν μπορούν να θεωρηθούν ριζοσπαστικά, καθώς περιελάμβαναν μείωση και όχι πλήρη απαγόρευση της κρατικής παρεμπόδισης. Ένα πακέτο νόμων, που θεσπίστηκε από τη Δούμα τον Ιούλιο του 2001, αποτέλεσε ένα σημαντικό βήμα προς την απορρύθμιση της ρωσικής αγοράς, ειδικά για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Η κυβέρνηση προσπάθησε να απλοποιήσει τις διαδικασίες εγγραφής, πιστοποίησης και αδειοδότησης τέτοιων επιχειρήσεων, αλλά και να μειώσει τον αριθμό των επιθεωρήσεων που έπρεπε να υποστούν οι ρωσικές εταιρείες από πολλές κυβερνητικές υπηρεσίες. Επίσης, ο νόμος «σχετικά με την αδειοδότηση ορισμένων τύπων δραστηριότητας» στόχο είχε την απλοποίηση των διαδικασιών χορήγησης αδειών. Συνολικά, οι πολιτικές αυτές κινούνταν προς την κατεύθυνση της απελευθέρωσης του τρόπου λειτουργίας του ιδιωτικού τομέα, κυρίως των μικρομεσαίων επιχειρήσεων.

Μεταρρυθμίσεις στον τομέα της γης και ιδιωτικοποιήσεις: Από την αρχή, οι Ρώσοι μεταρρυθμιστές θεωρούσαν την ιδιωτική ιδιοκτησία ως ένα από τα βασικά δόγματα της μεταρρύθμισης της αγοράς. Το ρωσικό Σύνταγμα του 1993 διακήρυξε το δικαίωμα των πολιτών να κατέχουν γη ως ιδιωτική ιδιοκτησία, αλλά μέχρι το 2001 η κυρίαρχη αριστερή πτέρυγα στην Κρατική Δούμα (αγρότες και κομμουνιστές) εμπόδισε την εισαγωγή ενός νέου Κώδικα Γης που θα νομιμοποιούσε αποτελεσματικά την ιδιωτική ιδιοκτησία γης. Ο Πρόεδρος Putin απέφυγε να λάβει δημόσια θέση σε ένα τόσο κεντρικό ιδεολογικό ζήτημα, αφήνοντάς το στη φιλελεύθερη Ένωση Δεξιών Δυνάμεων, κάτι το οποίο επετεύχθη στις αρχές του 2001. Πρώτον, εγκρίθηκε ένα κεφάλαιο στον Αστικό Κώδικα που παρείχε τη νομική βάση για ιδιωτικές

συναλλαγές που αφορούσαν τη γη. Μέχρι τον Ιούλιο του 2002, η πώληση γεωργικής γης νομιμοποιήθηκε επίσης. Ο Κώδικας Γης χώριζε όλη τη ρωσική γη σε επτά κατηγορίες: γεωργικές, κατοικημένες, βιομηχανικές, δασικές, υδάτινες, προστατευόμενες περιοχές και αποθεματικό. Επιτρεπόταν η πώληση μόνο βιομηχανικής και κατοικημένης γης - δηλαδή, της γης που καταλαμβάνεται από αστικές και αγροτικές κατοικίες. Αυτή ήταν μια σημαντική εξέλιξη, γιατί ήταν η πρώτη φορά που επιτράπηκε στους Ρώσους να αγοράσουν και να πουλήσουν γη έπειτα από την Μπολσεβίκικη Επανάσταση. Σύμφωνα με τον κώδικα, ένα κτίριο και το οικόπεδο στο οποίο βρίσκεται κηρύχθηκε αδιαίρετο, κάτι το οποίο σήμαινε ότι οι ιδιοκτήτες οικιών και εργοστασίων δεν έπρεπε πλέον να εκμισθώσουν τα οικόπεδά τους από το κράτος (αρκεί το κράτος να συμφωνήσει να τα πουλήσει αυτά τα οικόπεδα). Επίσης, η ιδιωτικοποίηση της γεωργικής γης ήταν το τελευταίο ιδεολογικό εμπόδιο που εξαλείφθηκε: ο ομοσπονδιακός νόμος του 2002 επέτρεπε στις κομμουνιστικές περιοχές να εμποδίσουν την πώληση γεωργικής γης για αόριστο χρονικό διάστημα, επιτρέποντας ταυτόχρονα σε περιοχές που έχουν προσανατολισμό στη μεταρρύθμιση να πωλούν γη πιο γρήγορα. Παρά τον φαινομενικά φιλελεύθερο χαρακτήρα του, ο νέος νόμος περιέχει μια διάταξη που παρέχει στις περιφερειακές και τοπικές αρχές δικαιώματα προτεραιότητας να αγοράζουν οποιαδήποτε γεωργική γη προσφέρεται προς πώληση. Ως εκ τούτου, στην πράξη, η ιδιωτική ιδιοκτησία της γεωργικής γης αναπτύσσεται μόνο σταδιακά, αντικατοπτρίζοντας τις επιθυμίες και τις προθέσεις των κυβερνήτων περιφερειακών αρχών. Ως αποτέλεσμα, η αγορά τόσο της γης όσο και των ακινήτων αναπτυσσόταν ραγδαία, αν και εξακολουθούσε να παρεμποδίζεται από διοικητικά και νομικά εμπόδια, αν και συνολικά η ιδιωτικοποίηση δεν αποτελούσε προτεραιότητα στην ατζέντα του Putin.

Πολιτική εμπορίου στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης: Στη δεκαετία του 1990, η Ρωσία δεν είχε σχεδόν καμία εμπορική πολιτική. Παρ' όλο που η χώρα υπέβαλε αίτηση για ένταξη στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου (ΠΟΕ) τον Ιούνιο του 1993, είχε σημειωθεί μικρή πρόοδος έως ότου ο Putin έγινε πρόεδρος, διότι μέχρι τότε η ένταξη στον ΠΟΕ δεν θεωρήθηκε πολιτικό αλλά γραφειοκρατικό ζήτημα. Μετά από μακροχρόνιες διαπραγματεύσεις, η

Ρωσία υιοθέτησε δεκάδες νόμους (οι περισσότεροι το 2002 και το 2003) με σκοπό να προσαρμόσει τη ρωσική νομοθεσία στις προδιαγραφές του ΠΟΕ. Αυτά περιλάμβαναν: έναν νέο τελωνειακό κώδικα που θεσπίστηκε τον Μάιο του 2003, νέα νομοθεσία για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και νομοθεσία σχετικά με τα τεχνικά πρότυπα και την πιστοποίηση. Την άνοιξη του 2004, τόσο η Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και η Κίνα συνήψαν διμερή πρωτόκολλα για την ένταξη της Ρωσίας στον ΠΟΕ. Μόνο μετά την ένταξή της στον ΠΟΕ, μπορούσε η Ρωσία να συνάψει συμφωνίες ελεύθερου εμπορίου με υποψήφιους εταίρους όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση. Παράλληλα, ωστόσο, η πολιτική εξωτερικού εμπορίου της Ρωσίας επικεντρώθηκε σε έναν νέο κοινό οικονομικό χώρο που θα δημιουργείτο από κοινού με την Ουκρανία, το Καζακστάν και τη Λευκορωσία, που προβλεπόταν ως ζώνη ελευθέρων συναλλαγών, τελωνειακή ζώνη και τελικά νομισματική ένωση. Τον Σεπτέμβριο του 2003 εγκρίθηκε μια συμφωνία τεσσάρων εθνών για έναν κοινό οικονομικό χώρο και επικυρώθηκε και από τα τέσσερα κοινοβούλια, με τουλάχιστον 62 συμφωνίες. Εν τω μεταξύ, η επανένταξη του εμπορίου στην πρώην Σοβιετική Ένωση επιταχύνθηκε με την ανάκαμψη της μεταποίησης, και ιδίως της βιομηχανίας μηχανημάτων.

Ωστόσο, αυτό που υποτιμά ο Åslund, σύμφωνα με τον Goldman (2004, σελ. 430) είναι ότι υπάρχει μια πολύ μεγάλη διαφορά μεταξύ της πρότασης καλών οικονομικών μέτρων και της εφαρμογής τους - ιδιαίτερα σε μια γραφειοκρατία και ένα κοινό που έχει μια μακρά κουλτούρα αντίστασης σε οποιαδήποτε αλλαγή. Ο Åslund υποτιμά επίσης τον τρόπο με τον οποίο ο Putin έχει αναιρέσει κάποιες από τις πολιτικές μεταρρυθμίσεις του Gorbachev και του Yel'tsin και την καταστολή της διαφωνίας στα τηλεοπτικά δίκτυα. Ο Putin κατάφερε επίσης να εξαλείψει ή να αποδυναμώσει τα πολιτικά κόμματα που τόλμησαν να αντιμετωπίσουν οποιαδήποτε αποτελεσματική μεταρρυθμιστική πρόκληση. Ο Goldman (2004, σελ. 432) ασκεί κριτική στην ανάλυση του Åslund (2004) αναφέροντας για παράδειγμα, το πλεόνασμα του προϋπολογισμού καθώς και η σημαντική συσσώρευση αποθεματικών δεν προήλθε από αυξημένα έσοδα από την είσπραξη φόρου εισοδήματος αλλά από έναν διογκωμένο φόρο κερδών και εξαγωγικό φόρος που παράγεται από πετρελαϊκές εταιρείες. Επισημαίνει ακόμα ότι η επιτυχία του Putin και η μη

αντίσταση άλλων κομμάτων στις αλλαγές που πρότεινε και εφάρμοσε προήλθε από τη μείωση των εδρών άλλων κομμάτων, κυρίως του Κομμουνιστικό Κόμματος, αλλά και πως η διαφθορά και η γραφειοκρατία δεν έχουν μειωθεί, όπως ισχυρίζεται ο Åslund.

Παρά τα θετικά σημεία στις αρχές της δεκαετίας του 2000, ο Hedlund (2001, σελ. 56) εκφράζει ορισμένες επιφυλάξεις. Για παράδειγμα, στη βάση της έμφασης που δίνεται στο ΑΕΠ, ο συγγραφέας τονίζει ότι μπορεί να καταδεικνύει μία τάση, αλλά όχι τους προσδιοριστικούς παράγοντές του και ως εκ τούτου δεν μπορούν και δεν πρέπει να ληφθούν ως υπόσχεση για συνεχή ανάπτυξη. Ομοίως, ένας μειωμένος ρυθμός πληθωρισμού μπορεί να αποκαλύψει ότι οι τιμές δεν αυξάνονται πλέον με τον ίδιο ρυθμό όπως πριν, αλλά και πάλι δεν ερμηνεύουν κάτι παραπάνω. Αντίθετα, ο μειωμένος πληθωρισμός μπορεί ακόμη και να οφείλεται σε παράγοντες που έχουν σοβαρές επιζήμιες επιπτώσεις σε άλλους τομείς της οικονομίας, οπότε σε αυτήν την περίπτωση θα πρέπει να θεωρηθεί ως δείκτης επιδεινούμενης απόδοσης. Επομένως, τα στοιχεία που σχετίζονται με την ανάκαμψη της ρωσικής οικονομίας στις αρχές του 2000 θα πρέπει να ερμηνεύονται με προσοχή, όπως υποστηρίζει ο συγγραφέας.

Εκτός των παραπάνω, παρά την αποφασιστική πρόθεση του Putin να διευκολύνει τη δημιουργία νέων επιχειρήσεων και ιδιωτικών οικογενειακών εκμεταλλεύσεων, κάτι το οποίο ισχυρίζεται ο Åslund (2004), τα αποτελέσματα έως τα μέσα της δεκαετίας του 2000 δεν ήταν πολύ εντυπωσιακά, όπως τονίζει ο Goldman (2004, σελ. 433): α) το 2004 υπήρχαν περίπου 800.000 εγγεγραμμένες μικρές επιχειρήσεις, λιγότερες από ό, τι υπήρχαν το 1998, β) οι περισσότερες εκτιμήσεις υποδηλώνουν ότι οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις στη Ρωσία αντιπροσωπεύουν μόνο το 10 έως 15% του ΑΕΠ, ενώ στις περισσότερες χώρες με προσανατολισμό στην αγορά, το ποσοστό υπερβαίνει το 50%. Η κατάσταση δεν είναι πολύ καλύτερη στη γεωργία. Όχι περισσότερο από περίπου το 5% των εκμεταλλεύσεων διοικούνται ιδιωτικά από οικογένειες αγροκτημάτων. Επιπλέον, όπως και στη βιομηχανία υπήρχε ένας αυξανόμενος αριθμός περιπτώσεων όπου οι ολιγάρχες (και όχι νέος

τύπος επιχειρηματία κατά τον Åslund) αποκτούν τον έλεγχο των μεγάλων γαιών που ανήκαν στις συλλογικές εκμεταλλεύσεις.

Εξετάζοντας τις ακαθάριστες δομές εγχώριων προϊόντων με είδη πρωτογενών εισοδημάτων στη Ρωσία και τις χώρες της ευρωζώνης στις αρχές της δεκαετίας του 2000, ο Zamaraev (2010, σελ. 91) κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι παράμετροι του σχηματισμού εισοδήματος οι δομές στη Ρωσία και στις ευρωπαϊκές χώρες δεν διαφέρουν σημαντικά. Συνεπώς, δεν υπάρχει σημαντικό χάσμα μεταξύ της Ρωσίας και των χωρών της ευρωζώνης ως προς το ποσοστό της αντιστάθμισης της εργασίας στη δομή του ΑΕΠ. Παρά τις διαφορές στην παραγωγικότητα της εργασίας και στο βιοτικό επίπεδο, οι οικονομίες τους είναι συγκρίσιμες σε σχέση με το επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων. Κατά συνέπεια, τα βασικά ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά της συμμετοχής της εργασίας στην κοινωνική διαδικασία αναπαραγωγής είναι παρόμοια.

Επιπρόσθετα, στη δεκαετία του 2000, το μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης της Ρωσίας βασίστηκε στον μετασχηματισμό της οικονομίας ώστε οι πόροι πετρελαίου και φυσικού αερίου να καθοδηγούν τη ζήτηση (Balashov & Martianova, 2016, σελ. 989). Καθώς η κύρια κινητήρια δύναμη της οικονομικής ανάπτυξης έγινε η εισροή εσόδων και κεφαλαίων, η οικονομική πολιτική της κυβέρνησης επικεντρώθηκε όλο και περισσότερο στην κατανομή αυτών των πόρων. Η ανάπτυξη υποστηρίχθηκε κυρίως μέσω της δημιουργίας κρατικών επιχειρήσεων και της κατανομής χρηματοοικονομικών πόρων με ευνοϊκούς όρους. Ταυτόχρονα, αυτές οι κρατικές επιχειρήσεις είχαν λιγότερα κίνητρα κερδοφορίας, συχνά συνδύαζαν τις εμπορικές τους δραστηριότητες με την εκτέλεση των δημόσιων λειτουργιών τους ως «κυβερνητικοί πράκτορες» και ήταν λιγότερο υπεύθυνες για τα αποτελέσματα της δραστηριότητάς τους, δεδομένου ότι θα μπορούσαν να καλύψουν τις απώλειές τους από την κυβέρνηση. Αυτές οι επιχειρήσεις με χαμηλό προϋπολογισμό, ικανές να λάβουν δάνεια σε επιτόκια εκτός αγοράς, είχαν ελάχιστα κίνητρα για τη βελτίωση της παραγωγικότητας και τη μείωση του κόστους, καθώς το κόστος θα μπορούσε να ενσωματωθεί στην τιμή με σχετική ευκολία. Η ρωσική οικονομία βυθίζεται σε μια παρατεταμένη

στασιμότητα και η συσσώρευση αρνητικών τάσεων στις αρχές του 2014 (π.χ. έλλειψη εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση από τις επιχειρήσεις, χαμηλή εμπορική δραστηριότητα, ανεξέλεγκτη αύξηση των δημοσιονομικών δεσμεύσεων, πολλαπλασιασμός ενός αναποτελεσματικού κυβερνητικού τομέα και αποδυνάμωση των θεσμών της αγοράς) οδήγησαν σε σημαντική στασιμότητα. Η κρίση στην Κριμαία το 2014 σήμαινε το τέλος του προηγούμενου μοντέλου «εισαγόμενης ανάπτυξης» και σηματοδότησε τη μετάβαση στο σχηματισμό του οικονομικού ατζέντα επαναβιομηχανοποίησης, που σχετίζεται με την εμφάνιση υποκατάστασης εισαγωγών, βιομηχανικών-τεχνολογικών αλυσίδων, προσανατολισμένων στην παραγωγή προϊόντων για πολιτικούς και κυρίως στρατιωτικούς σκοπούς (Balashov & Martianova, 2016, σελ. 989).

Συνολικά, σύμφωνα με τον Gil'mundinon (2011, σελ. 52), η δεκαετία του 2000 χαρακτηρίζεται από τα εξής:

- Περίοδος 2000-2008: Μια περίοδος πολύ χαμηλών, συχνά αρνητικών, πραγματικών επιτοκίων δανείων, ταχείας αύξησης των μισθών και σημαντικής ανατίμησης της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας. Ο ισχυρός θετικός αντίκτυπος των δύο πρώτων παραγόντων στην ανάπτυξη των περισσότερων τομέων της εθνικής οικονομίας εξουδετερώθηκε από τις αρνητικές συνέπειες της ανατίμησης της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας. Οι τομείς των πρώτων υλών και οι επενδυτικοί τομείς, καθώς και ο τομέας των υπηρεσιών, παρουσίασαν τη μεγαλύτερη θετική επίδραση. Ταυτόχρονα, η Ρωσία εξαρτάται σημαντικά περισσότερο από τις διεθνείς αγορές πρώτων υλών, χρηματοπιστωτικών και συναλλάγματος, οι οποίες δημιούργησαν ένα εύφορο έδαφος για μια νέα κρίση.
- Περίοδος 2008-2009: Η τελευταία κρίση, η οποία χαρακτηρίζεται από υψηλά επιτόκια, μείωση των μισθών και υποτίμηση νομίσματος. Αυτοί οι παράγοντες είχαν τον ισχυρότερο αρνητικό αντίκτυπο στους τομείς των επενδυτικών αγαθών και στους σχετικούς τομείς. Σε αυτήν την περίπτωση, σε αντίθεση με την κρίση του 1998, η υποτίμηση του εθνικού νομίσματος το 2008-2009 ήταν πολύ περιορισμένη. Ως

αποτέλεσμα, ο θετικός αντίκτυπος της μείωσης της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας δεν μπορούσε να αντισταθμίσει επαρκώς την σοβαρή αρνητική επίδραση της αύξησης των επιτοκίων λόγω της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008.

Οι κακές επιδόσεις της Ρωσίας κατά τη διάρκεια της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης κατέδειξαν μια σειρά από σοβαρές αποτυχίες στην οικονομία. Πρώτα απ' όλα, η εξάρτηση της Ρωσίας από τα κέρδη φυσικών πόρων, ιδίως από τις εξαγωγές πετρελαίου και φυσικού αερίου, έγινε πολύ σαφής. Οι φυσικοί πόροι, συμπεριλαμβανομένων όλων των βασικών προϊόντων, όπως μέταλλα, αντιπροσωπεύουν περίπου το 80% των εξαγωγών της Ρωσίας, περίπου το ήμισυ των εσόδων του δημόσιου τομέα και περίπου το ένα τέταρτο του ΑΕΠ. Έτσι, σε μεγάλο βαθμό, οι διακυμάνσεις στις διεθνείς τιμές των εμπορευμάτων συνέχιζαν να διαμορφώνουν τις οικονομικές προοπτικές της Ρωσίας και οποιαδήποτε πτώση των τιμών - όπως συνέβη στο τέλος του 2008 - είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση των εσόδων από εξαγωγές και των κρατικών εσόδων. Δεύτερον, ο παλαιός χαρακτήρας των μεγάλων τμημάτων της ρωσικής οικονομίας εκτέθηκε καθώς το μοντέλο διανομής των ενοικίων πόρων που προτιμούσε η ελίτ δέχτηκε πίεση εν μέσω πτώσης των εσόδων. Τρίτον, οι παράγοντες που συνέβαλαν στον ταχύ ρυθμό επέκτασης πριν από την κρίση έδειξαν σημάδια εξάντλησης: η χρησιμοποίηση της βιομηχανικής ικανότητας ήταν στα όριά της, το μέσο επίπεδο παραγωγικότητας στην οικονομία παρέμεινε χαμηλό σε σύγκριση με τα διεθνή πρότυπα, παρά τις μεγάλες περιφερειακές και τομεακές διαφορές, ο ρόλος του κράτους στην οικονομία είχε αυξηθεί σταδιακά από το 2002, η έλλειψη σύγχρονων υποδομών (Connolly, 2011, σελ. 431).

Το 2013 η ρωσική οικονομία εισήλθε σε μια νέα φάση κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης. Η περίοδος της θυελλώδους ανάπτυξης κατά την οποία οι πρωταρχικές τάσεις και στόχοι ήταν εκείνοι της ανάκαμψης και η οποία διήρκεσε σχεδόν 12 χρόνια (1991-2012), έληξε. Η κρίση του 2009 δεν κατέληξε σε αντικατάσταση αυτού του μοντέλου ανάπτυξης. Αντιθέτως, δικαιώνει την ύπαρξή της, δεδομένης της ανάγκης για επιστροφή στα επίπεδα παραγωγής πριν από την κρίση (437). Στη μελέτη του ο Mau (2014, σελ. 441)

αναλύει τις τάσεις αυτής της περιόδου. Πιο συγκεκριμένα, τονίζει ότι: α) η οικονομία αναπτύσσεται, αν και με ρυθμό επιβράδυνσης, β) υπάρχει πολιτική εξισορρόπηση του προϋπολογισμού, γ) υπάρχει χαμηλό επίπεδο δημόσιου χρέους, δ) η απασχόληση είναι υψηλή και ε) ο πληθωρισμός είναι υπό έλεγχο.

Ωστόσο, επισημαίνει ότι δύο στοιχεία αντιπροσώπευαν τη σημαντική αλλαγή σε σύγκριση με τη ρωσική οικονομική ανάπτυξη που αναπτύχθηκε τα προηγούμενα 12 χρόνια. Το πρώτο ήταν μια απότομη επιβράδυνση της οικονομικής ανάπτυξης, η οποία το 2013 βρέθηκε σε επίπεδα κάτω από τον παγκόσμιο μέσο όρο (1,3% σε σύγκριση με 3% αντίστοιχα). Το δεύτερο ήταν η αυξανόμενη πίεση στον προϋπολογισμό. Αυτό ήταν το αποτέλεσμα μιας ταχύτερης αύξησης των τιμών του πετρελαίου και του υψηλότερου πληθωρισμού από ότι είχε προβλεφθεί στον «κανόνα του προϋπολογισμού», ο οποίος επέβαλε περιορισμούς στις δαπάνες των εσόδων που έλαβε η κυβέρνηση από τις εξαγωγές πετρελαίου και φυσικού αερίου. Εκτός των παραπάνω, υπήρχε πρόβλημα στον εκσυγχρονισμό, καθώς η παραγωγικότητα της εργασίας αυξανόταν με αργούς ρυθμούς. Σε σύγκριση με την περίοδο πριν από την κρίση (2008), η αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής το 2013 ήταν 4,3%, το οποίο επιτεύχθηκε χάρη στην ανάπτυξη της εξόρυξης φυσικών πόρων, στην παραγωγή μεταποιημένων προϊόντων της χημικής βιομηχανίας, στην παραγωγή εξοπλισμού μεταφοράς και τροφίμων. Η πλειονότητα των μεταποιητικών βιομηχανιών δεν είχε ανακτήσει τα επίπεδα παραγωγής του 2008.

Επιπλέον, τα στοιχεία του 2013 για την παραγωγή επενδυτικών αγαθών καταδείκνυαν μία σημαντική απόκλιση τα επίπεδα πριν από την κρίση από τα στοιχεία για το 2012. Ένας παράγοντας που καθόριζε αυτήν την τάση στην ανάπτυξη της ρωσικής βιομηχανία ήταν η αλλαγή στην εγχώρια ζήτηση για τα προϊόντα της. Η παραγωγή επενδυτικών αγαθών ανέκαμψε σταθερά από το πρώτο τρίμηνο του 2010 έως το δεύτερο τρίμηνο του 2012, αλλά ο ρυθμός αύξησης αυτής της παραγωγής ήταν αμφίσημος. Από το τρίτο τρίμηνο του 2012 τα επενδυτικά προγράμματα άρχισαν να επιβραδύνονται και αυτό συνοδεύτηκε από μείωση της παραγωγής επενδυτικών αγαθών. Άλλες

σημαντικές παράμετροι ήταν η αύξηση των μισθών που χρηματοδοτούνταν από τον προϋπολογισμό και η συνεχιζόμενη τάση για αύξηση των εισοδημάτων να υπερβαίνει εκείνη της παραγωγικότητας της εργασίας, αύξηση των εσόδων από τον φόρο προσωπικού εισοδήματος που συνοδεύεται από μείωση των εσόδων από φόρο κερδών και ΦΠΑ, και αύξηση των εισφορών στο Ταμείο Συντάξεων και σε άλλα κοινωνικά ταμεία εκτός προϋπολογισμού. Υπήρχε ακόμα ένα σταθερό επίπεδο απασχόλησης, όπου σε συνθήκες υπό τις οποίες επιβραδύνονται οι ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης συνοδεύεται από αύξηση των μισθών, με ταυτόχρονη μείωση του μεριδίου των κερδών στο ΑΕΠ εξαιτίας επιδείνωσης της κερδοφορίας των επιχειρήσεων (τα κέρδη από βασικές μορφές δραστηριότητας μειώθηκαν σχεδόν κατά 20%) (Mau, 2014, σελ. 443).

Ένα άλλο χαρακτηριστικό ήταν ότι η νομισματική πολιτική παρέμενε συντηρητική και στόχευε πρωτίστως στον πληθωρισμό. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια του 2013 η συναλλαγματική ισοτιμία του ρουβλιού μειώθηκε κατά 7,6% και αυτή η τάση επιταχύνθηκε το πρώτο τρίμηνο του 2014, γεγονός που οφείλεται τόσο σε εγχώριους όσο και σε εξωτερικούς λόγους. Οι εγχώριοι παράγοντες περιελάμβαναν την επιβράδυνση της οικονομίας και ένα επιχειρηματικό κλίμα που ενθαρρύνει την εξαγωγή κεφαλαίων στο εξωτερικό, και τη ριζική μετατόπιση των ρωσικών διεθνών σχέσεων, ιδίως των σχέσεων με τις ανεπτυγμένες χώρες στον κόσμο μετά την Κριμαία. Οι εξελίξεις στην παγκόσμια οικονομία δεν ήταν λιγότερο σημαντικές: η ανάκαμψη της αμερικανικής οικονομίας και η μείωση της κρίσης στην Ευρώπη δημιούργησαν την τάση εκροής κεφαλαίου από την ανάπτυξη σε ανεπτυγμένες αγορές. Εκτός των παραπάνω, το 2013 σημειώθηκαν σημαντικές αλλαγές στη ρύθμιση των χρηματοπιστωτικών αγορών (π.χ. η Κεντρική Τράπεζα έγινε η μόνη ρυθμιστική αρχή, δημιουργία τελωνειακής ένωσης και τη δημιουργία ενός ευρασιατικού οικονομικού χώρου) (Mau, 2014, σελ. 447).

Τη διετία 2014-2015 η ρωσική οικονομία χαρακτηρίζεται από μία σημαντική κρίση, ως συνδυασμός διαρθρωτικών και θεσμικών προβλημάτων, καθώς και κυκλικών και εξωτερικών σοκ. Το μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης από την

πλευρά της ζήτησης που βασιζόταν σε τεράστια απροσδόκητα έσοδα από εξαγωγές πετρελαίου και φυσικού αερίου από τη δεκαετία του 2000 είχε εξαντληθεί και η χώρα πρέπει να στραφεί σε ένα νέο μοντέλο ανάπτυξης από την πλευρά της προσφοράς. Στο πλαίσιο αυτό η κινητοποίηση και η απελευθέρωση αποτελούσαν δύο βασικές εναλλακτικές λύσεις οικονομικής πολιτικής. Ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε στους μηχανισμούς επιτάχυνσης της οικονομικής ανάπτυξης στη σημερινή Ρωσία, οι οποίοι περιλαμβάνουν μακροοικονομική σταθεροποίηση, διαρθρωτικές και θεσμικές μεταρρυθμίσεις που βασίζονται στην απελευθέρωση της οικονομικής δραστηριότητας και εγγυήσεις για τα δικαιώματα ιδιοκτησίας (Mau, 2016, σελ. 350). Πιο συγκεκριμένα, αναγνωρίζονται τα εξής προβλήματα αυτής της διετίας: α) μια παγκόσμια διαρθρωτική κρίση που επιφέρει βαθιές αλλαγές στην οικονομία και την πολιτική των χωρών και παράγει νέες γεωοικονομικές και γεωπολιτικές ισορροπίες, β) μια κρίση του μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης της δεκαετίας του 2000, η οποία υποστηρίχθηκε από την αύξηση της ζήτησης που επηρεάστηκε από την ύπαρξη μη χρησιμοποιούμενης παραγωγικής ικανότητας και τη μακροπρόθεσμη αύξηση των τιμών των ρωσικών εξαγωγικών αγαθών, γ) αύξηση των γεωπολιτικών εντάσεων που συνδέονται εν μέρει, αλλά δεν μπορούν να αποδοθούν αποκλειστικά σε, μια σημαντική αύξηση της εξωτερικής πολιτικής δραστηριότητας της Ρωσίας, δ) εξωτερικό σοκ από τις κυρώσεις που επιβλήθηκαν σε τομείς της ρωσικής οικονομίας, ιδίως στον χρηματοπιστωτικό τομέα, ε) εξωτερικό σοκ από την πτώση των τιμών του πετρελαίου, την πιο σημαντική πηγή εσόδων για τον ρωσικό προϋπολογισμό, στ) νομισματική κρίση που προέκυψε από τα διπλά εξωτερικά οικονομικά σοκ (κυρίως από την πτώση των τιμών του πετρελαίου, αλλά εν μέρει επίσης από χρηματοοικονομικές κυρώσεις), ζ) μια κυκλική κρίση που συνδέεται με τη μείωση της επενδυτικής δραστηριότητας (μια κρίση κυκλική μόνο εν μέρει, στο βαθμό που η επενδυτική δραστηριότητα επηρεάζεται από πολιτικές συνθήκες), η) μια δημογραφική κρίση που συνίσταται σε μείωση του μεγέθους της κοόρτης ηλικίας εργασίας στον πληθυσμό (Mau, 2016, σελ. 356).

Ωστόσο, ο Aleksashenko (2016, σελ. 351) σημειώνει πως, η κρίση μετριάστηκε από τη συνεχιζόμενη ζήτηση από τους κύριους καταναλωτές

ρωσικών πρώτων υλών, τη συνεχιζόμενη οικονομική υποστήριξη της κυβέρνησης για την αμυντική βιομηχανία και την εξισορρόπηση των αλλαγών στις εσωτερικές τιμές. Το ρούβλι παρέμεινε σταθερό επειδή εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από την τιμή του πετρελαίου στις παγκόσμιες αγορές. Εκτός των παραπάνω, ο αντίκτυπος των δυτικών κυρώσεων στη ρωσική οικονομία μειώθηκε σταθερά καθ' όλη τη διάρκεια του 2015. Μάλιστα, εξετάζοντας τον αντίκτυπο των διεθνών κυρώσεων στον τραπεζικό τομέα και την οικονομική πολιτική της Ρωσίας, η Orlona (2016, σελ. 203) καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η επίδραση των κυρώσεων στις αγορές πιστώσεων και καταθέσεων ήταν ασύμμετρη. Συγκεκριμένα, η αύξηση των επιτοκίων των καταθέσεων ήταν συγκρατημένη, λόγω της ουσιαστικής αποδυνάμωσης της λιανικής χρηματοδότησης από το 2013 και της αυξανόμενης εξάρτησης των τραπεζών από την υποστήριξη της Κεντρικής Τράπεζας της Ρωσίας. Παράλληλα, ο τραπεζικός τομέας άρχισε να δείχνει σημάδια αυξανόμενης εξάρτησης από κυβερνητικές τράπεζες, οι οποίες ενδέχεται να θέσουν σε κίνδυνο την ποιότητα της οικονομικής ανάπτυξης.

Η Mogilat (2016, σελ. 957) ασχολήθηκε με το ζήτημα των εισροών ΑΞΕ στον πραγματικό τομέα της ρωσικής οικονομίας κατά την περίοδο 2007-2011 και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι βασικοί παράγοντες για την προσέλκυση ΑΞΕ σε πολύ μικρό επίπεδο είναι η καθαρή απόδοση των περιουσιακών στοιχείων και ο λόγος του ακαθάριστου χρέους προς το σύνολο των περιουσιακών στοιχείων της εταιρείας. Σε επίπεδο βιομηχανίας οι βασικοί παράγοντες είναι η απόδοση των περιουσιακών στοιχείων και το επίπεδο της φορολογικής επιβάρυνσης στον κλάδο, καθώς και η δυναμική της παραγωγής του κλάδου. Σε μακροοικονομικό επίπεδο, οι βασικοί παράγοντες είναι η δυναμική του πραγματικού δημόσιου εισοδήματος (ένας παράγοντας της δυναμικής της εγχώριας αγοράς).

2.3 Συμπεράσματα

Σύμφωνα με τον Gill'mundinov (2011, σελ. 52-53), η περίοδος 1991-2009 χαρακτηρίζεται από τα εξής:

- Η τάση της παραγωγής των ρωσικών οικονομικών τομέων το 1991–2009 είναι εξαιρετικά άνιση. Για παράδειγμα, ενώ το 2009, το λιανικό εμπόριο παρείχε υπηρεσίες σε επίπεδο 130% υψηλότερο από το επίπεδο του 1990, το 2009 η παραγωγή ελαφριάς βιομηχανίας ήταν μόλις 13,1% του 1990. Αυτή η διαφορά αποδίδεται στην επίδραση του διατομεακού ανταγωνισμού.
- Η μεγαλύτερη συνεισφορά στις αλλαγές στην τομεακή δομή της ρωσικής οικονομίας οφείλεται σε σημαντικές διαφορές στον βαθμό απόκρισης της παραγωγής σε διάφορους τομείς στις αλλαγές στα πραγματικά επιτόκια, τους μισθούς και τη συναλλαγματική ισοτιμία. Για παράδειγμα, ενώ οι τομείς κατασκευής μηχανημάτων είχαν πραγματική ελαστικότητα επιτοκίου της παραγωγής από -1 έως -2 , η παραγωγή πόρων καυσίμων και ενέργειας είχαν θετικό πρόσημο, κάτι το οποίο καταδεικνύει εξαιρετικά υψηλή τομεακή ανταγωνιστικότητα για πρόσβαση σε οικονομικούς πόρους. Ως αποτέλεσμα, κατά τη διάρκεια χρηματοπιστωτικών κρίσεων, οι τομείς των επενδυτικών αγαθών παρουσιάζουν σημαντική πτώση, ενώ οι κλάδοι καυσίμων και ενέργειας παρουσιάζουν σημαντική αντίσταση στην επιδείνωση των συνθηκών της χρηματοπιστωτικής αγοράς.
- Η υποτίμηση του νομίσματος διαδραμάτισε έναν από τους κύριους ρόλους στην ανάκαμψη της ρωσικής οικονομίας από τη συστημική κρίση του 1998.
- Οι ποσοτικές εκτιμήσεις της τομεακής ανταγωνιστικότητας για χρηματοοικονομικούς πόρους, που οδηγούν στο συμπέρασμα της σημαντικής ευπάθειας των τομέων εγχώριων επενδυτικών αγαθών σε συνθήκες υψηλών πραγματικών επιτοκίων, καταδεικνύουν μια κυβερνητική πολιτική χαμηλών επιτοκίων σε μια κατάσταση που είναι εξαιρετικά σημαντικό για τη ρωσική οικονομία να ανακάμψει μετά την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 και να πραγματοποιήσει τον πλήρη εκσυγχρονισμό της.

Σύμφωνα με τον Mau (2014, σελ. 448) το μοντέλο ανάπτυξης 1999-2011 βασίστηκε σε μια ταχεία αύξηση της ζήτησης (εσωτερική και εξωτερική), η οποία ικανοποιήθηκε με την κινητοποίηση ενός σημαντικού όγκου αδρανούς παραγωγικής ικανότητας. Ουσιαστικά, οι ευκαιρίες για τόνωση της εσωτερικής ζήτησης (από ένα εξαιρετικά χαμηλό αρχικό επίπεδο που προήλθε από τις άμεσες μετα-κομμουνιστικές μεταρρυθμίσεις) συνέπεσαν τυχαία με μια δυναμική ανάκαμψη της παγκόσμιας οικονομίας, η οποία δημιούργησε εξωτερική ζήτηση.

Όπως αναφέρεται και από τον Connolly (2011, σελ. 429) μεταξύ της χρηματοπιστωτικής κρίσης του Αυγούστου 1998 και της έναρξης της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης στα μέσα του 2008, η Ρωσία είχε μια εντυπωσιακή περίοδο συνεχούς οικονομικής ανάπτυξης. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι ετήσιοι ρυθμοί ανάπτυξης ήταν κατά μέσο όρο περίπου 7%, μια έντονη αντίθεση με τη δεκαετία του 1990 όπου η μετρούμενη παραγωγή μειώθηκε κατά περίπου 40% μεταξύ 1989 και 1998, ενώ το κατά κεφαλήν εισόδημα σε δολάρια αυξήθηκε κατά περισσότερο από 5% κάθε χρόνο την περίοδο 1998-2008. Αυτή η ανάπτυξη οφείλεται σε διάφορους παράγοντες: α) η άνοδος των τιμών του πετρελαίου και η ταυτόχρονη μεγάλη και ευνοϊκή μετατόπιση των όρων της Ρωσίας του εμπορίου, β) ένα υποτιμημένο ρούβλι μετά την κρίση νομίσματος και χρέους του 1998 που ενίσχυσε την ανταγωνιστικότητα των ρωσικών βιομηχανικών προϊόντων στην εγχώρια αγορά, γ) σημαντική πλεονάζουσα παραγωγική ικανότητα λόγω της μη αξιοποίησης τεράστιων μεγεθών της ρωσικής βιομηχανίας κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, δ) ένα ευνοϊκό δημογραφικό προφίλ που προκάλεσε άφθονη διαθεσιμότητα εργατικού δυναμικού, ε) λογικές μακροοικονομικές πολιτικές από το 1999, στ) την επανα-νομισματοποίηση της οικονομίας, διευκολύνοντας την απορρόφηση της εισερχόμενης νομισματικής ροής με τον περιορισμένο πληθωρισμό, ζ) βελτίωση κινήτρων για οικονομικούς παράγοντες που ήταν συνέπεια των μεγάλων διαρθρωτικών-θεσμικών μεταρρυθμίσεων που πραγματοποιήθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1990.

Ωστόσο, αυτή η ανάπτυξης βασίστηκε στην ευνοϊκή σύγκλιση ορισμένων παραγόντων, τόσο εσωτερικών όσο και εξωτερικών, και αμφισβήτησε σημαντικά αρνητικά διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της ρωσικής οικονομίας που συνέχιζαν τη δεκαετία του 2010 να παραμένουν άλυτα (υπερβολική εξάρτηση από τους φυσικούς πόρους, μια σοβαρή και συνεχιζόμενη δημογραφική κρίση, έλλειψη καινοτομίας και επιχειρηματικότητας, συγκριτικά χαμηλοί ρυθμοί αύξησης της παραγωγικότητας και σοβαρή θεσμική υπανάπτυξη). Επίσης, το ποσοστό των επενδύσεων στη Ρωσία - τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό - παρέμεινε σε χαμηλότερα επίπεδα σε σύγκριση με τις περισσότερες άλλες αναδυόμενες οικονομίες της αγοράς (Connolly, 2011, σελ. 429). Παράγοντες επιβράδυνσης της ρωσικής οικονομίας ήταν (Mau, 2014, σελ. 448): α) η κυριαρχία της καταναλωτικής ζήτησης (μισθοί) εις βάρος της επένδυσης (κέρδη), β) η αναποτελεσματικότητα της αγοράς, η οποία εμποδίζει τη μεταφορά εργασίας και κεφαλαίου στους πιο αποδοτικούς τομείς, γ) το χαμηλό επίπεδο αποτελεσματικότητας της κρατικής ρύθμισης που αναστέλλει την εμφάνιση θεσμικών και μακροοικονομικών συνθηκών για μακροπρόθεσμες επενδύσεις και το υψηλό επίπεδο αναποτελεσματικών δημόσιων δαπανών, δ) χαμηλό επίπεδο συμμετοχής στο παγκόσμιο εμπόριο. Τη διετία 2014-2015 η ρωσική οικονομία συνέχισε να χαρακτηρίζεται από σημαντικά διαρθρωτικά προβλήματα, που οφείλονταν σε εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες, όπως αναφέρθηκε, με την απελευθέρωση της ρωσικής οικονομίας να αποτελούσε ένα από τα κύρια ζητούμενα μεταρρυθμίσεων. Άλλωστε, παρά την οικονομική ανάπτυξη της Ρωσίας από το 1999, η πλειονότητα των επιχειρήσεων συνέχισαν να αντιμετωπίζουν δυσκολίες ακόμα και την επόμενη δεκαετία, αν και ορισμένες κατάφεραν να βρουν αποτελεσματικές απαντήσεις στην εμφάνιση ανταγωνιστικών αδιεξόδων, όπως ο τραπεζικός τομέας και οι φαρμακευτικές εταιρείες (Iudanov, 2007, σελ. 8).

Στη βάση της ανάλυσης που προηγήθηκε στο παρόν κεφάλαιο, και συνολικά την πορεία της οικονομίας της Ρωσίας την περίοδο 1990-σήμερα, κρίνεται σκόπιμη η διερεύνηση των μακροοικονομικών μεγεθών της Ρωσικής οικονομίας από το 1990 και έπειτα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται η μεθοδολογία που θα χρησιμοποιηθεί για την εκπόνησή της. Πιο συγκεκριμένα θα χρησιμοποιηθεί η μέθοδος μετά-ανάλυσης. «Στη μετα-ανάλυση μονάδες ανάλυσης τις οποίες καλείται ο ερευνητής να επεξεργαστεί αποτελούν οι αναλύσεις και τα ευρήματα άλλων (προγενέστερων) ερευνών» και όχι τα δεδομένα, όπως θα συνέβαινε στην περίπτωση μίας δευτερογενούς έρευνας (Τσιώλης, 2011, σελ. 130). Όπως σημειώνουν οι Χαλικιάς και συν. (2015, σελ. 47), στην μετα-ανάλυση «ο ερευνητής συγκεντρώνει πληροφορίες από παλαιότερες έρευνες για ένα συγκεκριμένο ζήτημα». Επομένως, η μετα-ανάλυση αποτελεί ουσιαστικά μία μεθοδολογία όπου ο ερευνητής χρησιμοποιεί τα ευρήματα και τα αποτελέσματα προηγούμενων ερευνητικών μελετών που έχουν διεξαχθεί για ένα συγκεκριμένο θέμα, προκειμένου να χρησιμοποιηθούν στο πλαίσιο μίας νέας έρευνας, με νέο σκοπό, και να οδηγήσουν κατά συνέπεια σε ένα γενικό συμπέρασμα. Σχετικά άρθρα θα συγκεντρωθούν από τις εξής βάσεις δεδομένων: Google Scholar, Emerald, Taylor & Francis Online.

Εκτός της μετα-ανάλυσης, θα χρησιμοποιηθεί και η πρωτογενής έρευνα, η οποία συνίσταται στην ανάλυση από τον ερευνητή δεδομένων που έχουν συλλεχθεί από βάσεις δεδομένων στατιστικών και διεθνών οργανισμών, όπως η Παγκόσμια Τράπεζα και ο ΟΟΣΑ. Τα δεδομένα αυτά θα αφορούν σε συγκεκριμένους μακροοικονομικούς δείκτες και θα επεξεργαστούν στατιστικά μέσω περιγραφικών μέτρων, συσχετίσεων και παλινδρομήσεων, με το στατιστικό πρόγραμμα STATA.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΣΥΖΗΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται η πρωτογενής ανάλυση των δεδομένων που αφορούν την οικονομία της Ρωσίας από το 1990 και έπειτα. Αρχικά παρουσιάζονται ορισμένοι δείκτες που αφορούν την οικονομία της Ρωσίας, ενώ στη συνέχεια διεξάγεται μία στατιστική ανάλυση αυτών. Στην τελευταία ενότητα διεξάγεται μία συζήτηση αυτών των αποτελεσμάτων.

4.1 Δείκτης ανταγωνιστικότητας

Ο παγκόσμιος δείκτης ανταγωνιστικότητας (Global Competitiveness Index-GCI) αναπτύχθηκε το 2004 από το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ (WEF) δημιουργήθηκε για να αναλύσει τα θεμελιώδη οικονομικά στοιχεία σχεδόν όλων των χωρών προκειμένου να αξιολογήσει την ανταγωνιστικότητα κάθε χώρας για την επίτευξη διατηρήσιμης οικονομικής παραγωγικότητας, ανάπτυξης και ευημερίας. Ο GCI είναι ένας σύνθετος δείκτης που υπολογίζεται με μέση βαθμολογία για δεδομένα 12 πυλώνων της οικονομικής ανταγωνιστικότητας:

- Δημόσιοι θεσμοί
- Υποδομή
- Μακροοικονομική ανάπτυξη
- Υγεία και πρωτοβάθμια εκπαίδευση
- Ανώτατη εκπαίδευση και κατάρτιση
- Αγαθά και αποτελεσματικότητα της αγοράς
- Αποδοτικότητα στην αγορά εργασίας
- Ανάπτυξη χρηματοοικονομικής αγοράς
- Τεχνολογική ετοιμότητα
- Μέγεθος της αγοράς

- Επιχειρηματική πολυπλοκότητα
- Καινοτομία

Όπως παρατηρείται από τον πιο κάτω πίνακα και το αντίστοιχο γράφημα, ο δείκτης ανταγωνιστικότητας βαίνει αυξανόμενος κατά τα έτη 2006-2019.

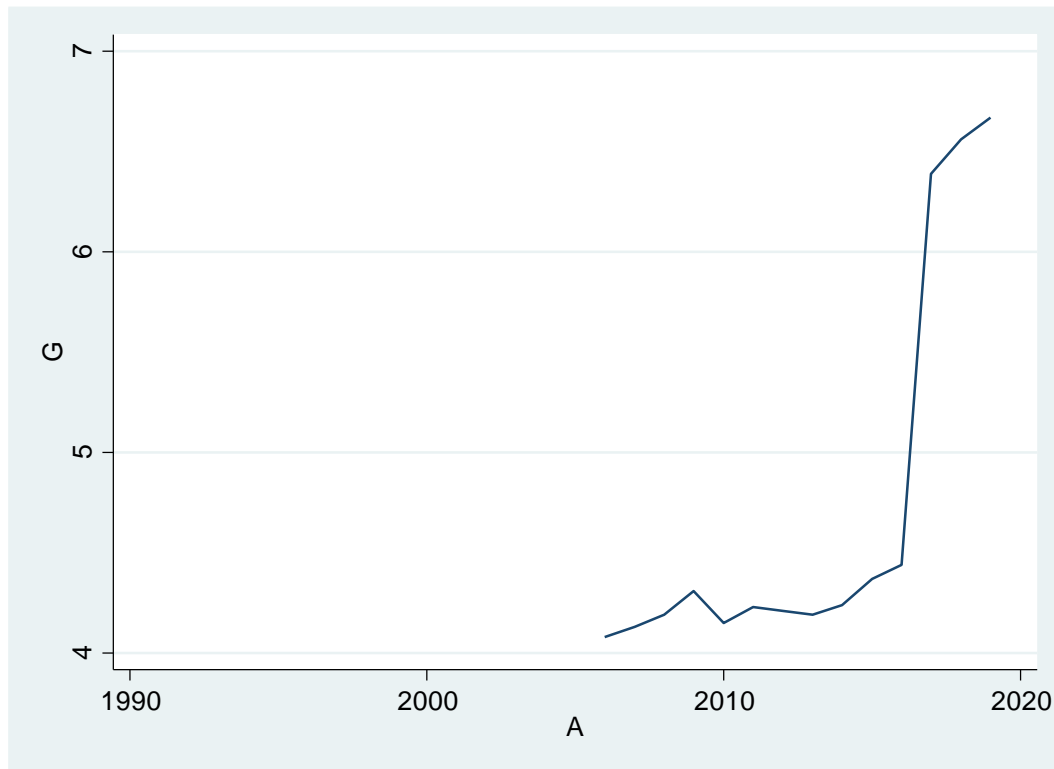
Πίνακας 4.1 Δείκτης ανταγωνιστικότητας, 2006-2019

Έτος	Σκορ δείκτη ανταγωνιστικότητας
2006	4.08
2007	4.13
2008	4.19
2009	4.31
2010	4.15
2011	4.23
2012	4.21
2013	4.19
2014	4.24
2015	4.37
2016	4.44
2017	63.97
2018	65.62
2019	66.74

Πηγή: The Global Competitiveness Report, 2006-2019 (Ιδία επεξεργασία)

(<http://www3.weforum.org/>)

Γράφημα 4.1 Δείκτης ανταγωνιστικότητας, 2006-2019



Πηγή: The Global Competitiveness Report, 2006-2019 (Ιδία επεξεργασία)

(<http://www3.weforum.org/>)

Τα στοιχεία του δείκτη ανά πυλώνα για τη Ρωσία για την περίοδο 2006-2019 απεικονίζονται στον πιο κάτω Πίνακα. Για τους δημόσιους θεσμούς, τη μακροοικονομική ανάπτυξη, την υγεία / υγεία και πρωτοβάθμια εκπαίδευση, την αποτελεσματικότητα της αγοράς, την χρηματοπιστωτική αγορά, την αγορά εργασίας, της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας, παρατηρείται μία βελτίωση για την υπό εξέταση περίοδο, αν και με διακυμάνσεις. Σημαντική βελτίωση του δείκτη υπάρχει στον τομέα των υποδομών. Συνεχής ανάπτυξη του δείκτη παρατηρείται στον πυλώνα της ανώτατης εκπαίδευσης και κατάρτισης / δεξιοτήτων, της τεχνολογικής ετοιμότητας / υιοθέτησης τεχνολογιών πληροφορίας και επικοινωνίας, καθώς και του μεγέθους της αγοράς.

Πίνακας 4.2 Πυλώνες δείκτη ανταγωνιστικότητας, 2006-2019

	2006- 2007	2008- 2009	2010- 2011	2012- 2013	2014- 2015	2016- 2017	2018	2019
Δημόσιοι θεσμοί	2.97	3.29	3.22	3.09	3.45	3.63	5.27	5.26
Υποδομή	3.52	3.75	4.46	4.52	4.82	4.87	7.22	7.38
Μακροοικονομική ανάπτυξη	4.95	5.55	4.49	5.80	5.54	4.30	8.75	9.0
Υγεία και πρωτοβάθμια εκπαίδευση	6.29	5.59	5.92	5.75	5.97	5.92	6.85*	6.92*
Ανώτατη εκπαίδευση και κατάρτιση	4.44	4.40	4.55	4.59	4.96	5.09	6.85**	6.83**
Αγαθά και αποτελεσματικότητα της αγοράς	4.20	3.90	3.58	3.62	4.09	4.19	5.42	5.29
Αποδοτικότητα στην αγορά εργασίας		4.74	4.51	4.23	4.42	4.43	5.95	6.1
Ανάπτυξη χρηματοοικονομικής αγοράς		3.60	3.18	3.19	3.50	3.43	5.48	5.57
Τεχνολογική ετοιμότητα	3.10	3.36	3.56	4.13	4.19	4.30	7.21***	7.7***
Μέγεθος της αγοράς		5.71	5.74	5.76	5.77	5.90	8.4	8.42
Επιχειρηματική πολυπλοκότητα / δυναμική	3.83	3.70	3.47	3.31	3.79	3.85	6.29	6.31
Καινοτομία	3.28	3.41	3.25	3.01	3.29	3.40	5.07	5.29

*Περιλαμβάνει μόνο την υγεία

**Αναφέρεται ως 'δεξιότητες' (skills)

***Αναφέρεται ως υιοθέτηση τεχνολογιών πληροφορίας και επικοινωνίας (ICT adoption)

Να σημειωθεί ότι για τα έτη 2018 και 2019 ο υπολογισμός γίνεται στη βάση του 100, αλλά για λόγους σύγκρισης με τα προηγούμενα έτη διατηρείται η μεθοδολογία του υπολογισμού του δείκτη έως το 2017 αναφορικά με τα δεκαδικά ψηφία.

Πηγή: The Global Competitiveness Report, 2006-2019 (Ιδία επεξεργασία)

(<http://www3.weforum.org/>)

Στον πιο κάτω πίνακα παρατίθενται ορισμένα ακόμα στοιχεία τα οποία αφορούν την ανταγωνιστικότητα σε όρους βιομηχανικής απόδοσης.

Πίνακας 4.3 Στοιχεία ανταγωνιστικότητας βιομηχανικής απόδοσης, 1990-2014

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Σκορ ανταγωνιστικότητας βιομηχανικής απόδοσης	0.129735	0.120127	0.114825	0.106309	0.104763	0.099761	0.098824	0.092912	0.090589	0.091091	0.100563
Θέση ανταγωνιστικότητας βιομηχανικής απόδοσης	24	27	28	31	31	32	33	35	36	34	33
Αντίκτυπος χώρας στο παγκόσμιο εμπόριο μεταποίησης	0.008716	0.008716	0.008716	0.008716	0.008716	0.008716	0.008716	0.007852	0.006978	0.006538	0.008318
Μερίδιο στον παγκόσμιο δείκτη εξαγωγών μεταποίησης	0.059193	0.059193	0.06303	0.067109	0.068894	0.073179	0.072128	0.060085	0.054061	0.051358	0.064988
Αντίκτυπος χώρας στην παγκόσμια προστιθέμενη αξία παραγωγής	0.040917	0.033656	0.028727	0.023029	0.021257	0.019721	0.018614	0.018086	0.016951	0.017945	0.018696
Μερίδιο στην παγκόσμια προστιθέμενη αξία παραγωγής	0.211463	0.179462	0.150741	0.116908	0.105242	0.096167	0.09135	0.088244	0.080434	0.082767	0.086613
Δείκτης έντασης εκβιομηχάνισης	0.441176	0.398399	0.395337	0.374014	0.396619	0.352813	0.379082	0.362743	0.365254	0.381119	0.385952
Μερίδιο προστιθέμενης αξίας μεσαίας και υψηλής τεχνολογίας στη συνολική προστιθέμενη αξία παραγωγής	0.336387	0.336387	0.337366	0.336383	0.352582	0.291915	0.328315	0.309028	0.309264	0.322328	0.322328
Μερίδιο δραστηριοτήτων μεσαίας και υψηλής τεχνολογίας στο συνολικό δείκτη παγκόσμιας προστιθέμενης αξίας παραγωγής	0.511244	0.482225	0.47684	0.469056	0.48383	0.388518	0.437662	0.411115	0.413101	0.423142	0.408537
Μερίδιο εξαγωγών μεσαίας και υψηλής τεχνολογίας στις συνολικές εξαγωγές	0.376151	0.376151	0.376151	0.376151	0.376151	0.376151	0.376151	0.327515	0.360214	0.384444	0.361861
Μερίδιο δραστηριοτήτων μεσαίας και υψηλής τεχνολογίας στον δείκτη εξαγωγών μεταποίησης	0.452351	0.451027	0.448241	0.445784	0.442872	0.446437	0.446365	0.389435	0.427703	0.455555	0.423782
Κατά κεφαλή προστιθέμενη αξία παραγωγής	1547.265	1266.607	1081.024	867.4237	839.0315	817.688	796.8811	813.0219	773.4898	854.1974	952.7959
Δείκτης προστιθέμενης αξίας παραγωγής κατά κεφαλή	0.137997	0.11356	0.097693	0.079019	0.074734	0.073651	0.071743	0.070817	0.066425	0.073204	0.080491
Μερίδιο προστιθέμενης αξίας παραγωγής στο ΑΕΠ	0.371108	0.314574	0.313834	0.278972	0.309408	0.317107	0.320501	0.31437	0.317406	0.339097	0.363366

Κατά κεφαλή εξαγωγές παραγωγής	236.8432	236.8432	236.8432	236.8432	236.8432	236.8432	236.8432	236.8432	223.9901	201.3833	195.7669	275.1063
Δείκτης κατά κεφαλή εξαγωγών παραγωγής	0.014717	0.014717	0.014717	0.014717	0.014589	0.01273	0.012289	0.012126	0.012523	0.011355	0.014522	
Δείκτης ποιότητας βιομηχανικών εξαγωγών	0.425137	0.424853	0.424407	0.423018	0.421644	0.423449	0.422993	0.389516	0.418284	0.424233	0.407292	
Μερίδιο εξαγωγών στις συνολικές εξαγωγές	0.396172	0.396172	0.396172	0.396172	0.396172	0.396172	0.396172	0.396172	0.386177	0.411585	0.395579	0.391642
Μερίδιο βιομηχανικών εξαγωγών στο συνολικό δείκτη εξαγωγών	0.397923	0.398679	0.400572	0.400252	0.400416	0.400461	0.39962	0.389597	0.408866	0.39291	0.390802	

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Σκορ ανταγωνιστικότητας βιομηχανικής απόδοσης	0.098583	0.100349	0.106928	0.113677	0.118414	0.11981	0.123182	0.132041	0.116091	0.120274	0.122623	0.13067	0.126631	0.117321
Θέση ανταγωνιστικότητας βιομηχανικής απόδοσης	34	35	35	34	34	34	34	33	34	33	33	32	33	31
Αντίκτυπος χώρας στο παγκόσμιο εμπόριο μεταποίησης	0.007878	0.008278	0.008699	0.010072	0.011802	0.012145	0.012661	0.015417	0.012178	0.012985	0.014196	0.016681	0.016671	0.016349
Μερίδιο στον παγκόσμιο δείκτη εξαγωγών μεταποίησης	0.064238	0.072845	0.075465	0.087024	0.102661	0.106622	0.110793	0.12878	0.093927	0.092692	0.098959	0.106866	0.102526	0.099359
Αντίκτυπος χώρας στην παγκόσμια προστιθέμενη αξία παραγωγής	0.019531	0.020122	0.020946	0.02136	0.021458	0.021472	0.021769	0.021079	0.019224	0.018973	0.019394	0.019506	0.019207	0.018839

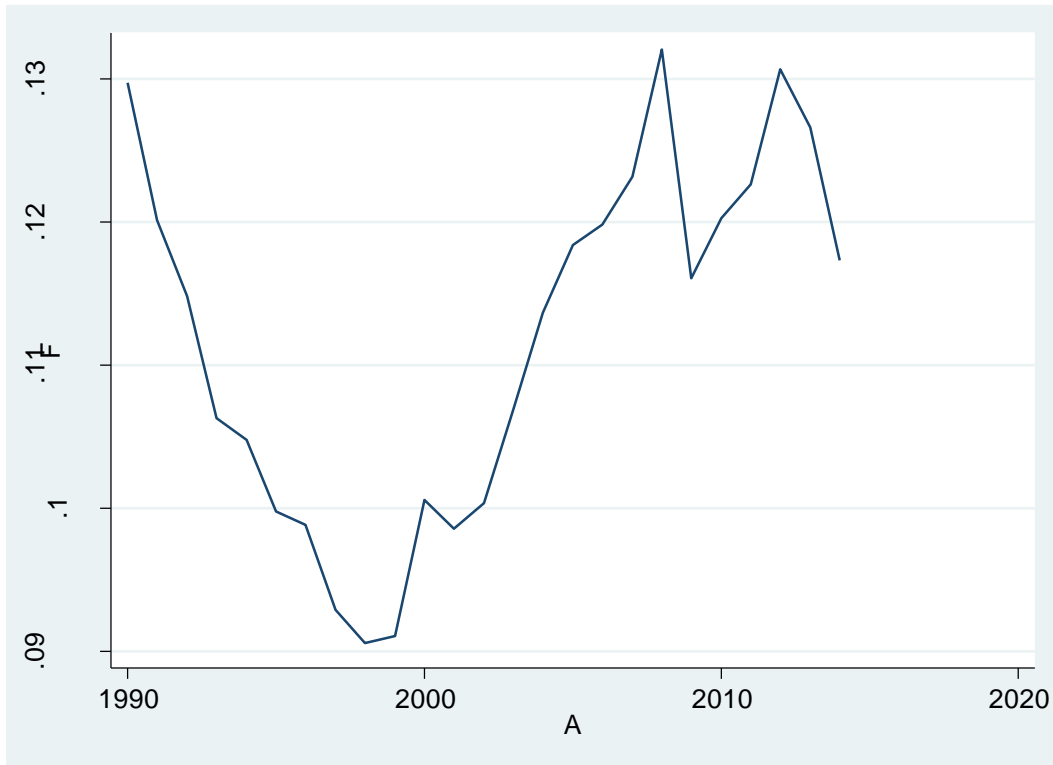
Μερίδιο παγκόσμια προστιθέμενη παραγωγής	στην	0.094151	0.097817	0.101314	0.10283	0.105025	0.106636	0.111091	0.111973	0.10349	0.101511	0.098226	0.092674	0.087653	0.082211
Δείκτης εκβιομηχάνισης	έντασης	0.37482	0.314329	0.343505	0.332772	0.317259	0.312399	0.312774	0.310469	0.302424	0.334138	0.351245	0.34642	0.334602	0.351546
Μερίδιο προστιθέμενης μεσαίας και υψηλής τεχνολογίας συνολική προστιθέμενη παραγωγής	αξίας στη αξία	0.322398	0.230417	0.269838	0.248092	0.224525	0.218826	0.224233	0.245536	0.231415	0.250368	0.268902	0.264979	0.242829	0.255829
Μερίδιο δραστηριοτήτων μεσαίας και υψηλής τεχνολογίας συνολικό παγκόσμιας προστιθέμενης παραγωγής	στο δείκτη	0.404726	0.283954	0.332637	0.299106	0.26902	0.256439	0.256823	0.276769	0.267666	0.289004	0.308899	0.306737	0.28153	0.314782
Μερίδιο μεσαίας και υψηλής τεχνολογίας συνολικές εξαγωγές	εξαγωγών στις	0.363366	0.367147	0.351172	0.344905	0.275742	0.259893	0.267787	0.28208	0.264691	0.240165	0.221768	0.236587	0.228386	0.216794
Μερίδιο δραστηριοτήτων μεσαίας και υψηλής τεχνολογίας	στον	0.429877	0.435881	0.416944	0.411982	0.334863	0.316023	0.328711	0.354271	0.324284	0.287888	0.25308	0.272817	0.265781	0.231129

δείκτη	εξαγωγών														
μεταποίησης															
Κατά	κεφαλή	997.8754	1051.647	1149.252	1246.512	1305.423	1393.335	1498.803	1466.733	1252.247	1360.728	1448.03	1490.715	1511.724	1531.754
προστιθέμενη	αξία														
παραγωγής															
Δείκτης		0.080198	0.082821	0.091449	0.097669	0.0994	0.100808	0.104427	0.099942	0.095797	0.098413	0.097732	0.102502	0.105558	0.105355
προστιθέμενης	αξίας														
παραγωγής	κατά														
κεφαλή															
Μερίδιο		0.344913	0.344704	0.354372	0.366437	0.365499	0.368359	0.368725	0.344169	0.337182	0.379272	0.393591	0.386104	0.387673	0.388309
προστιθέμενης	αξίας														
παραγωγής στο ΑΕΠ															
Κατά κεφαλή εξαγωγές		252.3181	281.6571	343.8892	484.2275	635.5438	751.8834	900.7593	1228.085	755.3493	980.1223	1259.527	1476.918	1532.115	1577.411
παραγωγής															
Δείκτης κατά κεφαλή		0.012661	0.013456	0.015782	0.018567	0.022509	0.024749	0.025166	0.032014	0.02516	0.030104	0.033404	0.041414	0.038018	0.025372
εξαγωγών παραγωγής															
Δείκτης ποιότητας		0.398782	0.409085	0.39434	0.399623	0.360209	0.333771	0.345337	0.369989	0.345487	0.325002	0.305004	0.34181	0.341682	0.339725
βιομηχανικών															
εξαγωγών															
Μερίδιο εξαγωγών		0.369299	0.384162	0.372769	0.384851	0.378857	0.358338	0.367324	0.37703	0.359634	0.354507	0.349452	0.402942	0.415043	0.451417
στις συνολικές															
εξαγωγές															
Μερίδιο βιομηχανικών		0.367686	0.38229	0.371736	0.387264	0.385555	0.351519	0.361963	0.385707	0.36669	0.362115	0.356928	0.410804	0.417583	0.44832
εξαγωγών στο															
συνολικό δείκτη															
εξαγωγών															

Πηγή: The World Bank, 2020 (Ιδία επεξεργασία)

(https://tcdata360.worldbank.org/indicators/h27e52df8?country=RUS&indicator=3787&viz=line_chart&years=1990,2014)

Γράφημα 4.2 Σκορ ανταγωνιστικότητας βιομηχανικής απόδοσης, 1990-2014



Πηγή: The World Bank, 2020 (Ιδία επεξεργασία)

(https://tcdata360.worldbank.org/indicators/h27e52df8?country=RUS&indicator=3787&viz=line_chart&years=1990,2014)

4.4 Δείκτης διαφθοράς

Ο δείκτης διαφθοράς Corruption Perceptions Index δημιουργήθηκε το 1995 από τον οργανισμό Transparency International και έκτοτε αποτελεί τον παγκόσμιο δείκτη διαφθοράς του δημόσιου τομέα και τον ευρύτερα χρησιμοποιούμενο δείκτη διαφθοράς παγκοσμίως. Το 2012, ο οργανισμός Transparency International αναθεώρησε τη μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή του δείκτη για να επιτρέψει τη σύγκριση των βαθμολογιών από το ένα έτος στο άλλο. Επομένως, υπάρχει διαφορά στη μεθοδολογία μεταξύ των περιόδων 1995-2011 και 2012-σήμερα. Ο CPI βαθμολογεί και κατατάσσει τις χώρες με βάση το πόσο διεφθαρμένος είναι ο δημόσιος τομέας τους από ειδικούς και στελέχη επιχειρήσεων. Είναι ένας σύνθετος δείκτης, ένας συνδυασμός 13 ερευνών και αξιολογήσεων της διαφθοράς, που συλλέγονται από μια ποικιλία αξιόπιστων ιδρυμάτων. Για τη Ρωσία τα δεδομένα είναι διαθέσιμα από το 1996 και έπειτα και

παρουσιάζονται στον πιο κάτω Πίνακα και Γράφημα αντίστοιχα. Αυτό που παρατηρείται είναι πως για όλη την υπό εξέταση περίοδο 1996-2019 το σκορ του δείκτη βρίσκεται σε πολύ χαμηλά επίπεδα, μεταξύ 2.1 και 2.9. Αναφορικά με τη θέση της Ρωσίας, υπάρχει μία σημαντική χειροτέρευση από το 2005 και εξής. Σε αυτό, ωστόσο, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη αφενός η διαφορετική μεθοδολογία έως το 2011 και αφετέρου το γεγονός ότι διαφοροποιείται ο αριθμός των χωρών που συμμετέχουν στον δείκτη κάθε έτος. Πάντως, αυτό δεν αναιρεί το γεγονός πως το σκορ του εν λόγω δείκτη υποδηλώνει έναν σημαντικό βαθμό διαφθοράς στη Ρωσία.

Πίνακας 4.4 Δείκτης διαφθοράς, 1996-2019

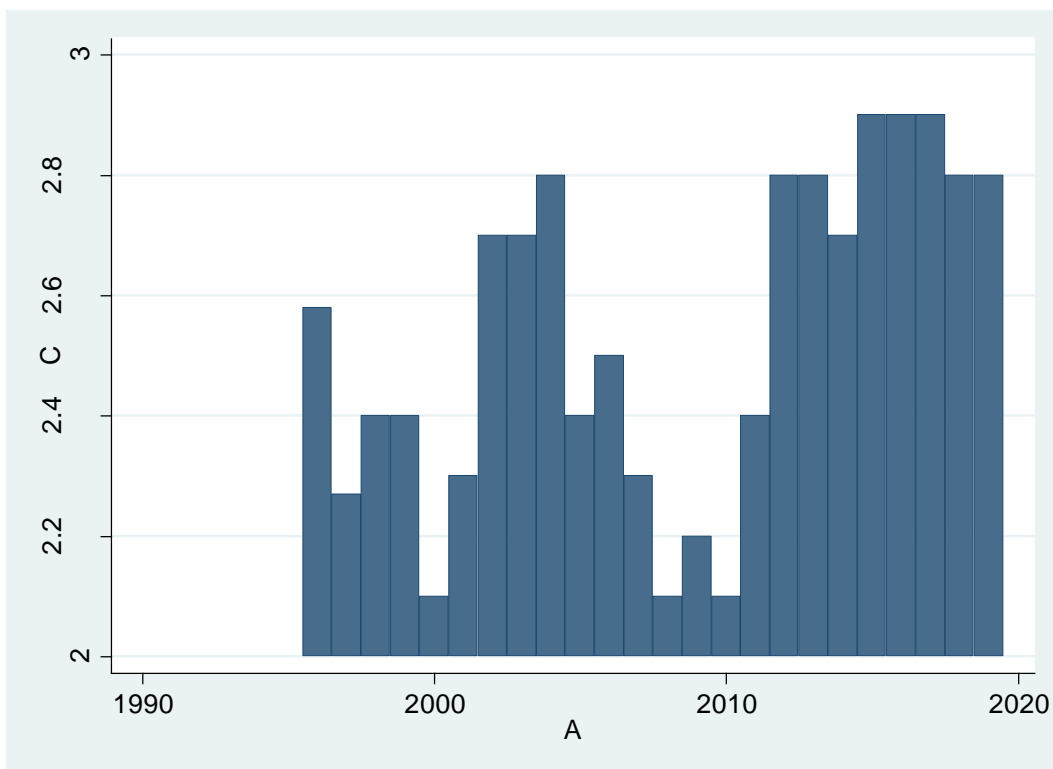
	Σκορ	Θέση
1996	2.58	47
1997	2.27	49
1998	2.4	76
1999	2.4	82
2000	2.1	82
2001	2.3	79
2002	2.7	71
2003	2.7	86
2004	2.8	90
2005	2.4	126
2006	2.5	121
2007	2.3	143
2008	2.1	147
2009	2.2	146
2010	2.1	154
2011	2.4	143
2012	2.8	133
2013	2.8	127
2014	2.7	136
2015	2.9	119

2016	2.9	131
2017	2.9	135
2018	2.8	138
2019	2.8	137

Πηγή: Transparency International, 1996-2019 (Ιδία επεξεργασία)

(<https://www.transparency.org/en/cpi>)

Γράφημα 4.3 Δείκτης διαφθοράς, 1996-2019



Πηγή: Transparency International, 1996-2019 (Ιδία επεξεργασία)

(<https://www.transparency.org/en/cpi>)

Από τον πιο κάτω πίνακα μπορεί κανείς να παρατηρήσει πως για τα έτη 2003-2019 ο δείκτης διαφθοράς στη Ρωσία βρίσκεται σε χαμηλότερα επίπεδα σε σύγκριση ιδίως με τον ευρωπαϊκό, αλλά και με τον παγκόσμιο μέσο όρο.

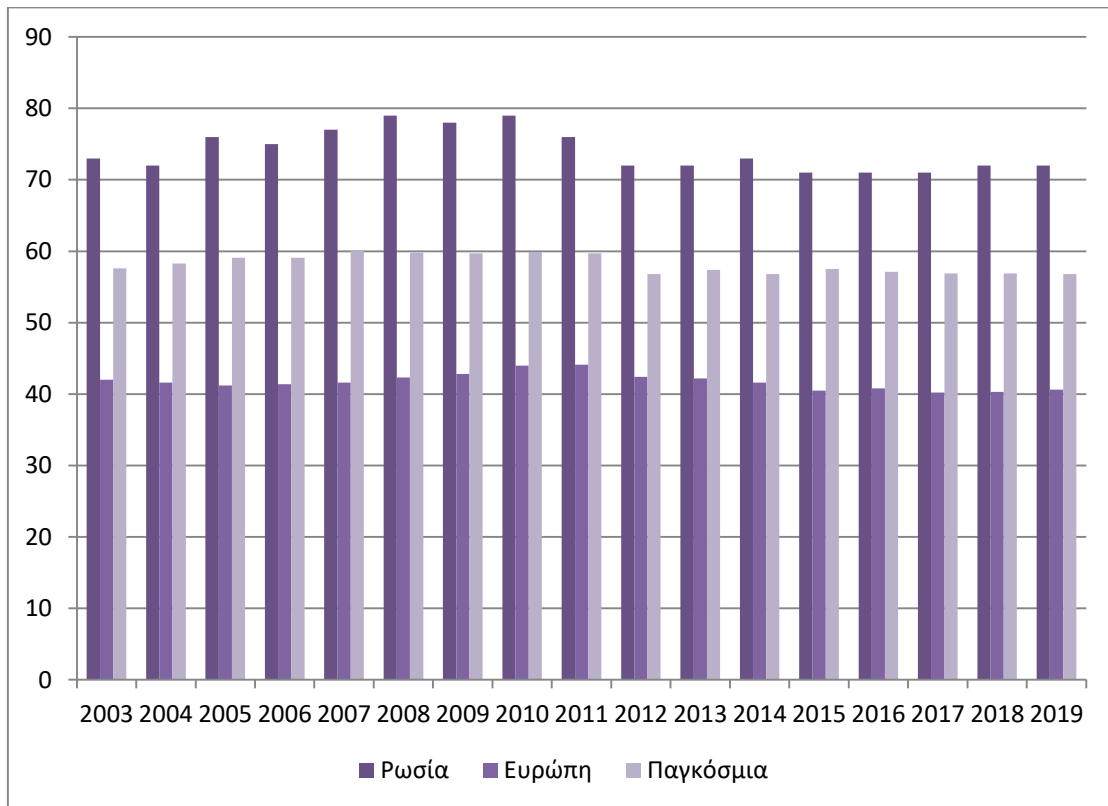
Πίνακας 4.5 Δείκτης διαφθοράς στη Ρωσία σε σύγκριση με την Ευρώπη και παγκοσμίως, 2003-2019

	Ρωσία	Ευρώπη	Παγκόσμια
2003	73	42,0	57,6
2004	72	41,6	58,3
2005	76	41,2	59,1
2006	75	41,4	59,1
2007	77	41,6	60,1
2008	79	42,3	59,8
2009	78	42,8	59,7
2010	79	44,0	59,9
2011	76	44,1	59,7
2012	72	42,4	56,8
2013	72	42,2	57,4
2014	73	41,6	56,8
2015	71	40,5	57,5
2016	71	40,8	57,1
2017	71	40,2	56,9
2018	72	40,3	56,9
2019	72	40,6	56,8

Πηγή: Πηγή: World Data.info, 2020 (Ιδία επεξεργασία)

(<https://www.worlddata.info/europe/russia/corruption.php>)

Γράφημα 4.4 Δείκτης διαφθοράς στη Ρωσία σε σύγκριση με την Ευρώπη και παγκοσμίως, 2003-2019



Πηγή: Πηγή: World Data.info, 2020 (Ιδία επεξεργασία)

(<https://www.worlddata.info/europe/russia/corruption.php>)

Ιδίως από το 2015 και εξής η Ρωσία σημειώνει ολοένα και χειρότερη θέση ως προς την κατάταξή της στον εν λόγω δείκτη. Αυτό ενδεχομένως να οφείλεται στις προσπάθειες της χώρας να συγκεντρώσει την οικονομική της πολιτική και την συνεχώς αυξανόμενη επιρροή του σιλονίκι (πολιτικοί με στρατιωτικό υπόβαθρο ή υπόβαθρο ασφάλειας). Σε σύγκριση με τις πρώην Σοβιετικές δημοκρατίες, η Γεωργία (56) και η Λευκορωσία (45) που κατατάχθηκαν πολύ πάνω από τον παγκόσμιο μέσο όρο. Μεταξύ των χωρών που ξεπέρασαν τη Ρωσία ήταν επίσης το Καζακστάν (34), η Αρμενία (42), η Μολδαβία (32) καθώς και το Αζερμπαϊτζάν, το Κιργιζιστάν και η Ουκρανία που πήραν 30 βαθμούς ο καθένας. Μόνο το Ουζμπεκιστάν (25), το Τατζικιστάν (25) και το Τουρκμενιστάν (19) κατατάσσονται σε χειρότερη θέση από τη Ρωσία (Warsaw Institute, 2020). Η Ρωσία υπονομεύεται από την έλλειψη εθνικών μηχανισμών καταπολέμησης της διαφθοράς και από το γεγονός ότι η Μόσχα δεν έχει επικυρώσει τη Σύμβαση Αστικού Δικαίου για τη

Διαφθορά. Ουσιαστικά, η Ρωσία δεν έχει την πολιτική βούληση να επιφέρει ουσιαστικές αλλαγές. Οι Ρώσοι ειδικοί κατά της διαφθοράς λένε ότι η χώρα είναι ένα παράδειγμα αυτού που αναφέρονται ως «διεφθαρμένη σταθεροποίηση»: τα ρωσικά θεσμικά όργανα διατήρησαν το status quo όσον αφορά στη διαφθορά. Αν και οι αρχές έχουν εισαγάγει ορισμένους μηχανισμούς συμμόρφωσης με στόχο την καταπολέμηση της διαφθοράς, αυτοί μπορούν εύκολα να παρακαμφθούν από όλους όσους το επιθυμούν. Υπάρχουν, ωστόσο, πάρα πολλά κενά που επιτρέπουν την τήρηση τέτοιων πρακτικών. Επιπλέον δεν υπάρχει και η τιμωρία όσων εμπλέκονται σε περιπτώσεις διαφθοράς, με ελάχιστες εξαιρέσεις (Warsaw Institute, 2020).

4.5 Δείκτης επιχειρηματικότητας

Ο δείκτης ευκολίας επιχειρηματικότητας κατατάσσει τις χώρες μεταξύ τους με βάση τον τρόπο με τον οποίο το ρυθμιστικό περιβάλλον ευνοεί τη λειτουργία των επιχειρήσεων ισχυρότερη προστασία των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας. Οι οικονομίες με υψηλό βαθμό έχουν απλούστερες και πιο φιλικές ρυθμίσεις για τις επιχειρήσεις. Η Ρωσία κατατάσσεται στην 28^η θέση μεταξύ 190 οικονομιών στην ευκολία επιχειρηματικής δραστηριότητας, σύμφωνα με τις τελευταίες ετήσιες βαθμολογίες της Παγκόσμιας Τράπεζας. Η κατάταξη της Ρωσίας βελτιώθηκε το 2019 στην 28^η θέση από την 31^η το 2018.

Πίνακας 4.6 Δείκτης ευκολίας επιχειρηματικής δραστηριότητας, 2008-2019

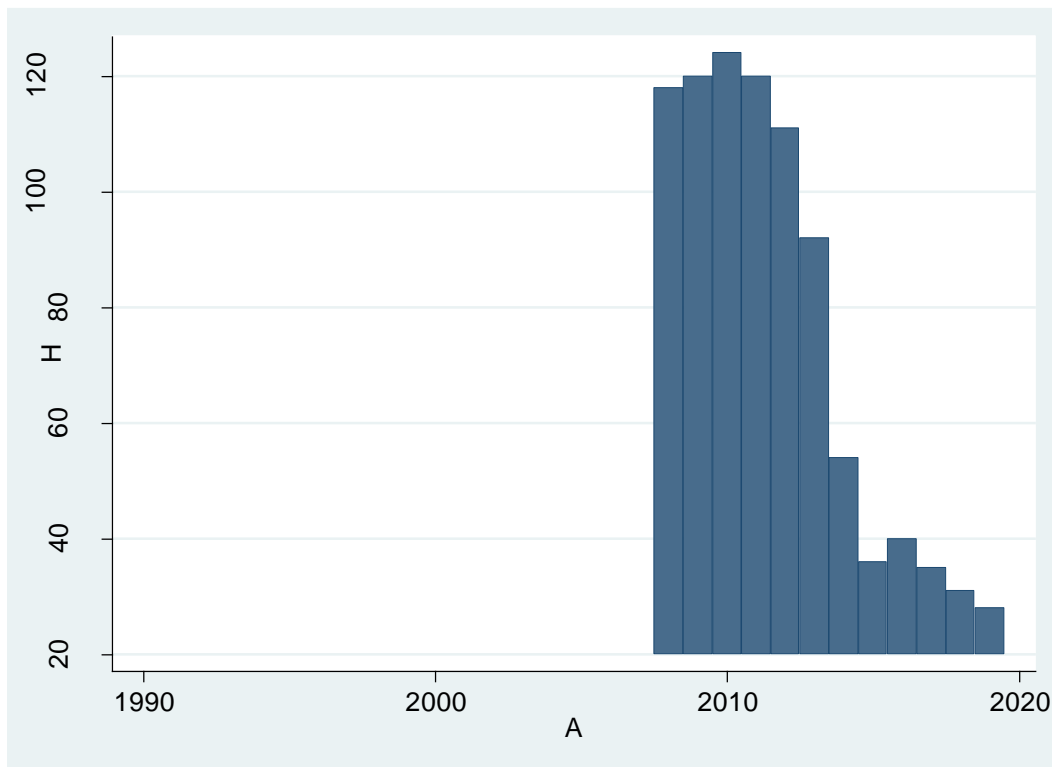
Έτος	Δείκτης
2008	118
2009	120
2010	124
2011	120
2012	111
2013	92
2014	54
2015	36
2016	40

2017	35
2018	31
2019	28

Πηγή: Trading Economics, 2020 (Ιδία επεξεργασία)

(<https://tradingeconomics.com/russia/ease-of-doing-business>)

Γράφημα 4.5 Δείκτης ευκολίας επιχειρηματικής δραστηριότητας, 2008-2019



Πηγή: Trading Economics, 2020 (Ιδία επεξεργασία)

(<https://tradingeconomics.com/russia/ease-of-doing-business>)

4.6 Επενδύσεις

Οι ροές άμεσων ξένων επενδύσεων (ΑΞΕ) καταγράφουν την αξία των διασυνοριακών συναλλαγών που σχετίζονται με τις άμεσες επενδύσεις για μια δεδομένη χρονική περίοδο. Οι χρηματοοικονομικές ροές αποτελούνται από συναλλαγές ιδίων κεφαλαίων, επανεπένδυση κερδών και διεταιρικές συναλλαγές χρέους. Οι εξωτερικές ροές αντιπροσωπεύουν συναλλαγές που αυξάνουν την επένδυση που έχουν οι επενδυτές στην οικονομία αναφοράς σε επιχειρήσεις σε μια ξένη οικονομία, όπως μέσω αγορών ιδίων κεφαλαίων ή επανεπένδυσης

κερδών, μείον τυχόν συναλλαγές που μειώνουν την επένδυση που έχουν οι επενδυτές στην οικονομία αναφοράς σε επιχειρήσεις μια ξένη οικονομία, όπως οι πωλήσεις ιδίων κεφαλαίων ή ο δανεισμός από τον κάτοικο επενδυτή από την ξένη επιχείρηση. Οι εισερχόμενες ροές αντιπροσωπεύουν συναλλαγές που αυξάνουν την επένδυση που πραγματοποιούν ξένοι επενδυτές σε επιχειρήσεις που κατοικούν στην οικονομία αναφοράς μείον συναλλαγές που μειώνουν την επένδυση ξένων επενδυτών σε κατοίκους επιχειρήσεων. Στον πιο κάτω πίνακα και το αντίστοιχο γράφημα απεικονίζονται οι ροές ΑΞΕ (εξερχόμενες και εισερχόμενες) ως ποσοστό του ΑΕΠ στη Ρωσία για την περίοδο 2005-2019. Για τα έτη 2006-2008, 2016 και 2019, οι εισερχόμενες ΑΞΕ υπερβαίνουν τις εξερχόμενες.

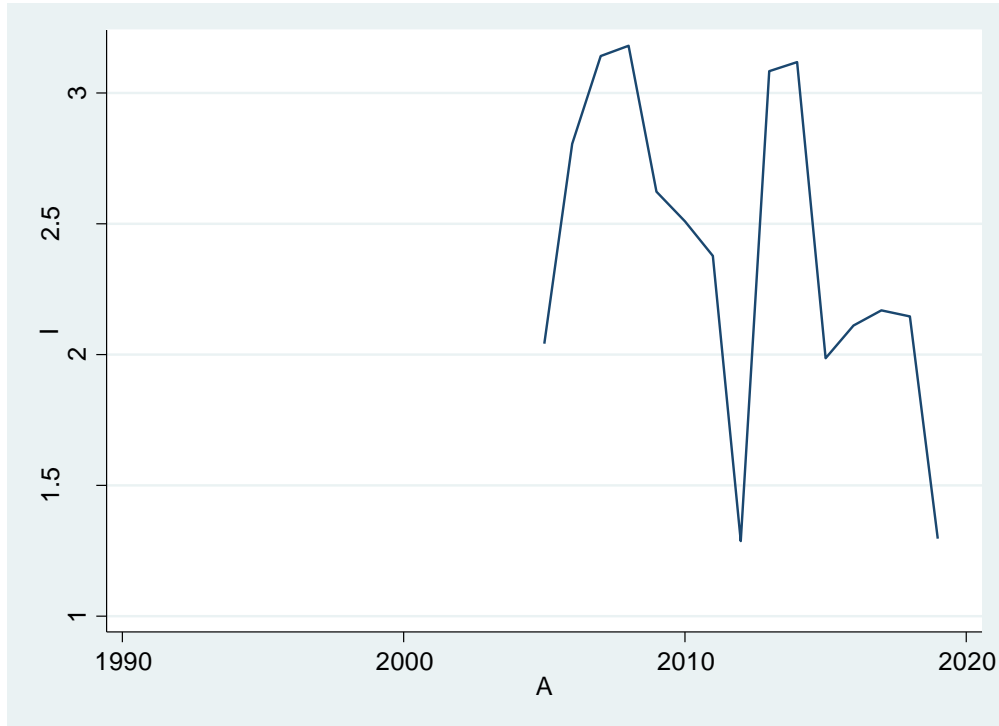
Πίνακας 4.7 Ροές ΑΞΕ ως ποσοστό του ΑΕΠ, 2005-2019

	Εξερχόμενες ροές ΑΞΕ	Εισερχόμενες ροές ΑΞΕ
2005	2.040764	1.751716
2006	2.806413	3.521371
2007	3.141041	3.934235
2008	3.180382	4.252244
2009	2.623293	2.113255
2010	2.510284	1.933449
2011	2.377167	1.802023
2012	1.287102	1.367028
2013	3.083356	2.329234
2014	3.117796	1.415666
2015	1.986825	0.869685
2016	2.110847	2.911686
2017	2.169548	1.648712
2018	2.145446	0.792294
2019	1.295623	1.88696

Πηγή: OECD, 2020 (Ιδία επεξεργασία)

(<https://data.oecd.org/fdi/fdi-flows.htm#indicator-chart>)

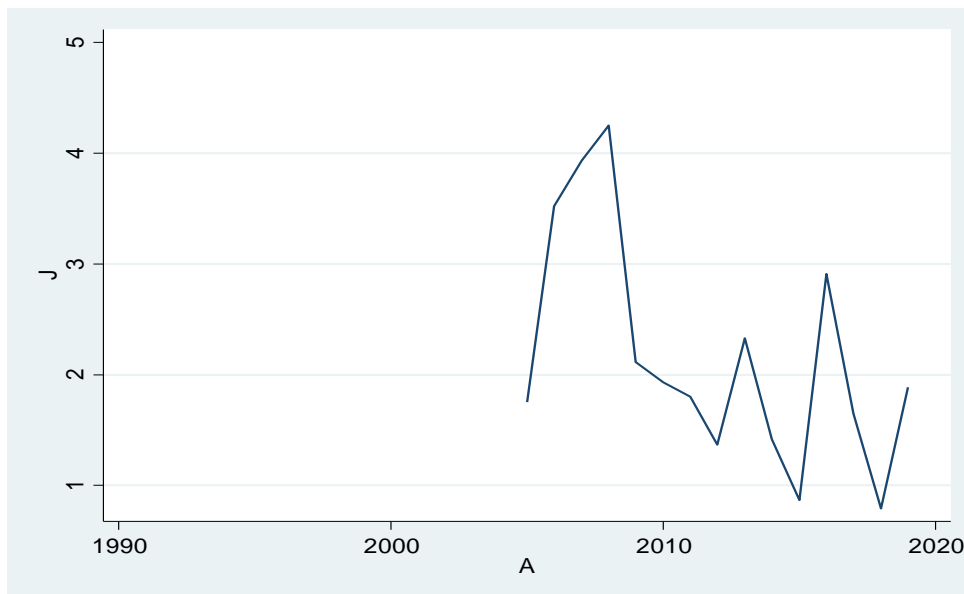
Γράφημα 4.6 Εξερχόμενες ροές ΑΞΕ ως ποσοστό του ΑΕΠ, 2005-2019



Πηγή: OECD, 2020 (Ιδία επεξεργασία)

(<https://data.oecd.org/fdi/fdi-flows.htm#indicator-chart>)

Γράφημα 4.7 Εισερχόμενες ροές ΑΞΕ ως ποσοστό του ΑΕΠ, 2005-2019



Πηγή: OECD, 2020 (Ιδία επεξεργασία)

(<https://data.oecd.org/fdi/fdi-flows.htm#indicator-chart>)

4.7 ΑΕΠ

Στον πιο κάτω πίνακα και γράφημα απεικονίζεται το ποσοστό ετήσιας αύξησης του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) σε τιμές αγοράς βάσει σταθερού τοπικού νομίσματος. Η τιμή βάσης είναι το έτος 2010 σε δολάρια ΗΠΑ. Το ΑΕΠ είναι το άθροισμα της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας από όλους τους παραγωγούς κατοίκους στην οικονομία συν τυχόν φόρους προϊόντων και μείον τυχόν επιδοτήσεις που δεν περιλαμβάνονται στην αξία των προϊόντων. Υπολογίζεται χωρίς να γίνονται μειώσεις για την απόσβεση των κατασκευασμένων περιουσιακών στοιχείων ή για την εξάντληση και την υποβάθμιση των φυσικών πόρων. Αυτό που παρατηρείται είναι πως για την περίοδο 1990-1996 ο ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ βαίνει μειούμενος, όπως και τη διετία 1997-1998, τη διετία 2008-2009 και τη διετία 2014-2015. Επίσης, παρατηρούνται σημαντικές διακυμάνσεις κατά την υπό εξέταση περίοδο 1990-2019, χωρίς να παρατηρείται κάποια συνεχής τάση αύξησης ή μείωσης για μεγάλη χρονική περίοδο.

Πίνακας 4.8 Ποσοστό ετήσιας αύξησης ΑΕΠ, 1990-2019

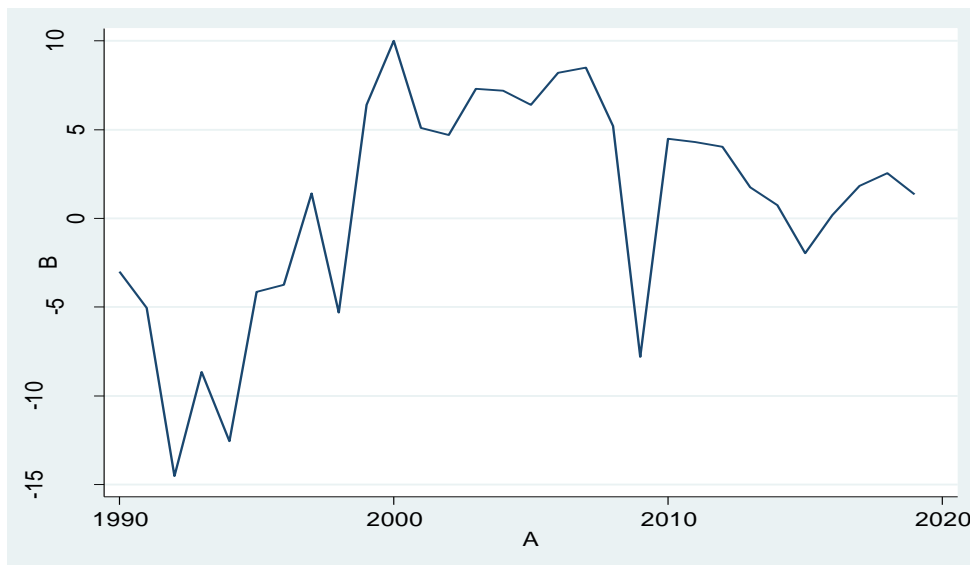
Έτος	Ποσοστό
1990	-3
1991	-5.04694
1992	-14.5311
1993	-8.66854
1994	-12.5698
1995	-4.14353
1996	-3.75507
1997	1.399916
1998	-5.29996
1999	6.399915
2000	10.00007
2001	5.100051
2002	4.699992
2003	7.299952
2004	7.199948

2005	6.399965
2006	8.200068
2007	8.499978
2008	5.199969
2009	-7.79999
2010	4.5
2011	4.300029
2012	4.024086
2013	1.755422
2014	0.736267
2015	-1.97272
2016	0.19369
2017	1.82579
2018	2.536331
2019	1.341875

Πηγή: World Bank, 2020 (Ιδία επεξεργασία)

(<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=RU>)

Γράφημα 4.8 Ποσοστό ετήσιας αύξησης ΑΕΠ, 1990-2019



Πηγή: World Bank, 2020 (Ιδία επεξεργασία)

(<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=RU>)

4.8 Πληθωρισμός

Ο πιο κάτω Πίνακας και το Γράφημα που ακολουθεί αποτυπώνουν την εξέλιξη του πληθωρισμού στη Ρωσία κατά την περίοδο 1993-2019. Όπως παρατηρείται υπάρχει εξαιρετικά αυξημένο επίπεδο πληθωρισμού κατά την περίοδο 1993-1995, με τον πληθωρισμό σε τριψήφιο νούμερο, με σημαντική μείωσή του το έτος 1996. Το έτος 1999 παρατηρείται μία σημαντική αύξηση του πληθωρισμού στη χώρα, ενώ αύξηση παρατηρείται εκ νέου το 2008, πιθανώς λόγω της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, αλλά και το 2015. Επίσης, αξίζει να σημειωθεί πως την περίοδο 1996-2005, καθώς και τα έτη 2008-2009 και 2015 ο πληθωρισμός στη Ρωσία βρίσκεται σε διψήφιο νούμερο. Από το 2015 και έπειτα παρατηρείται μία πτωτική τάση, με εξαίρεση το 2019.

Πίνακας 4.9 Πληθωρισμός, 1993-2019

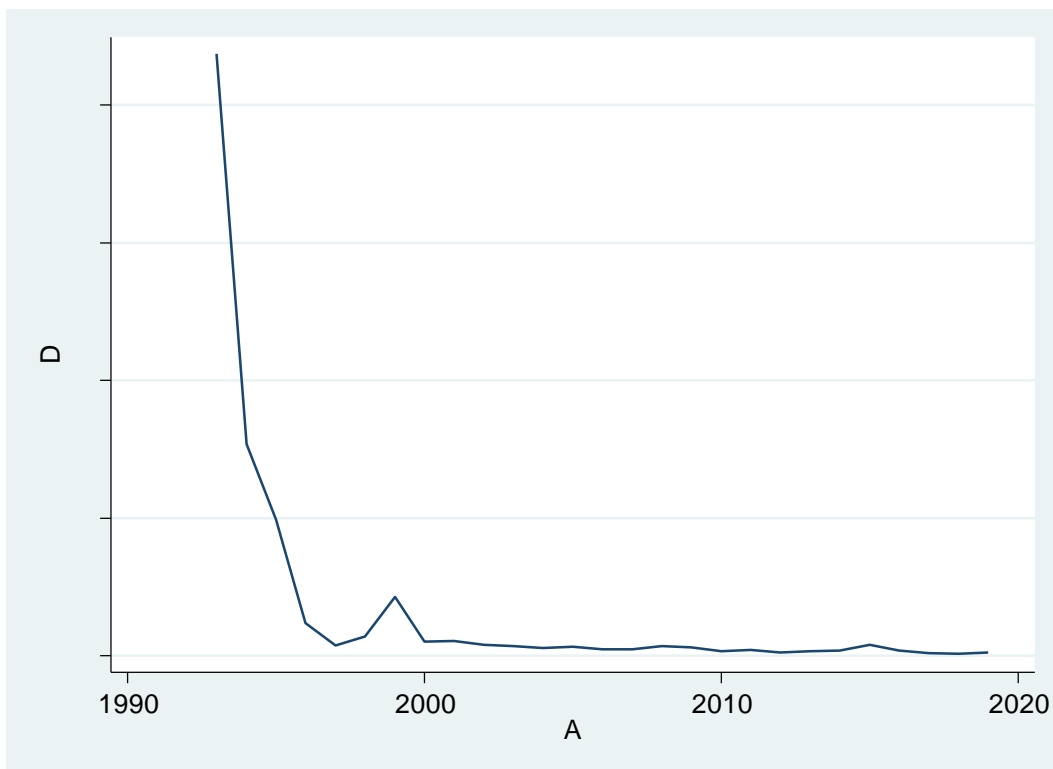
Έτος	Πληθωρισμός
1993	874.25%
1994	307.72%
1995	197.41%
1996	47.75%
1997	14.76%
1998	27.69%
1999	85.75%
2000	20.80%
2001	21.48%
2002	15.79%
2003	13.66%
2004	10.89%
2005	12.69%
2006	9.67%
2007	9.01%
2008	14.11%
2009	11.65%
2010	6.85%

2011	8.44%
2012	5.07%
2013	6.75%
2014	7.82%
2015	15.53%
2016	7.04%
2017	3.68%
2018	2.88%
2019	4.47%

Πηγή: World Data.info, 2020 (Ιδία επεξεργασία)

<https://www.worlddata.info/europe/russia/inflation-rates.php>

Γράφημα 4.9 Πληθωρισμός, 1993-2019



Πηγή: World Data.info, 2020 (Ιδία επεξεργασία)

<https://www.worlddata.info/europe/russia/inflation-rates.php>

4.9 Ποσοστό ανεργίας

Αναφορικά με την ανεργία, παρατηρείται μία συνεχής αύξηση κατά τα έτη 1991-1999, η οποία ακολουθείται από μία συνεχή μείωση την περίοδο 2000-2008 με εξαίρεση το έτος 2003. Από το έτος 2010 και εξής παρατηρούνται κάποιες διακυμάνσεις, αλλά συνολικά υπάρχει μία πτωτική τάση στο ποσοστό ανεργίας.

Πίνακας 4.10 Ποσοστό ανεργίας και ετήσια μεταβολή, 1991-2019

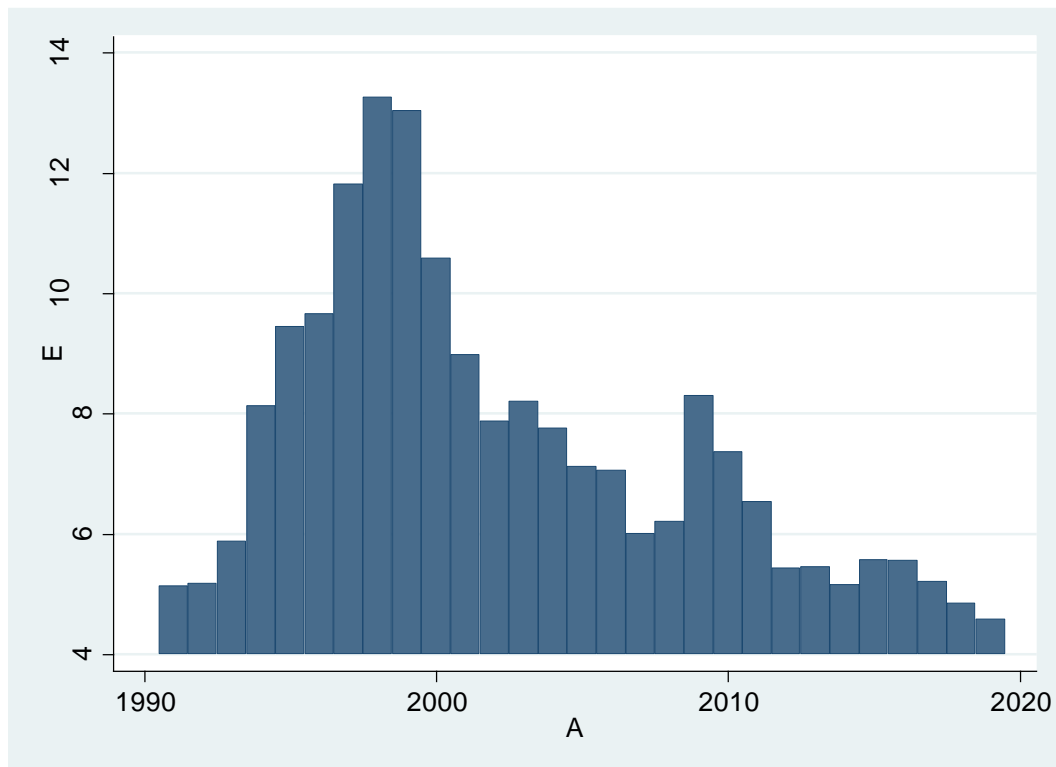
Έτος	Ποσοστό ανεργίας	Ετήσια μεταβολή
1991	5.14	
1992	5.181	0.04
1993	5.883	0.7
1994	8.131	2.25
1995	9.449	1.32
1996	9.665	0.22
1997	11.813	2.15
1998	13.261	1.45
1999	13.036	-0.23
2000	10.581	-2.46
2001	8.978	-1.6
2002	7.875	-1.1
2003	8.21	0.34
2004	7.763	-0.45
2005	7.124	-0.64
2006	7.055	-0.07
2007	6.002	-1.05
2008	6.205	0.2
2009	8.301	2.1
2010	7.369	-0.93
2011	6.536	-0.83
2012	5.436	-1.1

2013	5.458	0.02
2014	5.16	-0.3
2015	5.571	0.41
2016	5.559	-0.01
2017	5.212	-0.35
2018	4.846	-0.37
2019	4.585	-0.26

Πηγή: Macrotrends, 2020 (Ιδία επεξεργασία)

(<https://www.macrotrends.net/countries/RUS/russia/unemployment-rate>)

Γράφημα 4.10 Ποσοστό ανεργίας 1991-2019



Πηγή: Macrotrends, 2020 (Ιδία επεξεργασία)

(<https://www.macrotrends.net/countries/RUS/russia/unemployment-rate>)

4.10 Στατιστική ανάλυση

Στον παρακάτω πίνακα απεικονίζονται οι μέσοι όροι των μεταβλητών που εξετάστηκαν σε αυτό το κεφάλαιο.

Πίνακας 4.11 Μέσος όρος μεταβλητών

	Mean	Std. Err.
Ετήσια ανάπτυξη ΑΕΠ	1.81654	1.713656
Διαφθορά	2.442857	.1212183
Πληθωρισμός	.0867	.0118732
Ανεργία	6.352143	.4350017
Σκορ ανταγωνιστικότητας βιομηχανικής απόδοσης	.1236629	.0023818
GCI	4.217143	.019113
Ευκολία επιχειρηματικότητας	105.5714	9.491493
Εξερχόμενες ροές ΑΞΕ	2.597054	.2497845
Εισερχόμενες ροές ΑΞΕ	2.173271	.3706297

Στη συνέχεια διεξήχθη μία γραμμική λογιστική παλινδρόμηση, προκειμένου να προσδιοριστούν οι μεταβλητές εκείνες που επηρεάζουν την ετήσια ανάπτυξη του ΑΕΠ. Από τα αποτελέσματα παρατηρείται πως καμία από τις υπό εξέταση μεταβλητές δεν προσδιορίζει σε στατιστικά σημαντικό βαθμό την ανάπτυξη του ΑΕΠ για την περίοδο 1990-2019.

Number of obs	15
F(6, 5)	0.85
Prob > F	0.5504
R-squared	0.3197
Adj R-squared	-0.0583
Root MSE	4.2335

	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
Διαφθορά	-6.674174	7.026789	-0.95	0.367	-22.56988	9.221527
Πληθωρισμός	-17.81919	36.00426	-0.49	0.633	-99.26648	63.62811
Ανεργία	-1.654422	1.866904	-0.89	0.399	-5.877652	2.568809
Εξερχόμενες ροές ΑΞΕ	-.9414477	2.358553	-0.40	0.699	-6.276866	4.393971
Εισερχόμενες ροές ΑΞΕ	1.717196	1.419577	1.21	0.257	-1.49411	4.928503

4.11 Συζήτηση των αποτελεσμάτων

Από την ανάλυση που προηγήθηκε διαπιστώθηκε σημαντική αύξηση του δείκτη ανταγωνιστικότητας για τη Ρωσία την περίοδο 2006-2019, ιδίως στους τομείς των υποδομών, της εκπαίδευσης / δεξιοτήτων, της υιοθέτησης τεχνολογιών πληροφορίας και επικοινωνίας, καθώς και του μεγέθους της αγοράς. Επίσης, για την περίοδο 2008-2019 παρατηρείται βελτίωση του δείκτη ευκολίας επιχειρηματικής δραστηριότητας. Το ποσοστό ανεργίας παρουσιάζει διακυμάνσεις, αλλά συνολικά ακολουθεί μία πτωτική τάση κατά την περίοδο 1991-2019. Αντίθετα, σημαντικές διακυμάνσεις παρατηρούνται ως προς τις εισερχόμενες και εξερχόμενες ΑΞΕ κατά την περίοδο 2005-2019, αλλά και για τον πληθωρισμό και το ΑΕΠ την περίοδο 1993-2019 και 1990-2019 αντίστοιχα. Αντίθετα, προβλήματα ως προς τη διαφθορά παρατηρούνται σε μεγάλο βαθμό στη Ρωσία, ιδίως τα τελευταία χρόνια, κάτι που ενδεχομένως να οφείλεται τόσο σε εσωτερικούς παράγοντες (αυξανόμενη επιρροή του *siloviki*), όσο και εξωτερικούς (κυρώσεις από την ΕΕ που οδήγησαν σε αύξηση του προστατευτισμού)

Ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον και σημαντικό συμπέρασμα είναι πως η διαφθορά, ο πληθωρισμός, η ανεργία, καθώς και οι εισερχόμενες και εξερχόμενες ΑΞΕ δεν επηρεάζουν την πορεία ανάπτυξης του ΑΕΠ κατά την περίοδο 1990-2019 στη ρωσική οικονομία. Ο Pulok (2012, σελ. 1) με έρευνά του στο Μπαγκλαντές και οι Amin et al. (2013, σελ. 16) με έρευνά τους στο Πακιστάν υποστηρίζουν πως η διαφθορά επηρεάζουν αρνητικά την οικονομική μεγέθυνση, μέτρο της οποίας είναι το ΑΕΠ, όπως και την οικονομική ανάπτυξη στο σύνολό της. Ωστόσο, οι συγκεκριμένες οικονομίες είναι μικρότερες από τη ρωσική και επομένως θα πρέπει αυτός ο παράγοντας να ληφθεί υπόψη.

Επίσης, στη βάση της σχέσης μεταξύ επενδύσεων και ΑΕΠ που αναφέρεται από τον Zakharov (2017, σελ. 8), ο συγγραφέας εξέτασε τη σχέση μεταξύ της διαφθοράς και των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου σε ένα περιβάλλον μιας διεφθαρμένης χώρας και συγκεκριμένα της Ρωσίας. Χρησιμοποιώντας δύο μέτρα διαφθοράς, καταγεγραμμένες περιπτώσεις δωροδοκίας και περιστατικά έμπειρης διαφθοράς από τον πληθυσμό, βρέθηκε μια σταθερά αρνητική σχέση μεταξύ επενδύσεων και διαφθοράς. Το αρνητικό αποτέλεσμα είναι μεγαλύτερο για εταιρείες με ξένο κεφάλαιο. Ωστόσο, η κατάτμηση των επενδύσεων ανά τύπο

ιδιοκτησίας δείχνει ότι επηρεάζεται μόνο η ιδιωτική επένδυση, αλλά όχι η επένδυση που πραγματοποιείται από κρατικές εταιρείες.

Παράλληλα, η μελέτη των Lučić et al. (2016, σελ. 360) εξέτασε την αλληλεπίδραση μεταξύ της διαφθοράς (όπως μετράται από τον Δείκτη Αντίληψης Διαφθοράς-CPI) και της οικονομικής ανάπτυξης (όπως μετράται από την κίνηση του ΑΕΠ ετησίως), για το χρονικό διάστημα 1995-2011, υπό το πρίσμα τριών χρονικών περιόδων: χρονική περίοδο των πρώτων πέντε ετών (βραχυπρόθεσμες επιπτώσεις), χρονική περίοδο των επόμενων πέντε ετών (μεσοπρόθεσμες επιπτώσεις), χρονική περίοδο των τελευταίων πέντε ετών (μακροπρόθεσμες επιπτώσεις). Με βάση τα αποτελέσματα της έρευνας, οι συγγραφείς κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η ισχυρότερη αιτιότητα μεταξύ αυτών των δύο παραγόντων είναι στο μεσοπρόθεσμο πλαίσιο. Επιπλέον, χρησιμοποιώντας δεδομένα πίνακα από τον δείκτη διαφθοράς του Διεθνούς Οδηγού Κινδύνων Χωρών, δείκτες ποιότητας θεσμικής και πολιτικής σταθερότητας και διάφορες κρατικές μεταβλητές για τις ανεπτυγμένες και τις αναπτυσσόμενες χώρες, οι Ahmad et al. (2012) διερεύνησαν τη σχέση μεταξύ της διαφθοράς και της οικονομικής ανάπτυξης και βρήκε ότι η μείωση της διαφθοράς αυξάνει τον ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης αλλά με ανεστραμμένο σχήμα U.

Στη βάση των ανωτέρω, επομένως, ενδεχομένως να υπάρχει σχέση μεταξύ διαφθοράς-ΑΕΠ, αλλά μόνο σε μεσοπρόθεσμο επίπεδο και όχι σε μακροπρόθεσμο, όπως εξετάστηκε σε αυτήν την εργασία. Επίσης, μπορεί να υπάρχει σχέση αλλά όχι γραμμική και επομένως απαιτούνται άλλα μοντέλα ανάλυσης. Εκτός από αυτό, τα στοιχεία της παρούσας έρευνας κατέδειξαν πως από το 2005 έως το 2019, υπήρξαν σημαντικές αυξομειώσεις σε επίπεδο εισερχόμενων και εξερχόμενων ΑΞΕ, κάτι που ίσως να επηρέασε το αποτέλεσμα στη σχέση μεταξύ ΑΕΠ-ΑΞΕ, ενσωματώνοντας και την πτυχή της διαφθοράς. Επιπρόσθετα, έρευνα του ΟΟΣΑ καταδεικνύει πως η επίδραση της διαφθοράς στο ΑΕΠ και σε άλλες παραμέτρους της οικονομίας όπως οι επενδύσεις (συμπεριλαμβανομένων των ΑΞΕ), ο ανταγωνισμός, η επιχειρηματικότητα, είναι πολύ δύσκολο να εκτιμηθεί (OECD, χ.χ.).

Αναφορικά με τον πληθωρισμό, ο Izatov (2015, σελ. 1) εξέτασε τον αντίκτυπο των μεταβολών του πληθωρισμού, της αστάθειας της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας και των διακυμάνσεων των τιμών του πετρελαίου στο επίπεδο της

πραγματικής οικονομικής δραστηριότητας της Ρωσίας κατά την περίοδο 1995-2015. Σε αντίθεση με τις άλλες μεταβλητές, ο πληθωρισμός δε βρέθηκε να επηρεάζει το ΑΕΠ κατά την υπό εξέταση περίοδο. Αντίθετα, οι επίδραση όλων των άλλων παραγόντων ήταν θετική, ενώ βραχυπρόθεσμα, μόνο η πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία είχε επιπτώσεις στην οικονομία της Ρωσίας. Επίσης, σύμφωνα με τους Andrés και Hernando (1997, σελ. 364), οι λόγοι για τους οποίους περιλαμβάνεται ο ρυθμός πληθωρισμού μεταξύ των προσδιοριστικών παραγόντων της οικονομικής ανάπτυξης δεν είναι εντελώς ασαφείς. Οι συγγραφείς προσθέτουν επίσης πως ακόμη και τα χαμηλά ή μέτρια ποσοστά πληθωρισμού έχουν αρνητικό αντίκτυπο στην ανάπτυξη αλλά σε προσωρινό επίπεδο, ενώ σε μακροχρόνιο επίπεδο επηρεάζουν το επίπεδο του κατά κεφαλήν εισοδήματος, το επίπεδο των επενδύσεων αλλά και την αποτελεσματικότητα με την οποία χρησιμοποιούνται παραγωγικοί παράγοντες.

Αναφορικά με την ανεργία, στη βάση του νόμου του Okun και της καμπύλης Phillips, οι Folawewo και Adebaje (2017, σελ. 197) βρήκαν πως η ανάπτυξη του ΑΕΠ έχει μία πολύ μικρή επίδραση στην ανεργία. Παρομοίως, ο Abugamea (2018) βρήκε πως το ΑΕΠ επηρεάζει την ανεργία. Στο ίδιο πλαίσιο, οι Mandel και Liebans (2019, σελ. 17) βρήκαν πως μία μείωση του ΑΕΠ μπορεί να αυξήσει το επίπεδο απασχόλησης. Ουσιαστικά, η σχέση μεταξύ ανεργίας και ΑΕΠ βασίζεται στον νόμο του Okun. Ωστόσο, υπάρχουν και έρευνες, όπως αναφέρονται στους Farsio και Quade (2003, σελ. 2) βάσει των οποίων: α) ο χρόνος εργασίας, καθώς και η εκμετάλλευση του χώρου των εγκαταστάσεων, θεωρούνται ως άλλοι καθοριστικοί παράγοντες της παραγωγής, καθιστώντας το νόμο του Okun μόνο ένα μερικό μέτρο της σχέσης μεταξύ ανεργίας και ΑΕΠ, β) η μακροχρόνια σχέση μεταξύ ανεργίας και χρησιμοποίησης της ικανότητας των εργαζομένων δεν είναι σταθερή. Παράγοντες όπως η αύξηση της χρήσης των πόρων εργασίας αποδυναμώνουν τις εκτιμήσεις του νόμου του Okun. Αυτές οι αλλαγές με την πάροδο του χρόνου παράγουν αποτελέσματα που αντιτίθενται στη βάση που συνεπάγεται ο νόμος. Επομένως, η σχέση μεταξύ ανεργίας και παραγωγής είναι ασταθής. Δεδομένου ότι η συσχέτιση αλλάζει με την πάροδο του χρόνου, οι βραχυπρόθεσμες εκτιμήσεις που χρησιμοποιούν το νόμο του Okun είναι αναξιόπιστες, δ) υποτίθεται ότι η απλή γραμμική σχέση μεταξύ της ποσοστιαίας αλλαγής στην παραγωγή και της απόλυτης αλλαγής στο ποσοστό ανεργίας λαμβάνει υπόψη την παραγωγικότητα,

τη συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό και τη λειτουργία παραγωγής, αλλά αυτοί οι παράγοντες δεν λαμβάνονται πλήρως υπόψη στο νόμο του Okun. Επομένως, ο νόμος του Okun είναι μια βασική μακροοικονομική πεποίθηση που δεν αποδεικνύεται πάντοτε εμπειρικά.

Τέλος, αναφορικά με τις ΑΞΕ, οι Mahembe και Odhiambo (2016, σελ. 316) εξέτασαν την αιτιώδη σχέση μεταξύ των εισερχόμενων άμεσων ξένων επενδύσεων και της οικονομικής ανάπτυξης στις χώρες της Νότιας Αφρικής Κοινότητας Ανάπτυξης (SADC) κατά την περίοδο 1980-2012. Τα αποτελέσματα αυτής της μελέτης υποστηρίζουν την υπόθεση ότι το ΑΕΠ καθοδηγεί τις ΑΞΕ αλλά όχι το αντίστροφο. Πιο συγκεκριμένα, βρέθηκε ότι υπάρχει μία μονόδρομη σχέση από το ΑΕΠ προς τις ΑΞΕ αλλά όχι από τις ΑΞΕ προς το ΑΕΠ. Ωστόσο, άλλες μεταβλητές που θα πρέπει να εξεταστούν σε αυτή τη σχέση προκειμένου να διερευνηθεί πώς οι ΑΞΕ μπορούν ενδεχομένως να επηρεάσουν το ΑΕΠ είναι οι εγχώριες αποταμιεύσεις, οι εξαγωγές ή η χρηματοοικονομική ανάπτυξη. Εξετάζοντας την περίπτωση χωρών της Καραϊβικής, οι Onafowora και Owoye (2019, σελ. 769) βρήκαν πως σε ορισμένες χώρες υπάρχει αμφίδρομη σχέση μεταξύ ΑΞΕ και ΑΕΠ, σε άλλες μονόδρομη σχέση από το ΑΕΠ στις ΑΞΕ και σε άλλες μονόδρομη σχέση από τις ΑΞΕ στο ΑΕΠ. Παρομοίως, εξετάζοντας τις περιπτώσεις των χωρών SAARC (Μπαγκλαντές, Ινδία, Μαλδίβες, Νεπάλ, Πακιστάν και Σρι Λάνκα), οι Srinivasan et al. (2011, σελ. 232) βρήκαν πως στην περίπτωση της Ινδίας υπάρχει μία μονόδρομη σχέση από το ΑΕΠ προς τις ΑΞΕ. Οι Saleem et al. (2020, σελ. 279) επίσης βρήκαν στη δική τους έρευνα πως οι ΑΞΕ εξαρτώνται μεταξύ άλλων παραγόντων από το ΑΕΠ και όχι το αντίστροφο. Εξετάζοντας τις χώρες BRICS, οι Gurta και Singh (2016, σελ. 179) βρήκαν ότι στη Ρωσία δεν υπάρχει καμία σχέση μεταξύ του ΑΕΠ και των ΑΞΕ. Τα ευρήματα αυτά υποδηλώνουν πως δεν υπάρχει εμπειρικά μία σταθερή σχέση από τις ΑΞΕ στο ΑΕΠ, που να αιτιολογεί επομένως πως οι ΑΞΕ μπορούν να θεωρηθούν προσδιοριστικός παράγοντας του ΑΕΠ.

Συνολικά, από τα παραπάνω μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα πως ενδεχομένως το γεγονός ότι δε βρέθηκαν η διαφθορά, ο πληθωρισμός, η ανεργία, καθώς και οι εισερχόμενες και εξερχόμενες ΑΞΕ να αποτελούν προσδιοριστικούς παράγοντες του ΑΕΠ να οφείλεται σε διάφορους παράγοντες που σχετίζονται με: α) ενδεχόμενες βραχυπρόθεσμες ή μεσοπρόθεσμες επιδράσεις που δεν εξετάστηκαν σε αυτήν την εργασία, β) τη μεθοδολογία της παλινδρόμησης που

χρησιμοποιήθηκε, γ) τη διαθεσιμότητα των στοιχείων για την υπό εξέταση περίοδο, δ) την επίδραση άλλων μεταβλητών στο ΑΕΠ που δεν εξετάστηκαν σε αυτήν την εργασία, όπως τιμές πετρελαίου και φυσικού αερίου, αγαθά που διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην οικονομία της Ρωσίας.

Μία ακόμη εξήγηση για το γεγονός ότι στην παρούσα εργασία δε βρέθηκαν η διαφθορά, ο πληθωρισμός, η ανεργία, καθώς και οι εισερχόμενες και εξερχόμενες ΑΞΕ να αποτελούν προσδιοριστικούς παράγοντες του ΑΕΠ μπορεί να βρεθεί στη νεοκλασική οικονομική θεωρία. Όπως επισημαίνουν οι Andrei et al. (2009, σελ. 317-318), υπό τη νεοκλασική άποψη, οι βασικοί παράγοντες που επηρεάζουν την οικονομική ανάπτυξη είναι η αποταμίευση, η αύξηση του πληθυσμού και η τεχνολογική διαδικασία:

α) Το μοντέλο Solow δείχνει ότι το ποσοστό αποταμίευσης είναι ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες του σταθερού κεφαλαίου για μια οικονομία. Το απόθεμα κεφαλαίου περιγράφει ένα σημείο στο οποίο το ποσό των επενδύσεων ισούται με το ποσό της απόσβεσης. Σε αυτό το επίπεδο το απόθεμα και η παραγωγή κεφαλαίου είναι σταθερά με την πάροδο του χρόνου. Αυτό το σημείο είναι σημαντικό επειδή μπορεί να θεωρηθεί μακροπρόθεσμη ισορροπία για την οικονομία. Η παραγωγή αυξάνεται επειδή προστίθεται περισσότερο κεφάλαιο από ότι χάθηκε λόγω απόσβεσης. Έτσι, ακόμη και αν το ΑΕΠ αρχικά μειωθεί ως αποτέλεσμα της μείωσης του κεφαλαίου, η οικονομία θα βιώσει υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης σε μελλοντικό χρόνο.

β) Ένας άλλος υποκείμενος παράγοντας του πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ είναι η αύξηση του πληθυσμού. Υπάρχει μια αρνητική συσχέτιση μεταξύ του ρυθμού αύξησης του πληθυσμού και του επιπέδου του εισοδήματος, αλλά αυτός ο συσχετισμός δεν συνεπάγεται αιτιώδη συνάφεια. Η αύξηση του πληθυσμού μπορεί να αιτιολογήσει την αύξηση του κεφαλαίου και της συνολικής παραγωγής σε μία σταθερή κατάσταση, παρ' όλο που το κεφάλαιο ανά εργαζόμενο και η παραγωγή ανά εργαζόμενο είναι σταθερά. Υπό έναν μεγάλο ρυθμό αύξησης του πληθυσμού, η παραγωγή ανά εργαζόμενο θα μειωθεί και το επίπεδο κεφαλαίου ανά εργαζόμενο σε σταθερή κατάσταση θα μειωθεί. Έχει παρατηρηθεί ότι, στις περισσότερες περιπτώσεις, η χαμηλή αύξηση του πληθυσμού σχετίζεται με υψηλά επίπεδα εισοδήματος. Αλλά μπορεί να υπάρχουν άλλοι παράγοντες που συνδέουν

τη χαμηλή αύξηση του πληθυσμού με τα υψηλά επίπεδα εισοδήματος, όπως το ποσοστό των γυναικών που απασχολούνται, το επίπεδο εκπαίδευσης, η υπογεννητικότητα.

γ) Ο τελευταίος παράγοντας που επηρεάζει την αύξηση του ΑΕΠ από νεοκλασική άποψη είναι η τεχνολογική πρόοδος. Στην πραγματικότητα, αυτός ο παράγοντας θεωρείται ουσιώδης για την εξήγηση του συνεχώς αυξανόμενου βιοτικού επιπέδου. Η τεχνολογική πρόοδος εισάγεται στο μοντέλο ως παράγοντας που προκαλεί την αύξηση της αποδοτικότητας της εργασίας κατά ένα σταθερό ποσοστό. Η αύξηση της αποταμίευσης θα προκαλέσει αύξηση της οικονομικής ανάπτυξης έως την επιτυγχάνεται σταθερή κατάσταση. Αφού επιτευχθεί αυτό το σημείο, ο ρυθμός ανάπτυξης εξαρτάται μόνο από τον ρυθμό τεχνολογικής προόδου.

Αναφορικά με τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η ρωσική οικονομία, θα πρέπει να τονιστεί πως στο εγχώριο οικονομικό μέτωπο, οι κυρώσεις και οι αντι-κυρώσεις έχουν ενισχύσει τον προστατευτισμό και τον οικονομικό εθνικισμό. Για παράδειγμα, η απαγόρευση των εισαγωγών τροφίμων από την ΕΕ, τις ΗΠΑ και άλλες χώρες που εισήχθη τον Αύγουστο του 2014 ήταν, στην πραγματικότητα, η εφαρμογή πολύ παλαιότερων προτάσεων ενός γεωργικού λόμπι για ισχυρότερη προστασία έναντι των εισαγωγών, δικαιολογημένο λόγω της επισιτιστικής ασφάλειας της χώρας. Το ίδιο μπορεί να ειπωθεί για πολλά κυβερνητικά προγράμματα υποκατάστασης εισαγωγών που ξεκίνησαν από το 2015. Έχουν οδηγήσει σε πρόσθετες φορολογικές και οιοσύνει δημοσιονομικές επιβαρύνσεις, στρεβλώσεις του εμπορίου, κρατική δέσμευση από σημαντικές ομάδες ειδικών συμφερόντων και πολιτική διαφθορά - και συχνά αντιφάσκουν με τις δεσμεύσεις της Ρωσίας τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου. Μεταξύ διαφόρων περιοριστικών μέτρων, η Ρωσία έχει επεκτείνει τους περιορισμούς στην ιδιοκτησία μη κατοίκων σε ορισμένους τομείς - για παράδειγμα, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και οι βιομηχανίες που μπορεί να είναι σημαντικές για την εθνική άμυνα και ασφάλεια - και την πρόσβαση ξένων επιχειρήσεων στις δημόσιες συμβάσεις - για παράδειγμα ιατρικού εξοπλισμού. Το 2019, η Ομοσπονδιακή Συνέλευση εξέδωσε νόμο που αποσκοπεί στη δημιουργία ενός ξεχωριστού «ρωσικού διαδικτύου» (Runet). Η ατμόσφαιρα αντιπαράθεσης με τη Δύση αυξάνει επιπλέον τον ήδη ισχυρό ρόλο των στρατιωτικών και των υπηρεσιών ασφαλείας και περιορίζει τις

αστικές και οικονομικές ελευθερίες. Όλες αυτές οι τάσεις προστατευτισμού συμβάλλουν στην επιδείνωση του ήδη φτωχού επιχειρηματικού και επενδυτικού κλίματος στη Ρωσία (Dabrowski, 2019, σελ. 347).

Στη βάση των ανωτέρω, η μακροοικονομική διαχείριση κατά τη διάρκεια της κρίσης και εξής μπορεί να θεωρηθεί αρκετά καλή και συνετή από τεχνοκρατική άποψη, καθώς προσπάθησε να ελαχιστοποιήσει τον αρνητικό αντίκτυπο της κρίσης στα δημόσια οικονομικά και την πραγματική οικονομία και να μειώσει τις πληθωριστικές προσδοκίες. Ωστόσο, η ίδια η κρίση απέδειξε ότι η μακροοικονομική σταθερότητα στη Ρωσία παραμένει εύθραυστη και ευάλωτη σε διάφορα οικονομικά και πολιτικά σοκ, παρά τις αρκετά σταθερές δημοσιονομικές αρχές και τα μεγάλα διεθνή αποθέματα. Η εμπιστοσύνη στο ρούβλι και το εγχώριο χρηματοοικονομικό σύστημα είναι περιορισμένη, κάτι το οποίο, σε συνδυασμό με άλλους θεσμικούς παράγοντες, δεν βοηθά στη βελτίωση του επιχειρηματικού και επενδυτικού κλίματος (Dabrowski, 2019, σελ. 351). Ως εκ τούτου, ένα τελευταίο σημείο που θα πρέπει να αναφερθεί όσον αφορά στην πορεία της ρωσικής οικονομίας, ιδίως τα τελευταία έτη, αφορά στο ότι θα πρέπει να ιδωθεί υπό το πρίσμα ευρύτερων γεωπολιτικών εξελίξεων και μετασχηματισμών ισχύος μεταξύ των κρατών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Αναλύοντας τον μετασχηματισμό της Ρωσίας στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 2000, ο Hanson (2004, σελ. 426) υποστηρίζει ότι δεν θα πρέπει κανείς να αναμένει μια στενή και άμεση σχέση μεταξύ των μεταρρυθμίσεων της αγοράς και της οικονομικής μεγέθυνσης. Επιπλέον, ακόμη και μεσοπρόθεσμα, η ενδεδειγμένη μεταρρύθμιση της αγοράς δεν φαίνεται να είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τη βελτίωση της οικονομικής απόδοσης ενός έθνους. Στη Ρωσία, ιδίως, οι οικονομικές πολιτικές είναι φιλελεύθερες, αλλά μόνο μέχρι ενός συγκεκριμένου σημείου, δεδομένης της παρέμβασης του κράτους στην οικονομία, κάτι που μάλλον αποθαρρύνει τους ιδιώτες επενδυτές. Στη βάση αυτή, επομένως, αυτό που προτείνεται για τη Ρωσία είναι η μεγαλύτερη απελευθέρωση της οικονομίας της Ρωσίας και μείωση του κρατικού παρεμβατισμού.

Οι Glaz'ev και Fetison (2014, σελ. 64) δίνουν έμφαση στη δημιουργία τεχνολογικά προηγμένων βιομηχανιών μεταποίησης με υψηλό δυναμικό εξαγωγών ως κρίσιμη προϋπόθεση για την επιτυχή οικονομική ανάπτυξη στη Ρωσία. Αυτές οι βιομηχανίες πρέπει να αποτελούνται από υψηλής τεχνολογίας και καινοτόμες εταιρείες που λαμβάνουν το μεγαλύτερο μέρος των εσόδων τους από πωλήσεις προϊόντων υψηλής τεχνολογίας. Στο πλαίσιο αυτό, οι κυβερνητικές πολιτικές δεν θα πρέπει να εμποδίσουν τη διαδικασία αυτού του τεχνολογικού μετασχηματισμού. Επομένως, οι συγγραφείς αναφέρονται στην αναγκαιότητα απόρριψης βασικών δογμάτων του φονταμενταλισμού της αγοράς που κυριαρχούν στη Ρωσία. Τα αξιώματα στα οποία βασίζεται ο φονταμενταλισμός της αγοράς εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται ως λόγοι για την απομάκρυνση του κράτους από λύσεις στο πρόβλημα της οικονομικής ανάπτυξης, παρόλο που αυτά τα αξιώματα και τα συμπεράσματα από αυτά έχουν αποδειχθεί εδώ και πολύ καιρό στη θεωρία και στην πράξη ότι είναι ανεπαρκή για την πραγματική οικονομία, καθώς οδηγούν στα εξής σφάλματα: συστηματικά λάθη στην οικονομική πρόβλεψη, εσφαλμένη διαμόρφωση των στόχων της μεταρρύθμισης, αποτυχία επίτευξης δηλωμένων στόχων, εκκίνηση της οικονομικής δομής, υποβάθμιση του τεχνικού επιπέδου της οικονομίας, απώλεια της οικονομικής ακεραιότητας και αποσύνθεση της οικονομίας, τμήματα της οποίας απορροφώνται από καλύτερα οργανωμένες ξένες δομές (Glaz'ev & Fetison, 2014, σελ. 64). Εκτός των παραπάνω, η ενίσχυση του εξαγωγικού προσανατολισμού της Ρωσίας μέσα από την αξιοποίηση της

καινοτομίας και της τεχνολογίας μπορεί να αποσυνδέσει την πολύ μεγάλη εξάρτηση που παρατηρείται στη Ρωσία από το πετρέλαιο και τους φυσικούς πόρους. Σε παρόμοιο πλαίσιο, ο Dabrowski (2019, σελ. 352) υποστηρίζει ότι λόγω των αυξανόμενων περιορισμών προσφοράς εργασίας στη Ρωσία (στη βάση δημογραφικών μεταβολών), η ανάπτυξη καινοτόμων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, ο τομέας των κατασκευών και ο τομέας των υπηρεσιών υψηλής προστιθέμενης αξίας είναι η ρεαλιστική μακροπρόθεσμη στρατηγική που θα επέτρεπε στη ρωσική οικονομία να διαφοροποιηθεί από τον προσανατολισμό μόνο σε φυσικούς πόρους (Dabrowski, 2019, σελ. 352).

Στη βάση των όσων αναφέρουν οι Glaz'ev και Fetison (2014, σελ. 64), έμφαση θα πρέπει να δοθεί σε συγκεκριμένους τομείς της οικονομίας που μπορούν να δώσουν ώθηση στις εξαγωγές. Η Ρωσία επενδύει σε μεγάλο βαθμό κρατικούς πόρους στη βιομηχανία παραγωγής πολεμικών προϊόντων. Μετά την κρίση στην Κριμαία και τους περιορισμούς στις εξαγωγές της, η Ρωσία στράφηκε στην αναδιάρθρωση της βιομηχανοποίησης της οικονομίας της. Εξετάζοντας τον αντίκτυπο αυτής της πολιτικής στην ανταγωνιστικότητα της Ρωσίας, οι (σελ. Balashov και Martianova (2016, σελ. 988) καταλήγουν στο συμπέρασμα πως η πολιτική επανα-βιομηχάνισης θα εμποδίσει την οικονομική ανάπτυξη της χώρας και θα συνεχίσει την υποστήριξη ανεπαρκών βιομηχανιών και τομέων, όπως το στρατιωτικο-βιομηχανικό σύμπλεγμα. Με βάση τα όσα αναφέρουν οι συγγραφείς, επομένως, μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα πως η Ρωσία θα πρέπει να προβεί σε μία αξιολόγηση των βιομηχανιών εκείνων που μπορούν να οδηγήσουν σε μία αύξηση της ανταγωνιστικότητάς της και να καθοδηγήσουν την εγχώρια και μη ζήτηση.

Μία ενδιαφέρουσα πρόταση για την επίτευξη οικονομικής ανάπτυξης στη Ρωσία παρέχεται από τον Dzarasov (2010, σελ. 17). Πιο συγκεκριμένα, ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι τα νεοκλασικά οικονομικά υποδείγματα δεν ήταν επιτυχή για τη Ρωσία στη βάση των ιστορικών, πολιτιστικών και κοινωνικοοικονομικών συνθηκών που ακόμα εμποδίζουν την αποτελεσματική εφαρμογή αυτών των θεωριών. Αντίθετα, μπορεί να ευδοκιμήσει ένα μετα-Κεϋνσιανό μοντέλο. Ο μετα-Κεϋνσιανισμός αντιτίθεται στις γενικές προκαταλήψεις και ευνοεί μια αντικειμενική ανάλυση της πραγματικής κατάστασης. Σύμφωνα με αυτό, ο μετα-Κεϋνσιανισμός επεξεργάστηκε μια ειδική οικονομική-φιλοσοφική προσέγγιση: τη μεθοδολογία του

κριτικού ρεαλισμού, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση τόσο στον φονταμενταλισμό της αγοράς όσο και στον γραφειοκρατικό συγκεντρωτισμό της προγραμματισμένης οικονομίας. Καθώς η Ρωσία αποτελεί μία χώρα που από τη μία έχει αποκηρύξει τον ολοκληρωτικό σοσιαλισμό αλλά από την άλλη δεν αποδέχεται πλήρως τον καπιταλισμό, το μοντέλο αυτό μπορεί να προσφέρει μία μέση, εναλλακτική λύση. Το μοντέλο αυτό λαμβάνει υπόψη του τόσο την αναγκαιότητα οικονομικής ανάπτυξης μέσω της πάταξης της γραφειοκρατίας και της αναδιάρθρωσης της αγοράς, αλλά παράλληλα καλεί για σχεδιασμένη κατανομή του πλούτου ώστε να μειωθούν οι ανισότητες εντός της χώρας, ενώ ταυτόχρονα θέτει ως σημαντική προτεραιότητα τη διασφάλιση ενός υψηλού επιπέδου απασχόλησης.

Ένα περισσότερο ολοκληρωμένο μοντέλο ανάπτυξης για τη Ρωσία προτείνεται από τον Mau (2017, σελ. 79), το οποίο ενέχει στοιχεία διαρθρωτικού μετασχηματισμού (συμπεριλαμβανομένων ζητημάτων αντικατάστασης των εισαγωγών), οικονομικής δυναμικής, φορολογικών και νομισματικών ανησυχιών και κοινωνικών θεμάτων. Η οικονομική πολιτική της Ρωσίας αντιμετωπίζει δύο βασικά ζητήματα: τόνωση της οικονομικής ανάπτυξης και αντιστάθμιση οικονομικών απωλειών. Οι στόχοι είναι αλληλένδετοι, καθώς ο πρώτος οδηγεί σε ανάπτυξη της ευημερίας και ο δεύτερος αποτελεί το ζητούμενο για την οικονομική ανάπτυξη. Η επίλυση των προβλημάτων αυτών είναι περίπλοκη, επειδή η χώρα αντιμετωπίζει μια διαρθρωτική κρίση. Η πιο σημαντική πρόκληση για τη Ρωσία είναι να ξεκινήσει μια σταθερή και μακροχρόνια ανάπτυξη, που συνοδεύεται από διαρθρωτικό εκσυγχρονισμό και όχι μόνο επίτευξη καλών στατιστικών δεδομένων. Η απάντηση σε αυτήν την πρόκληση απαιτεί σοβαρές θεσμικές μεταρρυθμίσεις σε όλες τις πτυχές της ζωής και όχι μόνο στον οικονομικό τομέα. Η ώθηση θα πρέπει να προέρχεται τόσο από την πλευρά της ζήτησης όσο και από την πλευρά της προσφοράς. Για να ξεκινήσει ο μηχανισμός ανάπτυξης πρέπει να προσδιοριστούν οι πηγές ζήτησης, στη χώρα και εκτός των συνόρων. Οι αγορές από το κράτος, από εταιρείες με κρατική συμμετοχή, και οι κοινωνικές δαπάνες πρέπει να διαμορφωθούν με την ιδέα να επηρεάσουν τη ζήτηση για προϊόντα και υπηρεσίες υψηλής ποιότητας. Είναι επίσης απαραίτητο να αναδιρθρωθούν ποιοτικά οι συνθήκες από την πλευρά της προσφοράς, κυρίως υπό το πρίσμα της επιχειρηματικότητας.

Προκειμένου να ενισχυθεί η οικονομική ανάπτυξη, απαιτούνται εκτεταμένες θεσμικές και διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις που, με τη σειρά τους, εξαρτώνται από την πολιτική μεταρρύθμιση. Πιο συγκεκριμένα, η βελτίωση του επιχειρηματικού και επενδυτικού κλίματος απαιτεί εκτεταμένες θεσμικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις. Για παράδειγμα, η ενίσχυση των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και η εκτέλεση των συμβάσεων θα είναι αδύνατη χωρίς πραγματική ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας. Η καταπολέμηση της διαφθοράς και του εκβιασμού των επιχειρήσεων θα είναι αδύνατη χωρίς τη δημοκρατική εποπτεία της δημόσιας διοίκησης, της επιβολής του νόμου και των υπηρεσιών δημόσιας ασφάλειας και χωρίς την ελευθερία των μέσων ενημέρωσης. Το IMF (2017) και ο Dabrowski (2019, σελ. 351-352) προτείνουν πέντε τομείς στους οποίους μπορούν να εφαρμοστούν τέτοιες μεταρρυθμίσεις:

α) Βελτίωση του επενδυτικού κλίματος, συμπεριλαμβανομένης της ενίσχυσης των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και της εκτέλεσης συμβάσεων, μείωση των επαχθών προτύπων λειτουργίας και αδειοδότησης επιχειρήσεων, που αποθαρρύνουν τους ξένους επενδυτές. Οι μεταρρυθμίσεις στη Ρωσία πρέπει να ξεκινήσουν με την ενίσχυση των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και την επιβολή συμβάσεων για να καθησυχάσουν τους επενδυτές. Η Ρωσία πρέπει επίσης να μειώσει τα επαχθή πρότυπα λειτουργίας και αδειοδότησης των επιχειρήσεων, καθώς και βαριές ρυθμίσεις, οι οποίες συχνά αποθαρρύνουν τη διεθνή συμμετοχή στην εγχώρια οικονομία. Στο πλαίσιο αυτό, η Ρωσία χρειάζεται ένα νέο πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων που θα βασίζεται σε διαφανείς διαδικασίες. Πρέπει να είναι ανοιχτό τόσο στους εγχώριους όσο και στους ξένους επενδυτές με ίσους όρους. Αυτό θα επέτρεπε μείωση του κρατικού παρεμβατισμού στην οικονομία, την πιο αποτελεσματική χρήση των διαθέσιμων πόρων και την υψηλότερη παραγωγικότητά τους, την αύξηση του εγχώριου ανταγωνισμού, τη μείωση της συμμετοχής των κρατικών επιχειρήσεων στην εκτέλεση μη οικονομικών λειτουργιών (όπως μη διαφανείς χρηματοδότηση διαφόρων πολιτικών δραστηριοτήτων) και τη μείωση της πολιτικής διαφθοράς, ενισχύοντας συνολικά τις ΑΞΕ. Παράλληλα με την ιδιωτικοποίηση, ορισμένοι τομείς θα πρέπει να απελευθερωθούν, ενώ ταυτόχρονα χρίζουν εσωτερικής αναδιάρθρωσης. Για παράδειγμα, η παραγωγή φυσικού αερίου θα μπορούσε να αποσυνδεθεί από τη

μετάδοση δικτύου και τη λιανική διανομή, παρόμοια με εκείνη που έγινε στον ρωσικό τομέα ηλεκτρικής ενέργειας το 2006-2008.

β) Επένδυση σε υποδομές για βελτίωση της συνδεσιμότητας, μείωση του κόστους μεταφοράς και εξασφάλιση καλύτερης πρόσβασης στις εγχώριες και ξένες αγορές. Ως η μεγαλύτερη χώρα του κόσμου, το δίκτυο μεταφορών της Ρωσίας - δρόμοι, σιδηρόδρομοι και λιμάνια - είναι τεράστιο αλλά δεν είναι υψηλής ποιότητας, ενώ δεν κατανέμεται παρά άνισα ανάμεσα στις περιοχές της χώρας. Η επένδυση σε αυτόν τον τύπο υποδομής θα αύξανε τη συνδεσιμότητα, θα βελτίωνε τα κέρδη των επιχειρήσεων μέσω του μειωμένου κόστους μεταφοράς, της ευκολότερης πρόσβασης στις εγχώριες και ξένες αγορές και της ενισχυμένης κινητικότητας της εργασίας, επιτρέποντας στους ανθρώπους να μετεγκατασταθούν για καλύτερες θέσεις εργασίας.

γ) Δημιουργία μιας πιο αποτελεσματικής αγοράς αγαθών απλοποιώντας τις τελωνειακές διαδικασίες. Η μείωση των επαχθών διαδικασιών που σχετίζονται με το εμπόριο, όπως οι περίπλοκες διαδικασίες εκτελωνισμού στις εισαγωγές και εξαγωγές, θα αύξανε την έκθεση στον διεθνή ανταγωνισμό, αυξάνοντας έτσι την αποτελεσματικότητα των εγχώριων επιχειρήσεων. Η βαθύτερη ενσωμάτωση της Ρωσίας στην παγκόσμια οικονομία πρέπει να υπερβαίνει την ενίσχυση των εμπορικών σχέσεων υπό τη στενή τους έννοια. Απαιτεί εκτεταμένες οικονομικές και τεχνολογικές εταιρικές σχέσεις και συνεργασία με προηγμένες οικονομίες, συμπεριλαμβανομένης της ΕΕ και των ΗΠΑ. Επιπλέον, η μελλοντική οικονομική ανάπτυξη της Ρωσίας θα εξαρτηθεί σε μεγάλο βαθμό από την παγκόσμια οικονομική ανάπτυξη και τη σταθερότητα των διεθνών αγορών εμπορευμάτων και χρηματοπιστωτικών προϊόντων. Αυτό συνεπάγεται ότι η Ρωσία θα πρέπει να διαδραματίσει ενεργό ρόλο στην υπεράσπιση της παγκόσμιας φιλελεύθερης οικονομικής τάξης και στην ενδυνάμωσή της μέσω σχετικών μεταρρυθμίσεων.

δ) Ενίσχυση των εμπορικών σχέσεων πέρα από τους άμεσους γείτονες της Ρωσίας. Οι εμπορικές συμφωνίες που προτιμώνται από τη Ρωσία με γειτονικές χώρες πρέπει να επεκταθούν. Αυτό θα οδηγήσει σε εμβάθυνση του εμπορίου, στη διείσδυση σε νέες ξένες αγορές και θα ενσωματώσει τη χώρα στο παγκόσμιο εμπόριο. Εάν οι ρωσικές τιμές γίνουν πιο ανταγωνιστικές, οι εξαγωγικές ρωσικές εταιρείες θα μπορούσαν να επωφεληθούν περισσότερο. Η στενότερη οικονομική

και πολιτική συνεργασία με την ΕΕ και τις ΗΠΑ και η επίλυση των συγκρούσεων στην περιοχή της θα επέτρεπε στη Ρωσία να μεταφέρει μέρος των πόρων του προϋπολογισμού της που επί του παρόντος στοχεύει σε στρατιωτικές δαπάνες και δαπάνες ασφαλείας, σε προγράμματα υποδομής, εκπαίδευσης, έρευνας και δημόσιας υγείας.

ε) Υποστήριξη της καινοτομίας με την κατανομή περισσότερων πόρων στην έρευνα και ανάπτυξη. Η Ρωσία πρέπει να διαθέσει περισσότερους πόρους για έρευνα και ανάπτυξη, εστιάζοντας στην επιστήμη και την τεχνολογία. Η ικανότητα των εταιρειών να βελτιώνουν την αποδοτικότητα και να επανοούν καινοτόμα προϊόντα και υπηρεσίες χρησιμοποιώντας νέες τεχνολογίες είναι το κλειδί για καλύτερη παραγωγικότητα. Ωστόσο, μια προϋπόθεση αυτού είναι ένα καλό θεσμικό και επιχειρηματικό περιβάλλον και μια αποτελεσματική αγορά αγαθών για τη διασφάλιση της επιστροφής στις πολιτικές καινοτομίας. Οι πολιτικές μεταρρυθμίσεις και οι καλύτερες εγγυήσεις των πολιτικών ελευθεριών μπορούν να βοηθήσουν στην αύξηση της οικονομικής ελευθερίας, της καινοτομίας και της επιχειρηματικής πρωτοβουλίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα εργασία στόχο είχε να εξετάσει την πορεία της ρωσικής οικονομίας από το 1990 και εξής και πιο συγκεκριμένα κατά πόσο από μία κεντρικά κατευθυνόμενη οικονομία μετασχηματίστηκε σε μία οικονομία της αγοράς. Από την ανάλυση που διεξήχθη διαπιστώθηκε πως η Ρωσία θα πρέπει να εφαρμόσει ακόμα αρκετές μεταρρυθμίσεις προκειμένου να αποτελέσει μία οικονομία της αγοράς, αφού η παρέμβαση του κράτους στην οικονομία είναι εμφανής.

Έμφαση δόθηκε στο κατά πόσο η διαφθορά, ο πληθωρισμός, η ανεργία και οι ΑΞΕ αποτελούν προσδιοριστικούς παράγοντες του ΑΕΠ, ως μέτρο της οικονομικής μεγέθυνσης. Τα αποτελέσματα δεν κατέδειξαν ότι οι ανωτέρω μεταβλητές αποτελούν προσδιοριστικούς παράγοντες του ΑΕΠ. Αυτό το αποτέλεσμα, όμως, μπορεί να οφείλεται σε μία πληθώρα παραγόντων, όπως: α) ελλιπή δεδομένα για όλες τις μεταβλητές κατά την υπό εξέταση περίοδο, β) ζητήματα μεθοδολογίας, γ) άλλους παράγοντες που είναι προσδιοριστικοί του ΑΕΠ και δεν εξετάστηκαν σε αυτήν την εργασία στη βάση των ιστορικών και κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών ιδιοτεροτήτων της Ρωσίας. Ως εκ τούτου, μία μελλοντική έρευνα θα πρέπει να λάβει υπόψη αυτούς τους περιορισμούς και να εξετάσει και άλλους παράγοντες που πιθανόν να επηρεάζουν την οικονομική μεγέθυνση της χώρας. Επίσης, μπορούν να εξεταστούν και μεταβλητές που σχετίζονται και με την οικονομική ανάπτυξη, αλλά και άλλα μεγέθη μέτρησης της οικονομικής μεγέθυνσης. Επιπλέον, προτείνεται και η διεξαγωγή μίας έρευνας που θα βασίζεται στην ανάλυση δεικτών μετάβασης πρώτης και δεύτερης γενιάς, ούτως ώστε να διαπιστωθούν σημεία αποκλίσεων και διαφοροποιήσεων με τους δείκτες που χρησιμοποιήθηκαν σε αυτήν την εργασία.

Εκτός των παραπάνω, διαπιστώθηκε πως η Ρωσία από το 1990 και εξής χαρακτηρίζεται από σημαντικές αδυναμίες σε επίπεδο διαμόρφωσης της οικονομικής της πολιτικής, στη βάση της διαφθοράς, του έντονου κρατικού παρεμβατισμού, της υιοθέτησης τεχνολογικών καινοτομιών, αλλά και των άμεσων ξένων επενδύσεων. Στη βάση αυτών, κατατέθηκαν συγκεκριμένες προτάσεις για την οικονομική αναδιάρθρωση και την οικονομική μεγέθυνση και ανάπτυξη της ρωσικής οικονομίας. Τα μέτρα που θα εφαρμοστούν από τη ρωσική οικονομία δεν θα πρέπει να βασίζονται μόνο στον μετασχηματισμό της λειτουργίας του κράτους

(π.χ. πάταξη της διαφθοράς) και οικονομικών τομέων (π.χ. υιοθέτηση τεχνολογικών καινοτομιών και απομάκρυνση από την εξάρτηση σε φυσικούς πόρους και τη στρατιωτική βιομηχανία). Αντίθετα, θα πρέπει να λάβουν υπόψη τους αφενός κοινωνικούς μετασχηματισμούς και δημογραφικές μεταβολές και αφετέρου τυχόν κατάλοιπα της σοβιετικής ιδεολογίας στο κράτος, στην κοινωνία και την οικονομία.

Ένα τελευταίο σημείο που θα πρέπει να τονιστεί είναι πως η πορεία της ρωσικής οικονομίας από το 1990 και εξής διήλθε αρκετούς μετασχηματισμούς. Η κατάρρευση της ΕΣΣΔ το 1989 και οι επιπτώσεις της, τόσο σε οικονομικό, όσο και σε κοινωνικο-ιδεολογικό και πολιτικό επίπεδο, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά την εξέταση της πορείας της ρωσικής οικονομίας. Αυτός ο ισχυρισμός απορρέει από το ότι οι νέες συνθήκες που διαμορφώθηκαν επηρέασαν όχι μόνο το εσωτερικό της χώρας, αλλά και το πώς άλλες δυτικές οικονομίες αντιμετώπιζαν, και συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν, τη Ρωσία. Εκτός από τον συγκεκριμένο παράγοντα, σημαντικό στοιχείο που θα πρέπει να ληφθεί υπόψη - ειδικότερα κατά τα τελευταία έτη - είναι οι γεωπολιτικές εξελίξεις και επιδιώξεις, οι συσχετισμοί δυνάμεων, καθώς και οι αλλαγές στους συσχετισμούς ισχύος. Το παράδειγμα των κυρώσεων στη Ρωσία λόγω της Κριμαίας είναι χαρακτηριστικό, καθώς συνέβαλε στη διαμόρφωση της εθνικής οικονομικής πολιτικής, στη βάση πιο ισχυρού προστατευτισμού και εθνικισμού. Η τάση αυτή επηρεάζει και τη σχέση του κράτους με τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, υπό το πρίσμα της διαφθοράς, η οποία με τη σειρά της επηρεάζει την πορεία των επενδύσεων. Κατά συνέπεια, η πορεία της ρωσικής οικονομίας θα πρέπει να ιδωθεί και υπό αυτό το πρίσμα. Αυτό μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο μίας μελλοντικής μελέτης, που θα εξετάζει διάφορους γεωπολιτικούς συσχετισμούς, σε συνδυασμό με εγχώριους κοινωνικούς, ιστορικούς, πολιτισμικούς και πολιτικούς παράγοντες, καθώς υπάρχει σημαντική αλληλεξάρτηση μεταξύ τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abugamea, G. (2018). Determinants of Unemployment: Empirical Evidence from Palestine. Ανακτήθηκε από: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/89424/6/MPRA_paper_89424.pdf
- Ahmad, E., Ullah M. A., & Arfeen M. I. (2012). Does corruption affect economic growth? *Latin American Journal Of Economics*, 49(2), 277-305.
- Akindinova, N., Kuzminov, Y., & Yasin, E. (2016). Russia's economy: Before the long transition. *Russian Journal of Economics*, 2, 219-245.
- Aleksashenko, S. (2016). Not Thanks to But Despite. *Russian Politics & Law*, 54(4), 351-364.
- Amin, M., Ahmed, A., & Zaman, K. (2013). The relationship between corruption and economic growth in Pakistan - looking beyond the incumbent. *Oeconomics of Knowledge*, 5(3), 16-45.
- Andrei, D. B., Vasile, D., & Adrian, E. (2009). The Correlation Between Unemployment And Real Gdp Growth.A Study Case On Romania. (1), 317-322.
- Andrés, J., & Hernando, I. (1997). Inflation and economic growth: some evidence for the OECD countries. Ανακτήθηκε από: <https://www.bis.org/publ/confp04p.pdf>
- Åslund, A. (2004). Russia's Economic Transformation under Putin. *Eurasian Geography and Economics*, 45(6), 397-420.
- Birman, I. (1996). Gloomy prospects for the Russian economy. *Europe-Asia Studies*, 48(5), 735-750.
- Bornstein, M. (1966). Ideology and the Soviet economy. *Europe- Asia Studies*, 18(1), 74-80.

- Clarke, V. (1990). The reintegration of the Soviet economy into the world economy: Problems and perspectives. *Global Society: Journal of Interdisciplinary International Relations*, 4(1), 9-38.
- Connolly, R. (2011). Financial Constraints on the Modernization of the Russian Economy. *Eurasian Geography and Economics*, 52(3), 428-459.
- Dabrowski, M. (2019). Factors determining Russia's long-term growth rate. *Russian Journal of Economics*, 5, 328-353.
- Dzarasov, S. S. (2010). The Post Keynesian alternative for the Russian economy. *Journal of Post Keynesian Economics*, 33(1), 17-40.
- Farsio, F., & Quade, S. (2003). An Empirical Analysis of the Relationship Between GDP and Unemployment. *Humanomics*, 19(3), 1-6.
- Folawewo, A. O., & Adeboje, O. M. (2017). Macroeconomic Determinants of Unemployment: Empirical Evidence from Economic Community of West African States. *African Development Review*, 29(2), 197-210.
- Gil'mundinov, V. M. (2011). Analysis of Structural Changes in the Russian Economy in Conditions of Intersectoral Competition. *Problems of Economic Transition*, 54(3), 44-53.
- Glaz'ev, S., & Fetisov, G. (2014). On a Strategy for Steady Development of the Russian Economy. *Problems of Economic Transition*, 56(12), 63-76.
- Goldman, M. I. (2004). Anders in Wonderland: Comments on Russia's Economic Transformation under Putin. *Eurasian Geography and Economics*, 45(6), 429-434.
- Gupta, P., & Singh, A. (2016). Causal nexus between foreign direct investment and economic growth: A study of BRICS nations using VECM and Granger causality test. *Journal of Advances in Management Research*, 13(2), 179-202.
- Hanson, P. (2004). Putin and Russia's Economic Transformation. *Eurasian Geography and Economics*, 45(6), 421-428.

- Haynes, M. (2017). Soviet history, Red Globalization and the political economy of global capitalism. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 25(1), 135-148.
- Hedlund, S. (2001). Will the Russian Economy Revive under Putin?. *Problems of Post-Communism*, 48(2), 54-62.
- Hösle, V. (1993). Can we learn from Soviet history?. *Religion, State and Society: the Keston Journal*, 21(3-4), 363-365.
- IMF (2017). Russia: Five reforms to increase productivity, diversify growth. Ανακτήθηκε από: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/07/05/na070717-russia-five-reforms-to-increaseproductivity-diversify-growth>
- Iudanov, A. (2007). Fast-Growing Firms and the Evolution of the Russian Economy. *Problems of Economic Transition*, 50(8), 7-28.
- Izatov, A. (2015). The Role of Oil Prices, Real Effective Exchange Rate and Inflation in Economic Activity of Russia: An Empirical Investigation. Ανακτήθηκε από: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/70735/3/MPRA_paper_70735.pdf
- Lorimer, D. (n.d.). The Collapse of 'Communism' in the USSR. Its Causes and Significance. Ανακτήθηκε από: <https://www.socialisthistory.ca/PDF/CollapseOfCommunism.pdf>
- Lučić, D., Radišić, M., & Dobromirov, D. (2016). Causality between corruption and the level of GDP. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 29(1), 360-379.
- Mahembe, E. E., & Odhiambo, N. M. (2016). Does foreign direct investment cause economic growth? A dynamic panel data analysis for SADC countries. *International Journal of Emerging Markets*, 11(3), 316-332.

- Mandel, C., & Liebens, P. (2019). The Relationship between GDP and Unemployment Rate in the U.S.. *International Journal of Business and Social Science*, 10(4), 17-24.
- Mau, V. (2017). Russia's economic policy in 2015–2016: the imperative of structural reform. *Post-Soviet Affairs*, 33(1), 63-83.
- Mau, V. (2016). Between crises and sanctions: economic policy of the Russian Federation. *Post-Soviet Affairs*, 32(4), 350-377.
- Mau, V. (2014). Challenges of Russian economic policy: modernisation or acceleration? (perestroika or uskorenie). *Post-Communist Economies*, 26(4), 437-458.
- Maurseth, P. B. (2003). Divergence and dispersion in the Russian economy. *Europe-Asia Studies*, 55(8), 1165-1185.
- Mogilat, A. (2016). FDI Inflows into the Real Sector of the Russian Economy. *Problems of Economic Transition*, 58(11-12), 939-964.
- OECD (χ.χ.). Issues Paper On Corruption And Economic Growth. Ανακτήθηκε από: <https://www.oecd.org/g20/topics/anti-corruption/issues-paper-on-corruption-and-economic-growth.htm>
- Onafowora, O., & Owoye, O. (2019). Public debt, foreign direct investment and economic growth dynamics: Empirical evidence from the Caribbean. *International Journal of Emerging Markets*, 14(5), 769-791.
- Orlova, N. V. (2016). Financial Sanctions. *Problems of Economic Transition*, 58(3), 203-217.
- Panskov, V. (1997). Financial Problems of Stabilization of the Russian Economy. *Problems of Economic Transition*, 40(3), 5-20.
- Plakin, V. (1997). Crisis in the Investment Sphere of the Russian Economy and Ways to Overcome It. *Problems of Economic Transition*, 39(12), 30-42.

- Pospelov, I. (2010). Modeling the Russian Economy in Crisis Conditions. *Problems of Economic Transition*, 53(6), 63-96.
- Pulok, M. H. (2012). The Impact of Corruption on Economic Development of Bangladesh: Evidence on the Basis of an Extended Solow Model. Ανακτήθηκε από: https://www.researchgate.net/publication/48376262_The_Impact_of_Corruption_on_Economic_Development_of_BangladeshEvidence_on_the_Basis_of_an_Extended_Solow_Model
- Roberts, P. C. (1971). Marx's classification of economic systems and the soviet economy. *Soviet Studies*, 23(1), 96-102.
- Rodi, A. S. (2019). Why did the Soviet Union collapse?. Ανακτήθηκε από: https://www.researchgate.net/publication/335393632_Why_did_the_Soviet_Union_collapse
- Saleem, H., Shabbir, M. S., & Bilal khan, M. (2020). The short-run and long-run dynamics among FDI, trade openness and economic growth: using a bootstrap ARDL test for co-integration in selected South Asian countries. *South Asian Journal of Business Studies*, 9(2), 279-295.
- Sapir, J. (2001). The Russian Economy: From Rebound to Rebuilding. *Post-Soviet Affairs*, 17(1), 1-22.
- Shleifer, A., & Treisman, D. (2005). A Normal Country: Russia After Communism. *Journal of Economic Perspectives*, 19(1), 151-174.
- Shakkum, M. (2001). A Strategy for the Post-Crisis Development of the Russian Economy Entering the Next Century. *Russian Social Science Review*, 42(2), 26-43.
- Sherstnev, M. (2016). The Nature of Crisis Phenomena in the Russian Economy. *Problems of Economic Transition*, 58(4), 362-375.

- Srinivasan, P., Kalaivani, M., & Ibrahim, P. (2011). An empirical investigation of foreign direct investment and economic growth in SAARC nations. *Journal of Asia Business Studies*, 5(2), 232-248.
- Soviet Union Information Bureau (1929). The Soviet Union: Facts, Descriptions, Statistics. Ανακτήθηκε από: <https://www.marxists.org/history/ussr/government/1928/sufds/index.htm>
- Strauss, E. (1941). Soviet Russia: Anatomy of a Social History. London: John Lane The Bodley Head. Ανακτήθηκε από: <https://www.marxists.org/archive/strauss/index.htm>
- Τσιώλης, Γ. (2011). Δευτερογενής ανάλυση ποιοτικών δεδομένων: Μια ερευνητική στρατηγική συμβατή με την ποιοτική προσέγγιση;. Στο: Γ. Τσιώλης, Ν. Σερντεδάκης, Γ. Κάλλας (Επιμ.), *Ερευνητικές Υποδομές και Δεδομένα στην Εμπειρική Κοινωνική Έρευνα. Ζητήματα καταγραφής, τεκμηρίωσης και ανάλυσης κοινωνικών δεδομένων* (σελ. 129-159). Αθήνα: Νήσος.
- The World Bank (2020). Competitive Industrial Performance Rank. Ανακτήθηκε από: https://tcddata360.worldbank.org/indicators/h27e52df8?country=RUS&indicator=3787&viz=line_chart&years=1990,2014
- Tikhomirov, V. (1992). The prospects for democratisation in the Soviet Union: a brief survey of modern Soviet history. *Politikon: South African Journal of Political Studies*, 19(2), 99-109.
- Treisman, D. (2000). Inter-Enterprise Arrears and Barter in the Russian Economy. *Post-Soviet Affairs*, 16(3), 225-256.
- Ustyuzhanina, E., Evsukov, S., & Komarova, I. (2017). Integration processes in knowledge-intensive industries of the Russian economy (using the aircraft industry as an example). *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 25(2), 199-217.
- Warsaw Institute (2020). Russia's "Corrupt Stabilization". Ανακτήθηκε από: <https://warsawinstitute.org/russias-corrupt-stabilization/>

- Whitesell, R. S. (1990). Why does the Soviet economy appear to be allocatively efficient?. *Soviet Studies*, 42(2), 259-268.
- Χαλικιάς, Μ., Μανωλέσου, Α., & Λάλου, Π. (2015). *Μεθοδολογία Έρευνας και Εισαγωγή στη Στατιστική Ανάλυση Δεδομένων με το IBM SPSS STATISTICS*. Αθήνα: ΣΕΑΒ.
- Zakharov, N. (2017). Does Corruption Hinder Investment? Evidence from Russian Regions. Ανακτήθηκε από: http://www.vwl-iwipol.uni-freiburg.de/iwipol/REPEC/fre/wpaper/DP33_Does_Corruption_Hinder_Investment.pdf
- Zamaraev, B. (2010). Features of the Composition of Primary Incomes in the Russian Economy. *Problems of Economic Transition*, 53(1), 78-92.
- Zhavoronkov, S., Mau, V., Chernyi, D., & Yanovskiy, K. (2002). The Deregulation of the Russian Economy. *Problems of Economic Transition*, 45(5), 5-66.